

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ORGAN TİCARETİNİN TOPLUMSAL TARİHİNİN
ULUSAL BASINDA YAYIMLANAN HABERLER ÜZERİNDEN
İNCELENMESİ

ŞİMAL YILDIZ YURDAKUL

DANIŞMAN

DOÇ. DR. HİCRAN KARATAŞ

BARTIN-2025

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE ORGAN TİCARETİNİN TOPLUMSAL TARİHİNİN ULUSAL
BASINDA YAYIMLANAN HABERLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şimal Yıldız YURDAKUL

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman : Doç. Dr. Hicran KARATAŞ

Üye : Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN

Üye : Doç. Dr. Kadir ŞAHİN

BARTIN-2025

KABUL VE ONAY

Şimal Yılmaz YURDAKUL tarafından hazırlanan “TÜRKİYE’DE ORGAN TİCARETİNİN TOPLUMSAL TARİHİNİN ULUSAL BASINDA YAYIMLANAN HABERLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ” başlıklı bu çalışma, 16.01.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hicran KARATAŞ

Üye : Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN

Üye : Doç. Dr. Kadir ŞAHİN

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa Sabri GÖK
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna Doç. Dr. Hicran KARATAŞ'ın danışmanlığında hazırlamış olduğum “TÜRKİYE’DE ORGAN TİCARETİNİN TOPLUMSAL TARİHİNİN ULUSAL BASINDA YAYIMLANAN HABERLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ” adlı Yüksek Lisans Tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

16.01.2025

Şimal Yıldız YURDAKUL

ÖN SÖZ

Çalışmamızda organ bağışçısı ticaretinin Türkiye sınırları içinde nasıl ortaya çıktığı, bu ticaretin hangi şartlarda ve ne şekilde oluştuğu, organ bağışçısı ticaretinin sosyal bir problem olarak yazılı basında ele alınma şekli, Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan ulusal haberler üzerinden analiz edilmektedir. Çalışmanın birinci bölümü araştırmanın konusu hakkında bilgi vermekte ve araştırmanın problemi, amaç, sınırlılık, varsayım, yöntem ve tanımlar başlıklarından oluşmaktadır. Araştırmamızın konusu hakkında yapılmış olan literatür taraması ikinci bölümde yer almaktadır. Üçüncü bölüm araştırmamızın metodolojisi hakkında bilgi vermektedir. Dördüncü bölümde, araştırma kapsamında elde edilen bulgular sunulmaktadır. Bu bulgular on iki başlık altında aktarılmaktadır. Beşince bölümde, elde edilen bulgular hakkında yorumlar ve analizler yer almaktadır. Altıncı bölümde ise sonuçlar sunulmaktadır.

Hem hoca, hem danışman hem de bir yol gösterici olan değerli hocam Doç. Dr. Hicran KARATAŞ'a saygılarımı sunar ve teşekkür ederim. Sayesinde kısa bir sürede gerek hayat, gerekse akademik alanda birçok şey öğrendim ve kendisine her zaman minnettar kalacağım. Veri analizi aşamasında yardımına başvurduğum saygıdeğer Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN hocama da teşekkürlerimi sunarım. Yapıcı geribildirimleri ile tezimin olgunlaşmasında katkı sağlayan Doç. Dr. Kadir ŞAHİN'e de katkıları için minnettarım.

Yüksek lisans tezi yazım aşamamda bana her fırsatta yardım eden, bazen benimle birlikte öğrenen ve desteklerini esirgemeyen dostlarıma teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte biricik annem Mehtap Gül YURDAKUL'a ve sevgili babam Turhan YURDAKUL'a, bana göstermiş oldukları anlayış, sabır ve desteklerinden dolayı minnetimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 122G108 Numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

Şimal Yıldız YURDAKUL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DE ORGAN TİCARETİNİN TOPLUMSAL TARİHİNİN ULUSAL BASINDA YAYIMLANAN HABERLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Şimal Yıldız YURDAKUL

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hicran KARATAŞ

Bartın-2025, sayfa: 132

20. yüzyılın ortalarına kadar organ yetmezliğine bağlı hastalıklar dermansız hastalıklar arasındayken, 1954’ten bu yana modern tıp ve sağlık teknolojisi alanındaki gelişmeler sayesinde henüz milenyuma girmeden bu hastalıkların tedavi edilebilir olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki, bu hastalıkların etkili tedavi yöntemi canlıdan veya kadavradan organ bağıışı ile temin edilen sağlıklı organların deneyimli cerrahlarca hastaya nakledilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda insan bedeninde tek olan organlar kadavradan temin edilirken, böbrek, karaciğer yetmezlikleri ise canlıdan organ bağıışları ile tedarik edilen organlarla tedavi edilebilmektedir. Her kronik böbrek ve karaciğer yetmezliği hastası kendisine organ bağıışlamaya hazır bir akrabaya, dosta sahip değildir. Canlıdan organ bağıışının bilgilendirilmiş rızaya dayalı olması, bağıışlanan organın yaşamsal değeri sağlık alanındaki devrimsel bir gelişmeyi kültürel ve sosyolojik bir meselenin odağına yerleştirmiştir. İnsanın hayatta kalma serüveninde kan nakli ile tecrübe ettiği kan alış-verişi ile sağalma deneyimi, organ nakli sahasındaki başarıların, canlıdan ve kadavradan organ bağıışlarındaki yetersizliklerin bir sonucu olarak hastalıktan mustarip, ölümün eşiğinde hayatı deneyimleyen hastayı donör satın almaya sevk etti. Bu araştırmada Türkiye’de kan alış-verişi ile prototipi görülen bir sosyal olgu olarak organ ticaretinin toplumsal tarihi ulusal basında 1954-2024 arasında çıkan organ ticareti konulu haberler üzerinden incelenmektedir ve organ ticaretinin sosyal bir olgu olarak Türkiye topraklarında illegal bir faaliyet olarak

nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve güncel durumu ortaya konulmaktadır. Böylece organ nakli cerrahisi alanındaki gelişmelerin, illegal bir insan eylemi olarak yaşamak ve ölmek arasında nerede durduğu, sosyal ve kültürel boyutları ile çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyokapitalizm, metalaşmış beden, organ bağışığı, organ nakli, organ ticareti

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

EXAMINING THE SOCIAL HISTORY OF ORGAN TRAFFICKING IN TURKIYE THROUGH NATIONAL NEWS

Şimal Yıldız YURDAKUL

Bartın University

Graduate School

Department of Sociology

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hicran KARATAŞ

Bartın-2025, pp: 132

Until the mid-20th century, diseases caused by organ failure were considered incurable. However, advancements in modern medicine and healthcare technology since 1954 have made it possible to treat these diseases before the turn of the millennium. Yet, the effective treatment of these diseases relies on the transplantation of healthy organs obtained from either living or deceased donors by experienced surgeons. While single organs in the human body are obtained from deceased donors, kidney and liver failures can be treated with organs procured from living donors. However, not every patient suffering from chronic kidney or liver failure has a relative or friend willing to donate an organ. The requirement for full-informed consent in living organ donation has placed the vital importance of donated organs at the forefront of a cultural and sociological issue, marking a revolutionary development in the field of healthcare. The experience of receiving blood transfusions for survival in exchange of money, a common occurrence in one's journey to survive, has led patients on the brink of death due to illness to consider purchasing organs from donors as a last resort, highlighting the inadequacies in both living and deceased organ donations. This study examines the social history of organ trade in Turkey as a societal phenomenon, using reports on organ trafficking published in national media between 1954 and 2024. It explores how organ trafficking emerged as an illegal activity in Turkey, how it developed, and its current state. In doing so, the research seeks to position the advancements in organ transplantation

surgery within the broader social and cultural dimensions of life and death, examining where they stand as an illegal human activity.

Keywords: Bio-capitalism, commodified body, organ donation, organ transplantation, organ trafficking

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
TABLOLAR DİZİNİ.....	xii
EKLER DİZİNİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	7
1.2. Amaç	8
1.3. Sınırlılıklar	10
1.4. Varsayımlar	11
1.5. Yöntem	12
1.6. Tanımlar	13
1.6.1. Beyin Ölümü	13
1.6.2. Organ Bağıışı	15
1.6.3. Kadavradan Organ Bağıışı.....	16
1.6.4. Canlıdan Organ Bağıışı	17
1.6.5. Organ Bağıışçısı Ticareti	18
1.6.6. Bedenin Metalaşması	23
1.6.7. Biyoetik	26
1.6.8. Biyokapitalizm.....	27
1.6.9. Organ Mafyası.....	29
2. LİTERATÜR ÖZETİ.....	33
2.1. Bedenin metalaşması	33
2.2. Biyokapitalizm	35
2.3. Sosyal Bir Problem Olarak Organ ve Organ Bağıışçısı Ticareti.....	37
2.4. Bir Suç Olgusu: Organ ve Organ Bağıışçısı Ticareti.....	38
2.5. Organ Bağıışçısı Ticareti ve Nakil Turizmi.....	41
2.6. Organ Hırsızlığı Anlatıları ve Filmleri	43

3. METODOLOJİ.....	46
3.1. Araştırma Modeli.....	46
3.2. Verilerin Toplanması.....	47
3.3. Verilerin Analizi.....	50
4. BULGULAR	53
4.1. Etnisite ve Vatandaşlık.....	54
4.2. Ekonomik Durum	58
4.3. Cinsiyet Betimlemeleri	62
4.4. Akrabalık Betimlemeleri	64
4.5. Statü Betimlemeleri	67
4.6. Ticareti Yapılan Organlar	70
4.7. Suç Mahalli.....	72
4.8. Organ Mafyası Betimlemeleri.....	77
4.9. Kadavradan ve Canlıdan Organ Nakli.....	82
4.10. Organ bağışçısı ticaretinde alternatif yaklaşımlar	87
4.11. Organ Bağışçısı Ticaretinde Pazar ve Usuller	90
4.12. Yeni Terimler	92
5. TARTIŞMA.....	96
6. SONUÇ	99
KAYNAKLAR.....	107
EKLER	125
ÖZGEÇMİŞ	131

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
<u>No</u>	<u>No</u>
1.1: Organ mafyası kimsesiz çocuk peşinde uyarısı	30

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
No	No
3.1: Temalar ve alt kodlar	52
4.1: Organ ticareti haberlerinin yıllara göre dağılımı.....	53

EKLER DİZİNİ

Ek	Sayfa
No	No
EK 1. Haber fotoğrafları ve metinlerinin eşleştirmesi	125
EK 2. MAXQDA24 alt ve üst kodlar (kod matrisi)	126
EK 3. Haber Dizini.....	127

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

KISALTMALAR

BKM	: Bölge Koordinasyon Merkezi
OBT	: Organ bağışçısı ticareti
ODT	: Organ ve doku ticareti
ONHY	: Organ Nakli Hizmetleri Yönetmeliği
ONK	: Organ ve Doku Nakli Koordinatörleri
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDİS	: Transplantasyon, Diyaliz ve İzlem Sistemleri
UKM	: Ulusal Organ ve Doku Nakil Koordinasyon Merkezi

1. GİRİŞ

Tıp alanındaki teknolojik ve klinik buluşlar bir yandan bilinen hastalıklar için tedavi olanakları sunarken, diğer yandan da bilinen hastalıklarla ilişkilendirilemeyen semptomları görece yakın zamanlarda keşfedilen hastalıklarla eşleştirmektedir. Bu minvalde 20. yüzyılın ortalarına kadar dermansız olduğu sanılan organ yetmezliği de günümüzde organ nakli cerrahisi alanındaki gelişmeler sayesinde tedavi edilebilir hastalıklar arasında yerini almıştır.

Organ nakli, insan bedeninde eşi olmayan organların (kalp, akciğer, pankreas vd.) kadavradan, eşi olan böbrek ve karaciğerin canlıdan veya kadavradan bağışla tedarik edilerek işlevini kaybeden organların sağlıklı organlarla cerrahi işlemle yer değiştirilmesidir. 1954 yılında Dr. John Merrill tarafından gerçekleştirilmiş ilk başarılı böbrek nakli organ yetmezliğinden mustarip hastalar için bir umut niteliği taşımış olup, tıbbın ne denli ilerlediğinin de bir kanıtı niteliğindedir (Merrill vd., 1955).

Organ yetmezliği hastalıklarında tedavi edici bir yöntem olan organ naklinin, alternatif yöntemlere kıyasla hayat kalitesini artırdığı düşünülmektedir (Martínez vd., 2001). Organ nakli konusunda birçok deneme yapılmış olduğu halde, başarılı olarak kabul edilen ilk organ nakli Dr. John Merrill tarafından 1954'te gerçekleştirilen böbrek naklidir. Organ naklinin ülkemizdeki ilk denemesi 1968 yılında Dr. Kemal Beyazıt tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nakil ameliyatı, hastanın hayatını kaybetmesi sebebiyle başarısız olarak adlandırılmıştır. İlk başarılı organ nakli, Dr. Mehmet Haberal tarafından 1975 yılında gerçekleştirilmiştir. Organ nakilleri, dünya genelinde 1970'li yıllardan sonra yaygınlaşmıştır. Bunun başlıca sebebi, organ naklinin başarılı olma ihtimalini yükseltmek amacıyla kullanımı artırılan bağışıklık bastırıcı ilaçlardır (Asan, 2007; Döğer, 2018).

Organ nakillerinin etkili bir tedavi yöntemi olarak kullanılmasıyla birlikte, organ bağışı hayati öneme kavuşmuştur. Organ nakline ihtiyaç duyan, örneğin böbrek yetmezliğine sahip bireyler, modern tıbbi makinelerle [diyalizle] yaşamaya devam edebilmektedir. Organ naklinin, birçok hasta ve ailesinin yaşam kalitesini yükselttiğine inanılmaktadır, nitekim organ nakli sayesinde diyaliz makinesine ihtiyaç ortadan kalkmakta ve bireyler ikinci bir yaşam şansı yakalamaktadır (Yüçetin vd., 2003). Bu durum, organ bağışının önemini gözler önüne sermektedir. Organ nakli ile daha fazla insanın yaşatılmasının önündeki en büyük

engel, organ bekleme listelerindeki hasta sayısının giderek artmasına karşılık, bağışçı sayısının düşük olmasıdır (dos Santos vd., 2014).

Organ bağışçı, kadavradan ve canlıdan olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde yaygın olarak kullanılan organ bağışçı biçimi, canlıdan yapılan organ bağışçıdır. Kadavradan ulaşılan organ sayısı ihtiyaca göre yetersiz kaldığından, canlı donörden nakil daha sık tercih edilmektedir (Tepehan, 2014). Kadavradan böbrek ve karaciğer bağışlarının yetersizliği, böbrek ve karaciğer yetmezliğinin hasta ve hasta yakınlarının gündelik hayatında meydana getirdiği güçlükler, hastalığa eşlik eden fizyolojik, psikolojik semptomlar hasta ve hasta yakınlarını organ bağışçısı ticaretinin potansiyel alıcıları olarak konumlandırmaktadır. Bununla birlikte kronik böbrek ve/veya karaciğer yetmezliği hastaları gündelik hayatlarında yukarıda sözü geçen semptomların yanı sıra sosyal izolasyon, damgalanma gibi süreçler içinde kendilerini bulmaktadır (Akgöz ve Arslan, 2017; Aydemir vd., 2002; Claxton vd., 2010; Cox vd, 2017; Hintistan ve Deniz, 2018; Jablonski, 2007).

Konuyla ilgili araştırmalar özellikle kadavradan organ bağışlarındaki yetersizliğin, yaşayanların “taze organlarına” talebi artırdığını, arz ve talep arasındaki uçurumun da yasadışı organ bağışçısı ticaretinin ve kaçakçılığının temel dinamiği olduğunu göstermektedir (Lundin, 2015; Moors ve Ward, 2001; Özarlan, 2019b; Sahi vd., 2022; Scheper-Hughes, 2000; Shidlo-Hezroni, 2015). Böbrek ve/veya karaciğer yetmezliği hastalığından mustarip hastaların niceliği, canlıdan ve kadavradan bağışların yetersizliği, her yıl halihazırda organ bağışçı bekleyen hastaların üzerine yenilerinin eklenmesi sağlıklı ve organlarını para, mülk veya hizmet karşılığı bağışlamak isteyen sağlıklı bireylerin varlığı, sağlıklı ve eşi olan organları (spare organs) yasadışı organ bağışçısı ticareti sahasında alınıp satılabilen ticari bir metaya dönüştürmektedir.

Bu taze organlar çoğunlukla yoksul ülkelerde, maddi yoksunluk çeken bireylerden, geliri yüksek, sağlıklı organ arayışındaki bireyler tarafından satın alınmaktadır. Araştırmalar organ bağışçısı ticaretinde sağlıklı organlarını, hastalara satmaya gönüllü nicelerinin bu pazara yoksulluk, borçluluk vb. nedenlerle potansiyel satıcı olarak dahil olmaya gönüllü olduğunu göstermektedir (S. Hamdy, 2012; S. F. Hamdy, 2008; Lundin, 2015; Moors ve Ward, 2001; Özarlan 2019; Sahi vd., 2022; Scheper-Hughes, 2000; Shidlo-Hezroni, 2015). Örneğin Scheper-Hughes, bu konudaki gözlemlerini şu sözlerle aktarmaktadır:

Günümüzde, pek çok istekli ve gönüllü böbrek satıcısı nakil ünitelerinin dışında bekliyor; diğerleri ise 'böbrek motelleri'ne benzeyen özel cerrahi ünitelerdeki koşullara kendilerini kaydediyor (check themselves into), burada günlerce, hatta haftalarca matlar üzerinde ya da hastane yataklarında TV izleyerek, cips yiyerek ve onları böbrek nakli piyngosunun o günkü kazanını yapacak 'şanslı numarayı' bekleyerek yatıyorlar (Scheper-Hughes, 2006).

Organ bağışçısı ticaretinin yasallaşmasının, dezavantajlı gruplara mensup bireylerin sömürülmesini arttıracakğı gibi, mevcut yoksulluk ve kadavradan organ bağışısı yetersizliğini de ortadan kaldıramayacağını savunan görüşler de vardır (Columb, 2014).

Organ bağışçısı ticaretinin etik boyutları; biyoetik, bio-kapitalizm (bio-capitalism), bio-ticarileşme (bio-commercialism), bedenın metalaşması (body-commodification) kavramları üzerinden tartışılmaktadır. Kişinin bedeni üzerindeki hakları üzerinden organ bağışçısı ticaretine olumlu yaklaşanlar, gönüllülük esasına dayalı organ bağışçısı ticaretinin kadavradan organ bekleme listelerinde bekleyenlerin sayısını asgari seviyelere çekeceğini savunmaktadır. Örneğın Erin ve Harris (2003) halihazırda organ bağışçısı ticaretinin bir pazar olarak yaşantımızda yer aldığını dünya çapında güvenilir kuruluşların bu pazarda söz sahibi olması gerektiğini savunur. Sağlıklı böbrek ve karaciğerlerini satmaya gönüllü bireyler rayiç bedel esas alınarak bu kuruma sağlıklı organları satmalı, böylece hem alıcının hem de satıcının nakil cerrahisi tedavisi sonrası bakımları da garanti altına alınmalıdır. S. Hurst, bedenın metalaşmasını kadavradan organ bağışlarındaki yetersizliğin çözümlenmesi için alternatif olarak tanımlar (Hurst, 2015). Bir diğer yaklaşımda, “hayatların kurtarılabilmesi ihtimali, organ bağışçısı ticaretinin serbest piyasa haline gelmesi için yeterli bir sebeptir” tezi savunulmaktadır (Greasley, 2014).

Organ bağışçısı ticaretine karşı olanlar, özellikle dezavantajlı gruplara mensup bireylerin dezavantajlılıklarının pazarda söz sahibi beden simsarlarına (body broker) karşı savunmasız hale getirdiğine odaklanmaktadır. Bu minvalde söz konusu ticarete alıcı ve satıcı arasındaki alışverişi organize eden simsarlar haksız kazanç elde ederken hem alıcı hem de satıcı ekonomik olarak bu kişilerce suistimal edilmektedir. Bununla birlikte özellikle bağışçının, bağış sonrası kapsamlı tedavi ve takipleri yapılması gerekirken, bağış sonrası bağışçı kaderine terk edilmekte, böylece yeni kronik organ yetmezliğı hastaları sisteme dahil olmaktadır. Nitekim organ nakli ne kadar güvenli bir işlem olsa da yasal olmayan organ satışı bireyi hem psikolojik olarak kötü etkilemesi hem de beden bütünlüğünü tehlikeye

sokması sebebiyle insan haklarına aykırı bir alışverıştır (Sayın, 2018).

Bedenin metalaştırılması penceresinden organ bağışçısı ticaretini kınayan çalışmalarda insan bedeninin alış-veriş konu olmasının insan onuruna aykırı olduğu, bedenin uzuvlarını alınıp satılabilen nesnelere dönüştürdüğünü dile getirilmektedir (Al-Bar ve Chamsi-Pasha, 2015; Alpinar-Şencan vd., 2017; Jha ve Chugh, 2006; Sahi vd., 2022; Scheper-Hughes, 2006). Etnografik araştırmalar, organ bağışçısı ticaretinde özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki yoksulların çok düşük fiyatlar karşılığı bedenlerindeki hayati organlardan vazgeçmek zorunda kaldıklarını göstermektedir (S. Hamdy, 2012; Lundin, 2015). Bu araştırma kapsamında, vücudu oluşturan dokuların ve organların birer “eşya” değil, bütünlüğümüzü oluşturan parçalar olduğu sebebiyle satılmaması gerektiği (Adorno, 2020) görüşü savunulmakta olup, sosyal bir problem olarak organ bağışçısı ticaretin de yukarıda sözü geçen hastalığın fizyolojik, psikolojik, sosyo-ekonomik semptomları ile hastanın ve hasta yakınlarının içinde bulunduğu çaresizliğin ortaya çıkardığı koşullar göz ardı edilmeden ele alınması gerektiğine inanılmaktadır.

Kadavradan organ bağışında, donör olan kişi beyin ölümü sebebiyle hayatını kaybetmiş, organlarını hala yaşamaktayken bağışlamayı kabul etmiş ya da yakınlarının bu bağışa rıza göstermiş olması gerekmektedir. Kadavradan organ bağışında, organ ve dokunun alınabilmesi için beyin ölümünün klinik tanısı konulmalıdır. Aksi takdirde, hastanın hayati organının başkasına nakledilmesi ölümüne neden olacağından, suç unsuru kabul edilecektir (Aydın, 2011). Bu noktada beyin ölümünün tanımını yapmak önem arz etmektedir. Beyin ölümü, organ bağış söz konusu olduğunda, kişinin donör adayı olup olmayacağını belirler. Beyin ölümü, vücudumuzun yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyulan beyin aktivitelerinin, geri dönüş olmaksızın kaybedilmesi durumudur (Sabancı vd., 2008). Ventilator makinesi yardımı ile bir hastanın akciğerinin diriltilmesi, ilk kez 1950 yılında gerçekleşmesi ile (De Georgia, 2014) organların hangi şartlarda işlevlerini devam ettirebileceği sorusu gündeme gelmiştir. Beyin ölümünün klinik ölümden farkı, organların henüz işlevini yitirmemiş olmasıdır. Bu durumda organlar, ihtiyacı olan bir hastaya nakledilebilmektedir. Beyin ölümü gerçekleşen hastaların mucizevi bir şekilde dirilişi beklenemez.

Beyin ölümü kavramı, kültürden kültüre farklı şekillerde anlaşılmaktadır. Mısır’da ya da ülkemizde olduğu gibi ölümün, nefes alımının sona ermesi ile ilişkilendirildiği toplumlarda,

beyin ölümünü kavramak daha zordur (Karataş, 2023a). Beyin ölümü neticesinde, hayatını kaybeden birey nefes almaya suni bir şekilde makineler yardımıyla devam etmektedir. Bu sayede, ölümün en belirgin özelliği olan nefes alış-verişi ve kalbin durması anlamını yitirir. Bu nedenle beyin ölümü konseptinin halk arasında muğlaklığını koruması, beyin ölümü ve organ bağıışı arasındaki ilişkiyi olumsuz etkiler.

Ülkemizde, beyin ölümü ilanından sonra, organ bağıışı için rıza alındığı takdirde organların nakli işlemine geçilir. Nakil yapılabilmesi için, ölen kişinin birinci dereceden yakınlarından rıza alınması gerekir. Hayattayken kişinin kendisi ya da öldükten sonra yakınları rıza göstermediği sürece, ölen kişi organ bağıışçısı olamaz (opt-in modeli). Kadavradan bağıış oranının yüksek olduğu Fransa, İspanya gibi ülkelerde itiraz modeli kullanılmaktadır (Tepehan, 2014). Bu modelde, ülkemizdeki modelin aksine, bireyler organ bağıışçısı olmak istemediğini özellikle belirtmek zorundadır (opt-out modeli). Belirtilmediği durumda, beyin ölümü gerçekleşen her birey organ bağıışçısı olarak kabul edilir.

Türkiye’de kadavradan organ bağıışı, canlıdan organ bağıışına göre çok daha düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Sağlıklı organ talebinin, kadavradan alınan organlar ile giderilememesi, canlıdan organ bağıışını daha tercih edilir kılar. Yaşamı idame ettirmek için gereken maddi ihtiyaç, canlıdan organ donörlerini sömürüye açık hale getirmektedir. İnsan ticaretinde insanların çaresizliği kullanılarak (Yılmaz, 2017), maddi gelir kapısı yaratılmaktadır. Bu gelir kapısı ise “organ karaborsasının” oluşumuna sebep verir. Organlarını satan kişi bu işleme rıza göstermiş olsa da rızayı maddi ihtiyacını gidermek amaçlı gerçekleştirdiğinden, yapılan ticaret insan haklarına aykırı bir hale gelir (Glaser, 2005). Organ nakillerinde ticaret, neredeyse tüm dünya ülkelerinde yasadışıdır. Tıpkı bu ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de maddi veya manevi bir çıkar elde etmek amacıyla organ bağıışı yasaklanmıştır (Çıkmaz ve Kubat, 2014). Kanunlarımız, organ naklinin bir ticaret sahasına dönüşmesini, yoksulların sömürülmesini engellenmeyi amaçlar. İran’da ise bu sömürüyü engellemek amaçlı farklı bir yol izlenmiştir.

İran, organ ticaretini yasa dışı bir düzleme düşmemesi için yasallaştırmıştır ve devletin birimlerince denetlemektedir. İran’da akrabadan alınan organ ile yapılan ilk canlı organ nakli 1967 yılında gerçekleşmiştir (Ghods, 2002). Akrabadan olmayan, maddi karşılık ile gerçekleştirilen organ nakillerine teşvikler ise 1997 senesinde başlamıştır (Mehdizadeh ve Fazelzadeh, 2007). Bu programda, organ ticaretinde gördüğümüz gibi bir aracı aranmaz.

Naklin öncesi ve sonrası dahil olmak üzere tüm işlemler hastane ve devlet kontrolü ile gerçekleşir. İşlem sonucunda ise organını bağışlayan birey bir ödüle ya da ödemeye layık görülür (Ghods, 2002). Organların satılması, kimi toplumlarda küçük düşürücü bir durum olarak görülür. Bu bakış açısından yola çıkarak, bir insan ancak hayatta kalmak için başka hiçbir yolu kalmadıysa bu yola başvurmaktadır (Capron vd., 2014).

Organ bağışçısı ticareti, sağlıklı organlara duyulan ihtiyacın karşılanamaması sonucunda, *metalaşmış* bedenlerin piyasaya girmesi ile kendini gösterir (Arpacı, 2020a). Organlar kendi yaşamları ve fikirleri olan bireylere ait olmaktan çıkıp, alınıp satılabilen, maddi kazanç için çalınabilen (Arpacı, 2020b), sahip değiştirebilen şeylere dönüşür. Bu durumda organların, yaşam faaliyetinin devamlılığını sağlayan, bedenlerimizden birer parça olmaları algısının zayıfladığı, para karşılığı değil tokuş edilebilecek eşyalara dönüştüğünü söylemek yanlış olmaz. Rajan'a (2006) göre karşılıklılık ilkesine dayanan bu ticaret, iki tarafa da umut vadetmektedir. Bu umut piyasa için kazanç anlamını taşımaktadır. Organını satan kişi, maddi bir kazanç ile ihtiyaçlarını karşılayabileceği, belki de hayatını düzene sokmak için gerekli son şansı olduğu düşüncesinde iken, organı satın alan kişi ise, yaşamını devam ettirmek için sağlıklı bir organı satın aldığına inanır. İki tarafın da taşıdığı bu umut, organ piyasasını milyar dolar değerinde bir piyasaya dönüştürür (Scheper-Hughes, 1989). Bu sayede organlar, ticari bir mal haline bürünür ve onlara kullanım değerine göre fiyat biçilir. İnsan vücuduna değer biçiliyor olması, aslında onun nasıl gözden düştüğünün bir işaretidir. Karşılığında rıza alınmış da olsa, maddi kazanç karşılığı alınmış bir rızanın ve insanlara bir eşya gibi davranılmasını meşrulaştırır. Bu durum, organ ticareti hakkında değerlendirme yaparken sadece rızanın esas alındığını, diğer etmenlerin ise dikkate alınmadığını gösterir. Kişinin kendisinde fazladan organı bulunduğu sebebiyle satışa çıkartmış olması, bu duruma rıza göstermiş olsa dahi, hukuka uygun bir durum değildir (Aydın, 2011).

Organ ve beden ticareti, beden borsası gibi kavramların literatüre girmesi 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir (Arpacı, 2020a). Bu durum bedenün olağanüstü bir biçimde metalaşmasının ve beden sahiplerinin birer insan değil de adeta organ kaynağına dönüşmesinin sonuçlarından birisidir (Scheper-Hughes, 1989). İnsan bedenine bir eşya gözü ile bakılması, insani özelliklerinden arındırılması söz konusudur. Organ ticaretinde, donörün organını satmaya gönüllü olması, yasaların bu ticareti engellenmesini zorlaştıran durumların başında gelir (Bozdemir, 2020).

1.1. Problem

Organ bağışlarının düşük oranları tüm dünyada hala çözüm aranan bir problemdir. Gerekli organların tedarik edilemiyor olması organ ticaretine kapı aralar. Nitekim organını satan kişi paraya muhtaç iken, satın alan kişi hayatta kalmak için sağlıklı organa muhtaçtır. Bu denklemde organ beden bütünlüğümüzü sağlayan elementlerden biriyken, maddi değer biçilebilen bir eşyaya dönüşmektedir. Bu bakış açısının sorunlu olmasının asıl sebebi, yoksul ve çaresiz insanların organlarına biçilen maddi değer ve organların satılabilir objeler olduğu fikri ile yaklaşılmasıdır (Adorno, 2020). Bu durum insan bedenlerinin birer metaya dönüşmesi ile açıklanmaktadır.

Biyokapitalizm bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Biyokapitalizm, bedenin ve beden parçalarının piyasaya girmesi ile ortaya çıkan bir kavramdır. Beden artık yaşayan, düşünen ve duyguları olan insanlar olmaktan çıkmakta ve global tabanda tıp, bilim ve ekonomi dallarının içinde dolaşan bir obje halini almaktadır (Lettow, 2018). Kapitalizm hali hazırda emeği metalaştırmaktayken, bunun üzerine bir de emeği üreten bedeni metalaştırır. Bedenin canlı ya da ölü olması fark etmeksizin piyasada değere dönüşür. Böylelikle kapitalizm, bedenlerden aldığı verimi en üst düzeye taşır (Arpacı, 2020b). Biyokapitalizm, insan bedenlerinden ve insan dışı canlı varlıklardan elde edilen materyallerin birincil değerlendirme süreçlerine, bu süreçlerin kapitalist birikim stratejileri için anlamına ve emek, sömürü ve özneleştirme biçimlerindeki ilgili dönüşümlere atıfta bulunur." (Lettow, 2018). Bu bedenlerin ya da organ/dokuların tedariği genel olarak yoksul ülkelerin yoksul vatandaşlarından karşılanır. Bedenler ya da bu bedenlerin parçaları kargolanırcasına başka şehirlerdeki, ülkelerdeki maddi durumu iyi insanlara nakledilmektedir (Scheper-Hughes, 2002). Biyokapitalizm penceresinden bakıldığında insanın ölüsü de dirisi de bütünüyle piyasa değeri olan bir metadır. Kapitalizm insanın emeğini, biokapitalizm ise tepeden tırnağa insanı etini, beden sıvıları, bedene özgü yeterliliklerini ve dahi kadavrasını alışverişin konusu haline getirir. Böyle bir sistemde böbrek hastası sağlıklı birinden böbrek satın alabilir; gebe kalamayan bir kadın, sağlıklı bir kadının rahmini kiralayabilir; üreme problemi olan bireyler sağlıklı kişilerden sperm veya yumurta satın alabilir. Başka bir ifadeyle, biokapitalizm çerçevesinde insan parça parça veya bütünüyle satılık bir metadır.

Organ bağışçısı ticareti ise, canlıdan gönüllü ve diğerkam böbrek ve karaciğer bağışçısı bulamayan organ yetmezliği hastalarının ümitsizlik, ölüm korkusu, sabırsızlık gibi çeşitli

nedenlerle hastalıktan sağalmak için sarıldıkları alternatif bir bağışçı bulma yöntemi olarak karşımıza çıkar. Scheper-Hughes (1989) probleme çaresizlik ve umut penceresinden bakarken gözlemlerini şu sözlerle aktarır: Hastanın iyileşme umudu, satıcının yoksulluğu, doktorun da sadece iyileşme ihtimali olana odaklanması üç taraf için de ticarileşmiş böbreği son çareye dönüştürür.

Bu araştırma kapsamında organ bağışçısı ticaretinin Türkiye sınırları içinde nasıl ortaya çıktığı, problemin hangi şartlarda ve nasıl olduğu, organ bağışçısı ticaretinin sosyal bir problem olarak yazılı basında nasıl ele alındığı, yüksek tirajı sebebiyle tercih edilen Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanmış ulusal haberler üzerinden tartışılacaktır. Bu minvalde çalışmamız, organ bağışçısı ticaretinin Türkiye'deki toplumsal tarihine de ışık tutacaktır.

1.2. Amaç

Modern tıp alanındaki teknolojik ve klinik gelişmeler, sosyal yapı içinde evvelce masal ve efsane gibi anlatılarda takdim edilen nice motifin, ütöpic deneyimlerin gerçekleştirilebildiğini göstermiştir. Bu minvalde arkaik dönemlerde insanlara ait sıvılar (ter, kan, sperm, tükürük vb.), organlar (kalp, saç, deri vd.) büyü sektöründe nakit değer taşırken; modern dünyada yaşamak ve yaşatmak adına ticaretin nesnesi haline geldi. 1983'te Siklosporin (bağışıklık bastırıcı ilaç) kitlesel üretimi ve tüketimi ile akraba olmayan, aralarında genetik benzerlik olmayan hastalar ve muhtemel bağışçılar arasında rızaya dayalı organ alışverişinin kapıları açıldı. Bununla birlikte kadavradan ve canlıdan organ bağışlarının mevcut arz-talep ilişkisi karşısındaki yetersizliği yoksul sağlıklı ve yedek organlarını satmaya gönüllü niceleriyle, ölümün eşiğinde yaşamı kovalayan görece zenginleri rızaya dayalı bir alışverişin taraflarına dönüştürdü.

Arz-talep ilişkisindeki dengesizlik, sosyal sınıflar arasındaki gelir dağılımındaki uçurumlar ve nihayet Siklosporin' in organ nakli ameliyatlarında taraflar arasındaki genetik benzerlik gerekliliğini gidermesi ile uluslararası illegal bir pazar oldu. Dezavantajlı gruplara üye nice sağlıklı ve yoksul birey organ satışı ile var olmaya çalışırken, avantajlı gruplara mensup hastalar da organlarını satmaya istekli sağlıklı bireylerin sunduğu bu imkândan faydalanmanın yollarını aradı. Organ şebekeleri bu noktada sahne almaya başladı.

Organ mafyaları, hayatını yoluna sokmak için maddi kazanç gereksinimi duyan ve bu yolda

organlarını satışı çıkartan bireyler ile bu organlara gereksinim duyan, ölüm ile yaşam arasında gelip giden umutsuz bireyleri bir araya getirmektedir. Gerektiğinde organ satışı yapabilecek donörlere ulaştığı, gerektiğinde ise uygun donörleri organlarını satmaya ikna ettikleri bilinmektedir (Hürriyet, 1999a).

Organ bağışçısı ticaretinin ilk kez rapor edildiği vaka 1984'te Birleşik Arap Emirlikleri ile Ummanlı böbrek hastaları ve Hindistanlı ücretli bağışçı (paid-donor) arasında gerçekleşmiştir (Salahudeen vd., 1990). Türkiye'de ise 80'li yılların başında organ ticareti olgusu önce şehir efsaneleri (urban narratives) içinde Güney Afrika ve Güney Amerika üzerinden Avrupa ülkelerine ardından Türkiye'ye ithal edildi (Ansión, 1989; Blache, 1999; Burger, 1996; Campion-Vincent, 1990; 1997; 2002a; 2002b; 2015; Campion-Vincent ve Scheper-Hughes, 2001; Moravec, 1993; Scheper-Hughes, 1992; 1996a; 2000). Ne var ki, 90'lı yılların sonlarına kadar organ ticareti olgusu Türkiye özelinde şehir efsanelerindeki kurgulardan öteye sosyal yaşam içinde kayda geçirilen, rapor edilen suç kayıtları üzerinden doğrulanamadı. 2 Şubat 1997'de Uğur Dündar tarafından gizli kamera görüntüleri ile kaydedilen organ ticareti pazarlıkları, uluslararası illegal organ ticaretinde Türkiye'nin ücretli organ bağışçısı karşılanan bir saha olarak sektörde aktör olarak tanımlandığını ortaya çıkardı.

Ülkemizde ilk organ ve doku nakli yönetmeliğinde kişinin para, mülk veya hizmet gibi menfaatler karşılığı organ alıp satması suç olarak tanımlanmıştır. Ne var ki, dönemin ulusal basınında konuyla ilgili haberler incelendiğinde kanunla açık ve belirgin şekilde organ alış-verişinin suç olarak tanımlanmış olmasına rağmen, ücret karşılığı böbrek arayanların, böbrek satma girişiminde bulunanların haber edildiği görülmektedir (Alkılıçgil, 1971; Cengiz, 1989; Duyar Hilmi vd., 2001; Güler, 1991; Hürriyet, 1992; Kasapbaşı, 1961; Zabcı, 1989b). Bu haberlerin dili incelendiğinde organ ticareti girişimlerinin açık bir dille kınanmadığı, satıcı adaylarının içinde buldukları zaruretini altı çizilerek alıcı adaylarının da haberlerde sözü geçen satıcıların organlarına talip olmaya yöreklendirildiği göze çarpmaktadır. Türkiye örneğinde organ ticaretinin açık bir biyoetik ihlali olduğu, insan hakları ihlali olduğu farkındalığı 2000'li yıllara tarihlenmektedir.

Bu araştırmanın hedefleri şunlardır:

1. Organ bağışçısı ticaretinin proto-örnekleri olan insan bedenine ait saç, kan vb. satışlarının ulusal basında nasıl temsil edildiği, haber içeriklerinden hareketle proto-örneklerin biyokapitalizm ile ilişkisi olup olmadığı tespit edilecektir.
2. Organ nakli ve teknolojisi alanındaki klinik ve teknolojik buluşların etkisiyle oluşan organ hırsızlığı anlatılarının ulusal basına nasıl yansıtıldığı tespit edilecektir.
3. Organ bağışçısı ticaretinin sözlü tarih alanında anlatılarla temsil edildiği 80’li yıllardan günümüze organ bağışçısı ticaretinin ulusal basında nasıl ele alındığı derleme yöntemi ile etüt edilecektir.
4. 80’li yıllarda modern tıp alanındaki gelişme ve buluşların uzantısı olarak sosyal yapı içinde de kendisine temsil alanı bulan organ bağış, organ nakli, beyin ölümü konseptlerinin biyoetik ve biyokapitalizmin kesişme noktasında ulusal basında nasıl temsil edildiği, konseptlerin halka nasıl takdim edildiği tespit edilecektir.
5. Organ bağışçısı ticareti bir sosyal olgu olarak, Türkiye’de gerçekleştirilen ilk başarılı nakil ameliyatlarını takiben 1979 yılında çıkarılan yönetmelik kapsamında suç olarak tanımlanmasa da pilot araştırmamız bu suçun halk arasında sosyal sapma şeklinde tanımlandığını göstermektedir. Bu minvalde uluslararası hukuk ve TCK tarafından suç olarak tanımlanan organ bağışçısı ticaretinin tavandan tabana, halk arasında da nihayet 2000’li yıllarda suç olarak tanımlanmasında etkili sosyal-kültürel etkenlerin neler olduğu tespit edilecektir.
6. Son olarak, sosyal bir olgu olarak illegal organ bağışçısı ticaretinin Türkiye özelinde nasıl, hangi koşullarda ve ne ölçüde oluştuğu, geliştiği, günümüzde bu faaliyetin nerede durduğu ulusal basın haberlerinden derlenerek organ ticaretinin toplumsal tarihi oluşturulacaktır.

1.3. Sınırlılıklar

Araştırma, 1954 ile 2024 yılları arasını kapsamaktadır. Bu zaman aralığının seçilmesinin nedeni, dünya tıp tarihinde beyin ölümüne ilişkin klinik bulgu kriterlerinin akademik ve hukuki platformlarda tartışılmaya başlanmasının ve ilk organ nakillerinin 1954 yılında gerçekleştirilmesinin önemli bir dönüm noktası olmasıdır. Bu bağlamda, 1954 yılından itibaren dünyada konuyla ilgili tartışmaların Türkiye’de nasıl ve ne ölçüde yankı bulduğunun tespit edilmesi araştırmanın temel amaçlarından biridir. Araştırma kapsamında 1954 ve 2005

yılları arasında ulusal basında yer alan organ ticareti temalı 30 haber derlenmiştir. Bu derleme için yüksek tirajı referans alınarak Hürriyet Gazetesi, araştırmanın evrenini temsil etmektedir. 1954-2005 arası gazete haberleri Milli Kütüphane Süreli Yayınlar arşivinden derlenmiştir. Araştırma kapsamında 1954-2005 yılları arasında organ bağışçısı ticareti ile doğrudan ve dolaylı olarak Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan haberler pilot araştırması olarak örneklemin geliştirilmesi için ümit vaat ettiğinden, araştırmanın derleme çalışmalarına 2005-2024 yıllarına ait dijital arşiv de dahil edilmiştir. 2005-2024 yılları arasında, gazetenin dijital arşivinde bulunan organ bağışçısı ticareti temalı 153 haber de örnekleme eklenmiştir.

Derlenen haberlerin içeriğinde insan bedenine ait herhangi bir doku ya da organın ticareti teması aranmıştır. Araştırma evreni açısından söz konusu yıllar arasında benzer haberlerin tirajı yüksek diğer gazetelerde nasıl ele alındığı tarafımızca bilinmemektedir. Araştırmanın sınırlılıkları açısından, yüksek tirajlı gazetelerde aynı veya benzer içerikteki haberlerin nasıl sunulduğu gelecekteki çalışmalar açısından önemli bir çalışma alanı vaat etmektedir.

1.4. Varsayımlar

Organ bağışçısı ticaretinin temel sebeplerinden birisi organ bağışlarında yaşanan arz talep dengesizliğidir. Bu dengesizliğin giderilebilmesi için toplumun organ bağış konusunda net bilgilendirmelere ve teşviklere ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada aşinalığın artırılması gereken kavramlardan birisi “beyin ölümü” kavramıdır. Yakınımları beyin ölümü ile kaybeden birçok insan, beyin ölümü konseptini kavramakta güçlük çekmektedir. Bu durum, kadavradan organ bağışları hakkında, bağışçıların kafasında soru işaretleri yaratabilmektedir. Ne var ki, tıbbi boyutu ile beyin ölümü (brain death) ve kardiyak ölüm (cardiac death) hayatın sona ermesi anlamı taşır. Beyin ölümünde, kişinin organları suni yaşam üniteleri ile suni bir şekilde organ bağışçısı olma ihtimali gözetilerek yaşatılır. Siminoff ve arkadaşlarının ifadesiyle, beyin ölümünün 1950’li yıllarda keşfedilen bir ölüm olması, ölünün yakınlarının konsepti ölümle eşleştirmesini güçleştirir. Ölüm kelimesinin başına gelen “beyin”, ölümü tanımlayan sığata dönüşür. Bu da kardiyak ölüm ve beyin ölümünün yaşamsal fonksiyonlar açısından farklı algılanmasına neden olur (Siminoff vd., 2003).

Pilot araştırması referans alınarak, 1997 yılında TV ve Posta Gazetesi'nde Uğur Dündar'ın

ortaya çıkardığı Uluslararası Organ Kaçakçılığı haberinin, organ ticaretinin Türkiye’de kanunlara rağmen sosyal sapma olarak algılanmaktan, suç olarak halk arasında da tanımlanmasında dönüm noktası teşkil ettiği öngörülmektedir. Bununla birlikte, 2000’li yıllarda organ ticareti konulu haberlerin 2000-2005 yılı arası haberler referans alındığında haber dili bakımından organ ticaretine karşı kınayıcı bir tavır geliştirdiği öngörülmektedir. 1954-2000 yılı arasında yayımlanan ve organ ticaretini açıkça kınamayan haber dilinde, organ ticaretinin proto örneği kan ticaretinin yaygın olmasının emsal teşkil ettiği düşünülmektedir. Organ ticaretinin gerçekliği ve çarpıcılığı, bu haberlerin anlatım dilinde yeterince sert bir tavır konulmadığı sebebiyle azaldığı düşünülmektedir.

1.5. Yöntem

Bu araştırma kapsamında veri toplama yöntemi olarak genelde nitel, özelde ise belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belge niteliğindeki tüm kaynaklar insan eylemlerinin sonucu olması vesilesiyle belge ve metin çözümlemesi nitel araştırma yöntemleri içinde ele alınmaktadır (Punch, 2005).

Belgesel tarama yöntemi, araştırmacının araştırma konusu ile ilgili yazılı ve görsel belgeleri belirli bir amaca yönelik olarak toplaması, bu belgelere dair yorumlarını not alması, benzer belgelerle mukayese ederek etüt etmek üzere veri analizi için hazırlamasıdır (Bowen, 2009; Sankofa, 2023; Sapsford ve Jupp, 2006). Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğunda Hürriyet Gazetesi’nin basılı nüshaları ve dijital arşivdeki organ bağışçısı ticareti konulu haberler bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu yol ile basılı arşivde konuyla ilgili 30 haber fotoğrafları çekilerek derlenmiştir. Bu haberler Word ortamına aktarılarak veri analizi için hazırlanmıştır. Bununla birlikte örneklem genişliğinin temsili açısından 2005-2024 yılları arasında aynı gazetenin dijital arşivinde derleme çalışması da eklenmiştir. Dijital arşivde 149 habere ulaşılmıştır. Word dosyası içinde tüm haberler birleştirilmiş, künyeleri çıkarılmış, kronolojik sıraya dizilmiş ve özetleri yazılmıştır (Ek 3).

Çalışmada verilerin analizi sürecini takiben MAXQDA 2024 nitel veri analizi programı içinde ilgili haberler için yapılan kodlamalar ve kodlamaların analizleri yer almaktadır. Derlenen tüm haberler dikkatlice okunmuştur. Üst kodlar (statü betimlemeleri, cinsiyet betimlemeleri, ekonomik durum, suç mahalli, organ mafyası betimlemeleri, ticareti yapılan organlar, etnisite ve vatandaşlık, yeni terimler, akrabalık betimlemeleri, kadavradan ve

canlıdan organ nakli, organ bağışçısı ticaretinde alternatif yaklaşımlar, organ bağışçısı ticaretinde pazar ve usuller) en sık kullanılan başlıklara göre, alt kodlar ise bu haberlerde en sık kullanılan ve dikkat çeken, çarpıcı terimlere/olaylara göre yapılandırılmıştır. Bu aşamada haber metinleri içinde organ ticareti konulu temalar ve bu temalara işaret eden frekanslar belirlenmiştir, kod haritaları oluşturulmuştur. Böylece toplamda 183 haberde yoğunlukla ön plana çıkan üst ve alt temalar tespit edilmiştir. Bu haberlerin tez metni içinde yararlanılması sürecinde fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Bu vesileyle haberlerde ön plana çıkan temalar, frekanslar, haberin dili, haber dilinin işaret ettiği sosyolojik meseleler biyoetik, biyokapitalizm ve bedenin metalaşması paralelinde incelenmiş olup, son olarak Türkiye’de organ ticaretinin toplumsal tarihinin metni oluşturulmuştur.

1.6. Tanımlar

Araştırma sırasında sıkça karşımıza çıkan ve önem arz eden tanımlar bu bölümde yer almaktadır. Araştırma konusunun kesin biçimde anlaşılması için, açıklanan tanımların önem arz ettiği düşünülmektedir.

1.6.1. Beyin Ölümü

Organ yetmezliği, yakın dönemlere kadar tedavisi olmayan bir hastalıktı. Organ naklinin mümkün olmasını sağlayan teknolojik ve klinik gelişmeler Dünya Tıp tarihinde 1950’lere tarihlenmektedir. Ülkemizde, ilk başarılı böbrek nakli 1975 yılında, canlıdan nakil ile gerçekleşmiştir. Organ nakillerinin başarı oranlarının artması ile düzenlenen yasalar ise 1979’da kanunlaşmıştır (Karataş, 2024). Vatandaşlarımızın organ bağışına güvenini artırmak için Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980 yılında organ naklinin caiz olduğuna dair bir fetva yayınlamıştır. Bu minvalde ilgili fetvada organ bağışının caiz olmasının ön koşulu olarak bağışın herhangi bir dünyevi (mal, hizmet vb.) menfaate dayalı olarak gerçekleşmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2016). Bu sayede insanların, organ bağışına dair dini korkularını ortadan kaldırmak ve organ bağışlarını artırmak amaçlanmıştır.

Beyin ölümü kavramının ortaya çıkışı, tıptaki ilerlemeler sayesinde gerçekleşmiştir. Klasik ölümden görünen farkı, akciğerlerin ventilatör makinesi yardımı ile görevini yerine getirebiliyor olmasıdır. Bu durum haricinde beyin ölümü ve klinik ölüm arasında herhangi

bir fark yoktur. Beyin ölümü tanısı ortaya çıkmadan önce “ölüm” kavramı, kalbin ve akciğerlerin geri dönülemez şekilde fonksiyonlarını kaybetmesini tanımlamaktaydı. 1968 yılında Harvard Tıp Fakültesi'nin, beyin ölümü tespitinde kullanılacak kriterleri yayınladığı bir rapor ile, beyin ölümü yasal anlamda tanınmaya başladı (The Ad Hoc Committee, 1968). Böylece, 1968 yılına kadar, kalbin ve akciğerlerin görevini yitirmesi ile gerçekleşen klinik ölüm tanısına bir de beyin ölümü tanısı eklenmiştir.

Beyin ölümü, beyin fonksiyonlarının geri dönüşsüz bir biçimde yitilmesi ile gerçekleşen ölüm biçimidir (Sabancı vd. 2008). Beyin ölümü tanısı koyulabilmesi için, hastanın çevredeki uyaranlara tepki vermemesi, beyinde apne saptanması ve beyin sapı reflekslerinin kaybolmuş olması gereklidir (Erdoğan 2014, s.160). Bu tanıyı desteklemek ve kesinleştirmek için yardımcı testler de kullanılabilir (Karataş 2024). Beyin ölümü tanısı için gereken kriterler birçok ülkede aynıdır. Gelişmiş ülkelerde bu tanı, 2 hekim ile konmaktadır (Küçük ve Karahan 2015).

Beyin ölümü tanısı, kadavradan yapılan organ bağışlarında büyük önem arz etmektedir. Bunun sebebi, kadavradan organ bağışlarının, ancak beyin ölümü tanısından sonra yapılabilir olmasıdır. Beyin ölümü tanısında, beynin geri dönülmez biçimde fonksiyonlarını kaybetmesi söz konusudur (De Georgia, 2014). Ölümden sonra organların nakledilmesi için hızlı hareket edilmelidir zira organların başkasına nakledilmesi için sağlığını yitirmemesi gereklidir. (Küçük ve Karahan, 2015).

Ülkemizde beyin ölümü tanısı konduktan sonra, organ bağışı yapılabilmesi için ölen kişinin birinci dereceden akrabaları rıza göstermelidir. Aksi takdirde organ bağışı işlemi gerçekleşmez. Bu bağış sistemi açık rıza (opt-in/express consent) olarak adlandırılmaktadır. Etheredge'in tanımına göre (2021) opt-in yani açık rıza modeli, birey açıkça organlarını bağışlamak istediğini söylemediği sürece, organ bağışçısı olmayacağını kabul eden modeldir. Diğer yandan Opt-out ise varsayılan rıza (presumed consent) modelidir (Arshad vd., 2019). Bu modelde ise bireyler özellikle organ bağışçısı olmak istemediklerini belgelendirmek zorundadır. Aksi takdirde beyin ölümü gerçekleştiğinde organ bağışçısı olarak değerlendirilecek ve organları ihtiyaç sahiplerine nakledilecektir. Günümüzde organ nakli hususundan opt-out modeli yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Buna karşılık, ülkemizde birinci model esas alınarak kadavradan organ bağışları düzenlenmektedir.

Ülkemizde beyin ölümü ilanı sonrası organ bağış oranları düşüktür. Beyin ölümü konseptinin tam olarak kavranamaması, bunun başlıca sebeplerindendir. Nitekim açık rıza modeli kullanımı ile, organ bağışı için rızası istenen akrabalar, ölen bireyin makineye bağlı vücudunun soğumamış olması, hala nefes alıp verdiği görülüyor olmasından ötürü beyin ölümünü anlamlandırmakta ve klinik bir ölüm olarak kabul etmekte güçlük çekmektedir (Karataş, 2024). Bu durum organ bağışlama oranlarını yüksek ölçüde etkilemektedir. De Georgia'nın (2014) da ifade ettiği gibi "ölümün doğası hakkındaki kavramsal ve felsefi tartışmalar, komada yatan bir çocuğun başucunda oturan bir ebeveynin deneyiminden çok uzaktır". Beyin ölümünün tıbbi terminolojiye vakıf uzmanlarca anlaşılması görece kolaysa da, sevdiklerini kaybeden ve ölüm ilanı sırasında bir çok duyguyu eş zamanlı deneyimleyen kişilerce anlaşılması ve anlamlandırılması hayli güçtür. Nitekim de beyin ölümü vakalarında, ölünün yakınlarının ısrarla kardiyak ölümü beklediği, ölüden ümidi kesmekte güçlük çektiğini göstermektedir. Örneğin, Siminoff vd., (2003) yaptığı çalışmada hasta yakınlarının "beyin ölümü" kavramını ölüm kavramından farklı algıladıkları kaydedilmektedir. Beyin ölümü, kesin bir ölümden ziyade beynin hasar aldığı görüşü bulunmakta, hastanın tekrar dirilebileceği umudunu taşımaktadırlar. Benzer bir şekilde etnografik araştırması kapsamında beyin ölümü vakalarını gözlemleyen H. Karataş da kadavradan organ bağışı karşıtları arasında mucizevi dirilme veya iyileşme beklentisinin yaygın olduğunu tespit etmiştir (Karataş, 2023a; Karataş, 2024).

1.6.2. Organ Bağışı

Organ bağışı, kişinin gönül rızasıyla organa ihtiyacı olan bir yakınına böbrek ve karaciğer bağışı yapmaya onay vermesi veya beyin ölümü ilanından sonra organa ihtiyacı olan hastaların tedavisinde kullanılmak üzere yine gönül rızası ile organlarının tamamını veya bir bölümünü bağışlamasıdır. Canlıdan organ ve doku bağışını düzenleyen yönetmelik, kişinin dördüncü dereceye kadar kan veya evlilik bağıyla akraba olduğu hastalara; gerekli hallerde çapraz nakille akraba olmayan bağışçı ve taşıyıcılar arasında organ bağışını mümkün kılmaktadır (Resmi Gazete, 2018).

Canlıdan organ bağışında, donörün organ bağışının ne olduğunu ne amaçla yapıldığını, nakil öncesi ve sonrasında neler yaşayacağını ayrıntıları ile anlamış ve kabul etmiş olması gereklidir (Özar ve Halıcı, 2021). Bu bağlamda canlıdan organ bağışında yönetmeliğin izin verdiği sınırlar içinde özellikle bağışçının halihazırda sağlıklı olması ve tıbbin "zarar verme"

prensibinin gereği olarak bağışçının genel sağlığında meydana gelmesi ihtimal riskler göz önünde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte akraba olmayan taraflar arasında da etik kurulun, bağışın diğerkamlığını onaylaması halinde organ nakli gerçekteşebilmektedir. Çapraz nakil için organ bağışı etik kurul araştırmasına tabidir. Bağışçı adayının, taşıyıcı aday ile yakınlığının, bağışın diğerkam motivasyonlarının tektik edildiği, tarafsız komisyon üyelerinin yürüttüğü tahkikat sonrası akraba olmayan taraflar arasında da canlıdan organ bağışı mümkün olabilmektedir.

Araştırmamıza konu olan organ bağışçısı ticareti, sağlıklı bir bireyden böbrek ve karaciğer lobunun, organ nakline ihtiyacı olan bir hasta tarafından tedavi amaçlı satın alınmasıdır. Bağış (donation) doğası itibariyle karşılık beklenmeden yapılması gereken insani bir eylemken, organ bağışçısı ticaretinde taraflardan biri sağlıklı organını satarak para, mal ve hizmet gibi bir menfaat elde etmekte; diğeri de sağlığına yeniden kavuşabilme ümidi karşılığında bu alışverişe taraf olmaktadır.

1.6.3. Kadavradan Organ Bağışı

Bir kişinin beyin ölümü halinde organlarının bir bölümünü veya tamamını maddi bir menfaat beklentisi olmaksızın tedavi amacıyla kullanılmak üzere bizzat kendisi veya yakınları tarafından ihtiyaç duyan hastalara bağışılmasıdır. Sağlığında organ bağışı yapan bağışçı adayları E-Nabız'da ve Transplantasyon, Diyaliz ve İzlem Sistemleri'nde (TDİS) kayıtlıdır. Ne var ki, kişi sağlığında organ bağışına rıza göstermiş olsa da beyin ölümü vakalarında ikinci bir onamın da ölünün birinci derece akrabalarından alınması gerekir. Yazılı yönetmelikler karşısında sosyal normların gereği olarak organ bağışı koordinatörleri ölünün yakınlarını aile görüşmesine (family interview) davet ederek, aileyi beyin ölümü sonrası organ bağışı konusunda bilgilendirmekle görevlidir. Bu görüşmede aileye beyin ölümü tanısının ne olduğu, beyin ölümü tanısının nasıl ve hangi kriterleri gözeterek konulduğu, organ bağışı yapılması halinde sürecin nasıl işleyeceği detayları ile anlatılır. Ölünün yazılı onamının olması halinde aileye ölünün rızası olduğu bildirilir, rızasının olmadığı durumda da aile organ bağışı yapmaya davet edilir. Başka bir ifadeyle kişinin sağlığında organ bağışı yapmış olması, beyin ölümü sonrası aile görüşmesi sırasında kişinin organ bağışı konusundaki niyetini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim rızasının olması halinde de ailenin yazılı ve kolektif onamının kadavradan organ bağışı sürecinin başlatılabilmesi için koordinatörler tarafından alınması gereklidir.

Kadavradan bağışlanan organlar, kişinin beyin ölümünün gerçekleştiği hastanenin yer aldığı bölgenin koordinasyon merkezlerinin (BKM) ve Ulusal Organ ve Doku Nakil Koordinasyon Merkezi (UKM) işbirliği ile acil organa ihtiyacı olan hastaların Transplantasyon, Diyaliz ve İzlem Sistemleri (TDİS) organ bekleme listesine kayıt yaptırdıkları organ nakil merkezlerindeki nakil cerrahlarına ve organ ve doku nakli koordinatörlerine (ONK) teklif edilir. Kadavradan organ bağış ile organ nakli, Organ Nakli Hizmetleri Yönetmeliği (ONHY) ve Ulusal Organ ve Doku Nakli Koordinasyon Sistemi Yönergesi uyarınca yapılabilmektedir (Resmi Gazete, 2022; Sağlık Bakanlığı, 2008).

2022 raporları ülkemizde beyin ölümü sonrası organ bağış sayılarının kaygı verici ölçüde az olduğunu göstermektedir. Örneğin İngiltere’de 1413 (PMP=44.5), ABD 14905 (PMP=44.5) iken ülkemizde 2022 yılı içinde yapılan kadavradan organ bağış sayısı 289 (PMP=3.4) şeklinde kaydedilmiştir. Aynı yıl, Türkiye sınırları içinde yapılan 5268 organ nakli ameliyatında 281 böbrek, 148 karaciğer naklinin bağışçıları da kadavradır. Rapora göre ulusal organ bekleme listesinde kayıtlı 22604 kronik böbrek yetmezliği hastası ve 2084 karaciğer yetmezliği hastası kadavradan organ bağış beklemektedir (Domínguez-Gil, 2023).

1.6.4. Canlıdan Organ Bağış

Sağlıklı bir kişinin, dördüncü dereceye kadar kan veya evlilik bağıyla akrabası olan ve aralarında kan ve doku uyumu olmadığı için kendi hasta yakınlarına bağış yapamayan sağlıklı bireylerin, diğer hastaların bağışçı yakınlarıyla yer değiştirerek çapraz nakil için veya aralarında akrabalık olmayan kişiler arasında etik kurul onayı şartı ile yedekli organlarından birini veya ikisini, kronik böbrek veya karaciğer yetmezliği hastasına maddi bir menfaat beklemeden bağışlamasına canlıdan organ bağış denir.

Dünyada ve Türkiye’de en çok uygulanan organ yetmezliği tedavisi canlıdan organ bağış ile nakildir. 2022 yılı raporlarına göre Türkiye özelinde 2022 yılı içinde toplamda 5268 organ nakli cerrahisi ameliyatında 3340 böbrek nakli, 1462 karaciğer nakli ameliyatında bağış kaynağı canlı donörlerdir (Domínguez-Gil, 2023).

Sağlıklı organa ihtiyaç duyan kişinin, hayatta, sağlıklı, kan ve doku uyumu sağlanmış birisinden organ nakil alması işlemine canlıdan nakil denir. Canlıdan nakil ancak böbrek ve

karaciğer gibi yedekli (spare) organların bağışlanması ile yapılabilen bir cerrahi tedavi yöntemidir. Canlıdan nakil, organ bağışçısı ticareti tehlikesini barındırmaktadır. Bireyler, verdiği organ karşılığı bir maddi ve/veya manevi bir menfaat bekleyebilmektedir. Aynı zamanda paraya ihtiyacı olan insanlar ve sağlıklı organa ihtiyacı olan insanları bir araya getiren, *organ mafyası* olarak adlandırdığımız kavram, devamlılığını canlı organ nakli üzerinden sürdürmektedir. Canlıdan organ naklinin bu denli sömürüye açık olması sebebiyle, gelişmiş ülkelerde ihtiyacın hatırı sayılır bir kısmı kadavradan organ bağıışı ile temin edilmektedir. Ülkemizde ise kadavradan organ bağıışı talebi karşılayamadığı için, canlıdan organ nakilleri daha sık uygulanmaktadır.

1.6.5. Organ Bağıışçısı Ticareti

Modern dünyada kölelik sosyal bir gerçeklik olarak, sadece isim değıştirerek varlığını sürdürmektedir. İlk dönemlerde kölelik, insanların karnını doyumak için ve haklarından soyutlanmış bir halde, emeğini ve vücudunu bir başkasına devretmesi iken, günümüzde bu kavram “hayatta kalmak için para kazanma” haline bürünmektedir. Para kazanmak için ağır şartlarda ve harcadığı emeğin altında para kazanmakta olan insanların durumu kölelik ile bağdaştırılmaktadır (Gülbuğ, 2020). Bu durumdan insan bedenine ait parçalar ve hatta kadvralar da nasibini almaktadır.

İnsan bedenine ait parçaların alımı ve satımı, sadece kişinin hür iradesine bağılı şekilde gerçekleşen bir eylem değıildir. Organını satan bireyler bu ticarete rıza göstermiş olsa da, kişinin bulunduğu ekonomik şartlar göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir yer teşkil etmektedir. Nitekim varlıklı bireyler, organlarını maddi bir çıkar karşılığı takas etme girişiminde bulunmamaktadır.

Organ ticareti, bir insanın rızası almadan, zor ve şiddet kullanılarak gerçekleştirilen bir eylemdir. Organ ticaretinde insan kaçırma, tehditler, şiddet ve zor kullanımı görülür, kaçırılan insanlar organları için satılabilmekte ya da öldürülebilmektedir (Tunde ve Yara 2016). Scheper-Hughes’un “Biyokaçakçılık ve İnsan Organları için Küresel Arayış” (Biopiracy and the Global Quest for Human Organs) isimli çalışmasında (2006), Güney Afrika’da, siyahilerden rızasız biçimde alınmış kalp kapakçıklarının, işlem maliyeti karşılığında Almanya ve Avusturya’daki tıp merkezlerine gönderildiğini gösteren resmi belgelerin varlığından bahsetmektedir. Bu durum, organ ticaretinin koşullarından ikisini

barındırmaktadır: rızanın yokluğu ve organların illegal ticareti.

Organ bağışçısı ticareti ise bireylerin, bir ücret karşılığında organlarını satmaya rıza göstermesidir. Bu ticarete bağışçı birey, sağlıklı organa ihtiyaç duyan kişinin bir akrabası olmak zorunda değildir ve bağışladığı organ karşılığında kazanç elde etmeyi amaçlamaktadır. Organ bağışçı, ilkesi gereği karşılıksız gerçekleştirilmesi gereken bir eylem iken, bu ticaret biçiminde, genellikle maddi, bir kazanç elde etmektedir. Bu eylem tıbbın ilk ilkesi olan “öncelikle zarar verme” prensibi (first do not harm) ve tıbbın kâr gütmeyişi inancı ile de (Campion-Vincent, 2002a) çelişmektedir. Bunun sebebi, kazanç gözetilerek gerçekleştirilen organ bağışçısı ticaretinin, sağlıklı organ elde edildiği andan itibaren ne bağışçıyı ne de bağışçının sağlığını dikkate almamasıdır (Adair ve Wigmore, 2011).

Sağlıklı organlara duyulan ihtiyacın, bağışlanan organ oranından yüksek olması, organ bağışçısı ticareti için bir karaborsa hazırlamaktadır (Phadke ve Anandh, 2001; Özarslan, 2019). Sağlıklı organların sınırlı olması ve herkes için ulaşılabilir olmaması, organları birer metaya indirgemekte ve bir kazanç karşılığında, organlarını satmak için sıraya giren insanlar sürüsü yaratmaktadır. Organ bağışçısı ticaretinin en sık görüldüğü ülkeler, Mısır, Bangladeş, Hindistan, Filipinler gibi Orta Doğu ve Asya ülkeleridir (Columb, 2017; Moniruzzaman, 2012; Ambagtsheer ve Van Balen, 2020; Sayın, 2018). Hindistan, dünyanın “organ başkenti” olarak bilinmektedir (Chang, 1995). Bu gibi bazı ülkelerde “insanlar ve insanların böbrekleri dahil, her şeyin satılık olduğu” görüşü yaygındır (Ambagtsheer ve Van Balen, 2020). Her ne kadar insanlar gönüllü biçimde organ satmak istese de bu insanları organ kaynağı olarak görmek, savunmasız durumlarından faydalanarak, organları üzerinden kâr etmeye çalışmak hem yasalara hem de insan haklarına aykırıdır (Budiani-Saberi ve Delmonico, 2008). İstanbul Deklarasyonu’nda da bu ticaretin, her ülkede engellenebilmesi üzerinde durulmaktadır Deklarasyona (2008) birçok dünya ülkesinden temsilciler çağrılmış, organ bağışçı eyleminin onurlu bir davranış olması gerekliliği vurgulanmıştır. İnsan onurunu yaralayabilecek eylemlerin önünde durmak için kullanılacak önerilerden bahsedilmektedir.

Organ bağışçısı ticaretinde donör ve alıcının yanı sıra, nakil ameliyatını gerçekleştirecek doktor ve alıcı ile donörü buluşturan bir aracı (ing. middleman) olabilir. Reese’in (2022) tanımına göre aracı, alıcı ile donörün tanışmasını sağlayan ya da uygun bir donör ile karşılaştığında organını satması için ikna eden, nakilden sonra para işlemleri ile ilgilenen

kişidir. Her organ ticaretinde aracı yoktur. Organlarını satmak isteyen kişiler internet/sosyal medya üzerinden ilan vererek organlarını satmak istediğini belirtmekte, alıcı olacak kişi donörle direkt iletişime geçebilmektedir. Organ bağışçısı ticareti, sanal dünyada da kendini göstermektedir. Organlarını satmak isteyen bireyler, sosyal medyada ilanlar yayınlamaya reklam yapabilmekte, derin web gibi sanal pazarlarda satış yapabilmektedir (Özdemir ve Gürcan, 2020). Sanal ortamda gerçekleştirilen satışlarda, herhangi bir aracıya gerek kalmamaktadır.

Biyokaçakçılık, biyoçeşitliliği yüksek olan ve zayıf toplumları hedef alan bir kaçakçılık türüdür (Hawthorne, 2008). Gelişmiş ülkelerin ya da varlıklı insanların, gelişmekte olan ülkelerde bulunan bitkiler ya da hücre hattı gibi biyolojik elementlerinin, rıza gözetilmeksizin sömürülmesidir (Moniruzzaman, 2012). Organ ticareti bağlamında ise yine bu kavramı görmek mümkündür. Ekonomik olarak yoksul ülkelerdeki insanların, biyolojik varlıkları, kendilerinden daha varlıklı insanlar tarafından sömürülebilmektedir. Scheper-Hughes, yapmış olduğu “Teröristin Bedeni: İsrail Ulusal Adli Tıp Enstitüsü’nde Beden Parçaları, Biyokaçakçılık ve Savaş Ganimetleri” (The Body of the Terrorist: Body Parts, Bio-Piracy and the Spoils of War at Israel’s National Forensic Institute, 2011) isimli çalışmasında bu konuya değinmektedir. İsrail’de illegal olarak uygulanan organ nakillerini konu alan olan bu çalışma, organ nakillerinin, yoksul-varlıklı bireyler ve ırklar arasında belli bir yol izlediğine kanıt niteliğindedir. Scheper-Hughes (2011) bu çalışmada, Filistinlilerin bedenlerinin, “taze organa” ihtiyaç duyan İsraililer için nasıl yağmalandığını ve teröristlerin [!] bedenlerini nasıl kullandıklarından bahsedilmektedir.

Biyokaçakçılık kavramı, nakil turizmi ile bağlantılıdır. Nakil turizminde bireyler, ihtiyaç duydukları sağlıklı organlara kavuşmak için şehir ya da ülke değiştirebilmektedirler. Nakil turizminin sık rastlanan türü, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan seyahat şeklindedir. Nakil turizminin gözlendiği ülkeler, refaha ve gelişmişlik seviyesine göre kümelenebilir. Organ satışının yoğun olduğu ülkeler yoksul ve zayıf durumda, üçüncü dünya ülkeleri iken, bu ülkelere nakil için gidenler ise varlıklı ve birinci dünya ülkelerinden gelen bireylerden oluşmaktadır (Glaser, 2005). Tıpkı toprakların sömürülmesi gibi, yoksul ülkelerdeki insanlar da, sağlıklı organları için sömürülmektedir. Toprak sömürüsünden farkı ise, bu insanların para karşılığında kendi organlarından vazgeçmeye gösterdiği rızadır.

Dünyada birçok ülkede organ ticareti ve organ bağışçısı ticareti yasalar çerçevesinde

yasaklanmıştır. Ülkemizde de bu durum geçerlidir. Organ nakli için karşılıklı rıza esastır (Özar ve Halıcı, 2021). Organ bağıışı gönüllü yapılması gereken bir eylemdir ve hakkında reklam yapılması dahi cezai yaptırımlar ile engellenmek istenmektedir (Aksaray, 2012).

TCK'nın 92. Maddesine göre organ satışı yapan kimselerin, sosyal ve ekonomik durumları göz önünde bulundurularak ceza verileceği gibi ceza verilmeme ihtimali de vardır. Bunun sebebi, organını satan kişinin, başka bir imkanı olsa organını satma gibi bir eyleme kalkışmayacağı gerçeğidir. Organ satın alımı ise hangi koşullar altında olursa olsun kesinlikle yasaktır.

Organ bağıışısı ticareti sınırlar ötesi işleyebilen bir mekanizmadır. Sınırları aşabilen bu eylemin illegal oluşu, görece zengin insanlar için erişilebilirliğini azaltmamaktadır (Gönenç, 2016). Türk Borçlar Kanunu'nda 207. Maddeye göre organ ticaretinin oluşabilmesi için organın maddi bir menfaat karşılığında verilmiş olması gerekir (Kaçar, 2021). Bu durumda bedenler, satılabilir birer eşyaya, metaya dönüşmektedir. Bu sebeple, insan bedenini oluşturan parçaların satışı kesin suretle yasaktır (Kaçar, 2021). Organ bağıışı yapan insanların sayısı, nakil ihtiyacını karşılamadığı için, organ ticaretinin azalması yakın zamanda beklenemez (Bozdemir, 2020).

Değnilmesi gereken bir diğter terim ise beden simsarı (body broker) terimidir. Beden simsarları, insan cesetlerini ticari amaçlarla kullanan kimselere verilen isimdir (Arpacı, 2020a). Simsarlar araştırma, eğitim ya da organ bağıışı amacıyla beden parçalarının ticaretini yapmakta ve beden parçalarına “kâr edilecek nesne” gözüyle yaklaşmaktadırlar. Beden simsarları, yakınları vefat etmiş ve ekonomik durumu yerinde olmayan insanları kandırarak, manipüle ederek ya da beden parçalarını çalarak, piyasanın ihtiyaç duyduğu biyolojik parçaları dolaşıma sokmaktadır (Arpacı, 2020a).

Scheper-Hughes yine “Teröristin Bedeni: İsrail Ulusal Adli Tıp Enstitüsü'nde Beden Parçaları, Biyokaçakçılık ve Savaş Ganimetleri” isimli çalışmasında (2011), İsrail'deki simsarların varlığından bahsetmektedir. İsrail'de yapılan organ bağıışı kampanyaları işe yaramamaktaydı. Bu durum beden simsarları için bir kapı araladı. Terörist [!] Filistinlilerin beden parçaları, sağlıklı organa ihtiyaç duyan İsraililere nakledilmekte ya da araştırma amacı ile yağmalanmaktaydı. Elde edilen bu organlar ise “savaş ganimetleri” olarak adlandırılmaktaydı (2011). Cesetlerin arasında dahi hiyerarşi bulunmaktaydı ve İsraili

askerlerin otopsileri daha dikkatli, sağduyulu biçimde gerçekleşirken, Filistinlilerin beden parçaları “araştırmalar için, tıbbi merkezlere” satılmaktaydı (2011). Sağlıklı organa ihtiyaç duyan, varlıklı İsraililer de bu durumdan faydalanmaktaydı.

İran’ın organ bağış modelinde ise bir simsara ya da aracıya gerek duyulmamaktadır (Ghods ve Savaj, 2006). Organını bağışlamak isteyen kimseler, hastanelere ya da organ bağış merkezlerine başvurarak ücretine mukabil organ bağış yapmakta, tüm süreç hastaneler ve devlet tarafından kontrol altında ilerlemektedir. Organ bağışlayanlar, karşılığında ödülleri elde etmekte ve diğer potansiyel ücretli bağışçılar da bu şekilde teşvik edilmektedirler.

Organ bağışçısı ticaretini sosyal bir olgu olarak tartışmamızı mümkün kılan gelişme bağışıklık baskılayıcı ilaçların kitlesel üretimidir. Tıp tarihinde bağışıklık baskılayıcı ilacın kullanıldığı ilk nakil ameliyatı üç kardeş arasında 1960 yılında gerçekleştirilmiştir. Genetik olarak akraba olmayan bağışçıdan alınan organla ilk başarılı böbrek nakli ise 1962’de yapıldı (Hatzinger vd., 2016). Bu klinik başarının ardından bağışıklık baskılayıcı ilaçlar hem ameliyat sırasında hem de hasta takibinde yaygın şekilde kullanılmaya başlandı (Nordham ve Ninokawa, 2022). 60’lı yıllardan önce genetik benzerliği olmayan bağışçıdan alınan böbrek ve karaciğerler taşıyıcının bedenine uyum sağlayamamakta, modern tıpta organ reddi (organ rejection) terimi ile ifade edilen klinik durum yaşanmaktaydı. 1980’li yılların ilk yarısında bağışıklık baskılayıcı ilaçların kitlesel üretimi (immunosuppressants) ile hastayla genetik benzerliği olmayan bağışçılardan alınan organlarla gerçekleştirilen nakil ameliyatlarında organ retleri büyük oranda azaldı (Hatzinger vd., 2016; Nordham ve Ninokawa, 2022). Bu gelişmeler, hâlihazırda arzın talebi karşılamadığı hem canlıdan hem de kadavradan diğer kâim motivasyonlarla yapılan böbrek ve karaciğer bağışlarının mevcut hastaların derdine derman olmakta yetersiz kaldığı bir ortamda, organ bağışçısı ticaretini sosyal bir olgu olarak 80’li yıllardan itibaren hayatlarımıza takdim etti. Modern tıbbın halk hayatına (folk life) takdim ettiği bir başka sosyal olgu da üçüncü dünya ülkelerinde vuku bulduğuna inanılan organ ticareti anlatılarıdır. Bu anlatılar Güney Amerika’dan dünyaya yayılmış olup, Avrupa üzerinden de ülkemize ithal edilmiştir (Ansión, 1989; Blache, 1999; Brunvand, 1993; Burger, 1996; Campion-Vincent, 2002a; Karataş, 2023b; Moravec, 1993; Scheper-Hughes, 1992). Orta Amerika ve Güney Amerika’da ortaya çıkan daha sonra Doğu Avrupa’ya yayılan organ ticareti anlatıları bu sahalarda gündelik hayatta korkuya neden olmuş, kayıtlara göre Peru’da çocuklarının organ ticareti simsarları tarafından kaçırılması korkusu ebeveynleri, dönemin hükümetine baskı yapacak seviyeye getirmiştir. Öyle ki Peru

hükümeti bir zaman okulları kapatmak zorunda kalmıştır (Ansión, 1989). Doğu Avrupa’da yayılan anlatılar, İnsan Hakları Komisyonu’nun kulağına kadar gitmiş, komisyon konu ile ilgili soruşturma başlatmış, 1988’de organ ticaretini kınayan bir deklarasyon yayımlanmıştır (Scheper-Hughes, 1996). Organ ticaretinin değilse de organ bağışçısı ticaretinin dünya tarihinde rapor edilen ilk vakası ise 1984’te kaydedilmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman’dan Bombay’a Haziran 1984 ile Mayıs 1988 arasında 131 böbrek hastasının 2600-3300 USD karşılığında satın aldıkları böbrekleri kendilerine naklettirmek için kendi cerrahları ile organ bağışçısı ticaretinde taraf olduğu bilinmektedir (Salahudeen vd., 1990). Ülkemizde ilk başarılı nakil ameliyatı Hacettepe Üniversitesi Genel Cerrahi Bölümünde Dr. Mehmet Haberal ve ekibi tarafından anneden oğula bağışla gerçekleştirildi. 1979 yılında 2238 sayılı kanunun “kanuna aykırı şekilde organ ve doku alan, saklayan, aşıl原因 ve nakledenlerle bunların alım satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya bunların komisyonculuğunu yapanlar hakkında, fiil daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde iki yıldan dört yıla hapis ve 50.000 liradan 100.000 liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur.” Şeklindeki 15. Maddesi ile organ ticaretini ve organ bağışçısı ticaretini kapsayacak şekilde suçun mahiyeti ve cezası belirlenmiştir. Araştırmamız kapsamında 1954-2024 yılları arasını kapsar şekilde gerçekleştirdiğimiz belge derleme faaliyetleri sırasında organ bağışçısı ticaretine dair ilk haberin 8 Eylül 1980’de “500 bin liraya böbrek arıyor” başlığı ile yayımlandığı görülmektedir¹ (Hürriyet, 1980a). Organ bağışçısı ticaretinin suç olduğuna dair farkındalığa işaret eden ilk haber ise “böbrek çetesi beni de yaktı” başlığıyla 14 Ocak 1989’da yayımlanmıştır (Tükel, 1989a). Suç olarak tanımlanan, eylemin faillerine iki yıldan dört yıla kadar hapis cezasının infazını gerektiren kanunun 1979 yürürlüğe girmesine takip eden on yıl içinde özellikle böbrek bağışçısı ticaretini konu alan haberler özelinde kınama dilinin kullanılmadığı kaydedilmiştir.

1.6.6. Bedenin Metalaşması

Bedenin metalaşması (Body commodification), insan bedeninin uzuvlarının ve/veya tamamının alışverişe konu olmasıdır. Sharp’a göre (2000a) bedenin metalaşması, ekonomik kazanç hırsı ile bireylerin bedenlerini nesneleştirmekte ve insanlıktan çıkartmaktadır. Bu kavram bedenin uzuvlarının veya kadavrasının alışverişinin normalleşmesi, bu alışverişin etik açıdan taraflarının etik anlayışlarında bir sorun olarak kabul edilmemesidir. Bu alışveriş

¹ 1979 yılı gram altın alış fiyatı 484,66 liradır (YY 1980, s.4). O günün altın fiyatları baz alınarak bir böbrek karşılığında ücretli bağışçı (paid-donor) yaklaşık 1.032 gram altın alabilmektedir.

olgusu, birçok kültürün karşı durduğu ve engellemeye çalıştığı bir olgudur (Campion-Vincent, 2002a). N. Scheper-Hughes'in sözleriyle, cerrahi tekniklerde ve teknolojideki ilerlemeler, bağışıklık baskılayıcı ilaçlar, beyin ölümünü tanımlamakta kullanılan klinik kriterler sadece bedenin uzuvlarının metalaşmasına değil bununla birlikte hayat ve ölüm; beden ve kadavra, doku ve meta (commodity) arasındaki sınırları da muğlaklaştırmıştır (Scheper-Hughes, 2000).

Vücudumuzun bütünlüğünü oluşturan organ ve dokuların piyasada dolaşıma girmesi ile, onlara değer biçilir. Organların alınıp satılabiliyor olması, organları -ve dolaylı olarak insanı- birer objeye indirgemektedir (Seale vd., 2006). Bir insanın “yedek” böbreğini satması ile parmaklarından birini satması arasında bir fark yoktur. İki durum da beden bütünlüğünü yaralayan bir durumdur ve elde edilecek herhangi bir kazanç bunu telafi edemez. Şarbak'a göre (2012) bedenlerin metaya indirgenmesi konusunda en iyi örnek işçi bedenleridir:

Yaşamları mutluluktan yoksun bir şekilde sürekli çalışıp kapitalizmi beslemek zorunda olarak geçmektedir. Çünkü çalıştıkları ölçüde var olabilir. Bedenlerin ister bir zevk aracı olarak isterse de çalışan bir makine olarak görülmesi bu gerçeği değiştirmezken, bedenlerin bir meta olarak her açıdan kullanıma sunulması karşımıza çıkmaktadır (Şarbak, 2012).

İşçi bedenlerinin iyi bir örnek olmasının temel sebebi, işçilerin hem bedenlerine hem de emeğine maddi değer biçilebiliyor olmasıdır. Bu durumda, işçiler hayatlarını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu maddi değere, beden gücü ile ortaya çıkarttığı emeği satarak ulaşabilmektedir. İnsan olarak var olmasını sağlayan, bütün parçalarıyla ürettiği değeri satışa çıkartmaktadır. Bu sebeple ürettiği kadar kendini var edebilmektedir. Organ nakilleri işlemlerinde de bu durum farklı değildir. Organlar, piyasa içinde yer etmiş birer ürün gibidir. İhtiyaç sahibi olan bireyler için hayatın devamlılığını sağlayan ve bedeni oluşturan parçalardan biri değil, hayatlarını kurtarmaya yarayan bir şeydir (Adorno, 2020). Aynı zamanda organını satan donör için de bu organ, belki de hayatını yoluna sokmak için ihtiyacı olan paranın son kaynağıdır.

Organ nakillerinin yaygınlaşmasından önce evindeki halıyı satıp para kazanmak zorunda kalan insanlar, artık “yedek” böbreğini satışa çıkartmakta ve bu sayede evlerindeki halıyı da gözden çıkartmak gibi bir zorunluluğu olmadığını fark etmektedir. Türk sözlü kültüründe bir zamanlar “ceketini satmak” ekonomik güçlüğü ulaşabileceği en uç sınırları temsil

etmekteyken günümüzde bu sınırlar “böbrek satmak” ifadesi ile temsil edilmektedir. Beden parçalarının bir maddi getiri unsuru olarak görülmesi, bedeni parçalara ayırıp ayrı ayrı satabileceği düşüncesi, bedene bir bütün olarak bakıldığında tamamının satılık olabileceği anlayışına kapı aralar. Bireyler kendi bedenlerine satılabilir bir mal olarak davrandığında, başkalarının da onlara “satılık” gibi davranması kaçınılmaz bir sonuç haline gelir (Andrews, 1986).

Bedenlerin ve parçalarının piyasada dolaşımı, sadece bedenler canlı iken gerçekleşmez. Kadavralar da bu durumdan nasibini almaktadır. Kadavralar, organ temininde tercih edilirken aynı zamanda çeşitli bilim alanlarında da insan anatomisini araştırmak ve öğretmek amacıyla kullanılmaktadır (Sasi vd. 2020). Tıpkı organ bağışlarında kadavradan organ temininin zor olduğu gibi, bu alanda da kadavra temini zordur. Talebin yüksek, arzın düşük olduğu bu durumda da kadavranın ticaretinden bahsetmek mümkündür. Türkiye özelinde T.C. vatandaşlarının kadavraları alışverişin konusu edilmezken, Tıp fakültelerinde anatomi derslerinde kullanılmak üzere yurtdışından kadavra alınmaktadır (Şahin, 2022).

Lemke’ye göre (2013) ölüm, kapitalizm ile daha esnek bir kavram haline gelmiştir. Ölüm kavramı, teknolojinin de gelişmesi ile “beyin ölümü” gibi, vücudun parçalarının ölümüne göre isimlendirilmeye başlanmıştır. Yeniden canlandırmanın (resuscitation) tıp alanında yer etmesi ile, artık organların birçoğu bir süre canlı tutulabilmekte, her organ aynı anda ölmemekte, ihtiyacı olan bireylere nakledilebilmektedir. Bu potansiyel dolayısı ile organlar, bedenin uzuvları halinden çıkmakta ve başka bireyleri hayatta tutmaya yarayan nesnelere halini almaktadır.

Taşıyıcı annelik (surrogacy) bu konuda verilebilecek başka bir örnektir. Taşıyıcı annelik, medikal ya da şahsi sebeplerden ötürü bebek sahibi olamayan varlıklı bireylerin, sağlıklı ve tercihen genç bir kadına, bir ücret karşılığında bebek taşıması işlemidir. Sağlıklı bir kadının, rahmini 9 ay 10 günlüğüne belirli bir ücret karşılığında kiralamasıdır. Üreme turizminin yasak olmadığı ABD, Yunanistan, Ukrayna gibi ülkelerde taşıyıcı annelik (Kuş ve Özbek Güven, 2021) infertil çiftler ve eşcinsel çiftler tarafından sıkça tercih edilen bir çocuk sahibi olma yöntemidir (Ungan Çalışkan, 2016). Hiçbir karşılık beklenmeden, gönüllü biçimde yapılan taşıyıcı annelik ise “ödünç taşıyıcı annelik” olarak adlandırılmaktadır (Çam, 2013). Fedakâr taşıyıcı anneliğin olmadığı, ücret karşılığı yapılan taşıyıcı annelik ise “kiralık annelik” olarak adlandırılır (Çam, 2013). Bu konuda uluslararası hukuki bir düzenleme

bulunmamaktadır, bu sebeple yaptırımları değişkenlik göstermektedir.

Taşıyıcı annelik, tıpkı organ nakli gibi umut vadetmektedir. Bu umut karşılıklı bir umuttur. Taraflardan birinin ulaştığı şey maddi kazanç iken, diğer tarafın ulaştığı şey bir bebektir. Yapılan işlemin sonunda, kavuşulan bir bebek olduğu nedeniyle de bir başkasının vücudunun kiralandığı gerçeği arka planda kalır. Halbuki beden, para karşılığı kullanılabilir, kiralanabilen bir eşya haline gelmiştir. Burada vücudun ya da bir parçasının satılması değil, kiralanması söz konusudur. Bu durumda bir kadın, kendi vücudunda kullanmadığı bir bölgeyi, maddi kazanç elde edeceği düşüncesi ile kiralayabilmektedir (Oksala, 2019). Bununla birlikte, kiralayıcı annenin sağlıklı yumurtayı üretememesi halinde üçüncü bir kadından alınan yumurta ile taşıyıcı annelikle dünyaya gelen bir çocuğun, dünyaya gelişi sürecinde üç kadın aktörün katkısı olmaktadır: Kiralama ve yumurta satın almak için yeterli parası olan, sağlıklı ve kullanılmayan bir rahmi kiralayan ve sağlıklı yumurtayı satan kadın. “Bedenlerin piyasada dolaşımının sonuçlarından birisi, insan bedeninin ve hatta insan bedeninin üretmiş olduğu iş gücünün dahi satışa çıkartılabilir, çalınabilir oluşudur” (Scheper-Hughes, 1989). Bu durum, insanlık onuruna aykırı olarak görülmektedir.

1.6.7. Biyoetik

Biyoetik, yaşam (bios) ve ahlak (ethos) kavramlarından oluşan (Ülman, 2010) dünya üzerindeki tüm canlıları kapsayan ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra artış göstermiş deneysel araştırmaların ahlaki bir çerçevede ilerlemesini savunan bir kavramdır (Topaloğlu, 2016). Kavram 1970 yılında Van Rensselaer Potter tarafından ortaya atılmıştır (Ülman, 2010). Biyoetiğin, içinde canlının bulunduğu her alanda uygulanması gerekir. Zira hayatın devamlılığı için etiğin güvende tutulması gerekir. Edinilecek olan bilgi, etik kurallara paralel bir şekilde edinilebilmelidir (Yıldız vd., 2021). Gelişme göstermek istenen konularda, elde bulunana zarar vermeden ilerlemek gereklidir.

Organ yetmezliği çeken hastaları iyileştirmek için organ nakli yöntemi kullanılmaktadır. Organ nakli canlıdan ve kadavradan olmak üzere iki biçimde uygulanabilir. Biyoetik çerçevesinde, tercih edilmesi gereken yol kadavradan organ naklidir. Bunun sebebi organ nakillerinde her ne kadar bir hayatı kurtarmak temel uğraş olsa da, bir başka hayat zarar görebilmektedir (Ülman 2010). Kadavrada bulunan organlar artık kullanılmayacağı için

ihtiyaç yoktur, bu nedenle bir başkasının hayatını kurtarma amacı ile kullanılmasında etik açıdan bir sorun yoktur. Organ bağışçısı ticareti, biyoetik kavramının tamamen dışında kalan bir eylemdir. Organ bağışçısı ticaretinde hayatta olan insanların organları kazanç karşılığı satılmakta, donörlerde fizyolojik ve psikolojik hatta geri dönülemez hasarlar bırakabilmektedir.

1.6.8. Biyokapitalizm

Biyokapitalizmden bahsedebilmek için öncelikle Foucault'nun ortaya attığı biyopolitika kavramını açıklamak gerekir. Bu kavramın işlevi, kapitalizmin insan bedenleri üzerinden sağladığı denetimdir. Yaşamın ve siyasal olanın karşılıklı etkileşimini biyo-iktidar olarak adlandırır. Biyo-iktidar, kapitalist sistemde önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi, üretimin devamlılığını sağlamak için ihtiyaç duyduğu, insan bedenleri üzerinde sağlanacak kontrolü ele geçirme isteğidir (Foucault, 2020). Bireyler üzerindeki denetim sadece ideoloji yoluyla değil aynı zamanda biyolojik olarak da sağlanır ve biyopolitik iktidar, insan bedeni etrafında kendini var eder. Denetimi sağlayan iktidar, yaşatma hakkına sahip olduğu gibi aynı zamanda öldürme hakkını da elinde tutar. Beden sadece tahakküm altında, denetlenebilir biyolojik bir unsur değil, aynı zamanda işe yarar ve verimli olmalıdır (Lemke, 2013). Nitekim, bireyler verimli olduğu derecede bir değere sahiptir. Dünya toplumlarına baktığımızda, üretemeyen yaşlıların ve hastaların piyasa tarafından tercih edilmediğini görmekteyiz. Üretimde bulunmayan bir grup da çocuklardır. Ne var ki, çocuklar, gelecekteki üretim için bir potansiyel taşırlar. Sistem, geri dönülemez ya da tedavi edilemez bir hastalığı olmadığı sürece bireyi üretim süreçlerinin dışında bırakmaz. Foucault da biyo-iktidarın, bu minvalde nüfusların denetiminde rol oynadığından söz etmektedir (Foucault, 2008).

“Biyopolitik sermaye” kavramı, organ ticaretinde bireyin bedeninin parçalarının birer ekonomik değer olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Rajan, 2006). Bu kavram, Michel Foucault'nun biyopolitika yaklaşımından esinlenmiş olup, bireylerin biyolojik varlıklarının ekonomik sistemlere nasıl entegre edildiğini analiz eder. Ne var ki, günümüzde de gördüğümüz üzere, teknolojinin de gelişmesi ile beden ve parçaları fazlası ile ayrılmıştır. Hatta bedeninin bu parçalarına yönelik uzmanlık alanları oluşmuştur. Bedenimizdeki en ufak bir doku için bile araştırılmalar yapılmakta, bu konular ile ilgili uzmanlar yetişmektedir.

Hardt ve Negri (2004) ise biyopolitikayı, Foucault'dan farklı olarak, kapitalist üretimin yeni

bir aşaması olarak nitelendirir. Politika ile ekonominin arasındaki sert çizgiler bulanıklaşır, hayatın kendisi teknolojik gelişimin merkezine oturur, doğa ve doğal olan sermayeleşir. Hayat ile kapitalizm iç içe geçer, karşılıklı bir ilişki halindedir. Doğal kaynaklar piyasanın bir parçası iken, biyolojik “kaynaklar” ise iktidar düzenlemelerinde kendine yer edinir (Lemke, 2013).

Biyokapitalizm, bedenlerin içinde bulunduğu hastalık, bilim, spor gibi her durumun piyasaya entegre edilebilir olmasıdır (Özarlan, 2019). Biyokapitalizmin en büyük kaynaklarından biri, insan bedenleri ve bedeni oluşturan her organdır. Bu sebeple en çok yatırımı yapacağı alan yine insan bedenleri olacaktır. Rajan’ın (2006) Biyokapital: Genom-Sonrası Hayatın Kurtuluşu kitabında bahsettiği gibi biokapitalizm, yaptığı araştırmalar ile bilime katkı sağlarken, aynı zamanda gelecekte yaşanması mümkün hastalıkların, pazarını ve piyasasının genişliğini de hesaba katar ve bu şekilde kendi kârına göre hareket eder. Biokapitalizmin yatırım yapacağı alanda kârı, harcamasından yüksek olmalıdır. Rajan bu alanda AIDS hastalarını örnek vermiştir. AIDS hastalarının, piyasada çok büyük bir yeri olmasına rağmen, tedaviye ulaşmada maddi güçlük çekmelerinden ötürü, dikkate almaya değer bir pazar olarak görülmezler. Bu örnekler ile Rajan, bilimsel bilginin de kapitalizmin içinde nasıl bir yere oturtulduğunu anlatmaktadır. Bilimsel bilgi hastalara, iyileşme yolunda bir umut iken, biokapitalizm ile birlikte kâr aracına dönmüştür (Lemke, 2013).

Rajan (2006) biyokapitalizmden bahsederken Genom Araştırmalarının büyük katkısından da bahseder. Genom araştırmalarının gerçekleştirilmesi, gelişen teknoloji sayesinde başarılmıştır. Bu araştırmalar deneylere dayalı araştırmalardır. Genom analizinde önemli bir araç, farklı bireyler ve nüfuslar arasındaki genetik değişkenlik ve bu değişkenliğin fenotipteki değişkenlik ile muhtemel bağıntısına ilişkin bilgidir. Bu analizler ile ortaya çıkartılan DNA’lar incelenmekte, gerekse ortaya dökülen hastalıkları teşhisten ziyade, ilaç şirketlerinin de ekmeğine yağ sürecektir şekilde, tedavi aranmaktadır. Bu şekilde, DNA analizleri, piyasada kendilerine yer bulmuştur. Yaşam, biyokapital açısından, bir iş planıdır.

Biyokapitalizm, kapitalizm içinde sınırların kaldırılması ile ilişkilendirilebilir. Kapitalizm, bireylerin emek gücünün sömürsü ile kendini devam ettirirken, biyokapitalizm bu durumu hayatın ötesine taşımıştır. Artık ölü bedenler de üzerinden kâr elde edilebilecek, gelir sağlanabilecek bir piyasa değerine sahiptir. Bedenler ve bu bedenlerin parçaları, satanlar için maddi bir umut getirirken, satın almak isteyenler için yaşam umudu yaratır ve bu umutların

varlığından kendisini besler.

Biyokapitalizm ile birlikte, emeği üzerinden her türlü sömürüye açık olan insanların, ölümü sonucu cesetleri de değersizleşmektedir (Arpacı, 2020b). Üzerinden kazanç sağlanmayan bedenlerin, yakınları tarafından duyulan hisler haricinde bir değeri kalmaz. Bundan böyle sadece ruhsuz ve sessiz, yağmalanabilir bir beden haline gelir. Yağmacılara kazanç sağlayan bir yatırımdır. Artık sıra emeği sömürülemeyen cesetlerin, bedenlerini oluşturan yapılarını sömürmeye gelir. Emeğin sömürüsü ile kendini devam ettiren sistem, bu sefer emeği oluşturan her bir parçaya ayrı ayrı fiyat biçer ve bu durumu gündelikleştirir. Halâ hayatta olan insanlar için de durum farklı değildir. Bu sayede insanlar kendisini bir anda piyasanın içinde, adeta bir yatırım aracı gibi (Arpacı, 2020b), satılığa çıkmış bir halde bulur. Nitekim biyokapitalizm, kendini insan bedeni üzerinden devam ettirir. Beden ve onu oluşturan parçaları, artık iş gücünün dışında da değerlidir (Lettow, 2018). Kapitalizmde bireyler, üretip, sistemin devamlılığını sağladığı sürece değerlidir. Biyokapitalizmde ise bu duruma ek olarak, üretimin devamlılığına ne şekilde yardımcı olacağıdır.

Modern tıpta, her geçen gün insanlığın yararına gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmelerin devamlılığı için gereken biyolojik malzemeler bedeni oluşturan tüm parçalardır (Arpacı, 2020b). İhtiyaç duyulan biyolojik malzemelerin tedariki için bedenin metalaşması şarttır. Ancak bu sayede istenilen ilerleme ve kazanç ulaşılabılır. Bu kazanç, bedeni tedarik edenler için bilgi, yapılabilir deneyler, testler iken; bedeni satanlar için genellikle maddi kaynaktır. Bu alışveriş ise birçok dünya ülkesinde yasaktır. Devletler için vücudun metalaşması, ticari bir unsur gibi kullanılması kabul edilemezdir (Kaçar, 2021). Bu noktada karşımıza organ mafyası kavramı çıkmaktadır.

1.6.9. Organ Mafyası

Organ mafyası, 90'lı yılların başından bu yana sözlü kültür ortamında dolaşımdadır (Karataş, 2023). Bir partiye giden gencin, uyandığında buz dolu küvette olması ve böbreğinin olduğu yerde dikiş görmesi ya da ailelerin çocuklarını “seni organ mafyası kaçırır bak” şeklinde korkutmaları gibi. Bu korkutmanın temelinde medyada yayılan “organ mafyaları çocukları kaçırıyor” haberlerini bulunmaktadır.

Şekil 1.1: Organ mafyası kimsesiz çocuk peşinde uyarısı (Hürriyet, 1999)

Organ mafyası, sağlıklı organ arayan ve bu organ uğruna belirlenmiş miktarda para vermeyi kabul eden bireyler ile organını satmak isteyen bireyler arasında iletişimi sağlayan yasadışı araçlardır (middleman). Birçok dünya ülkesinde illegal olsa da biyokapitalizm yükselmesi ile bir sektör haline gelmiştir. Bu durumun temel sebebi, sağlıklı organ için yaşanan talebin karşılanamamasıdır. Yasal yollarla elde edilemeyen organların kaçakçılığı gizli biçimde yürütülmektedir ve nakiller, yüksek ücretler karşılığı gerçekleştirilmektedir. Bu durum da bize, organ ticaretinden elde edilen yüksek kazançların çekiciliğini gösterir. Aracılar hem nakli gerçekleştiren doktorlardan hem de organını satan donörden daha fazla meblağ kazanmaktadır (Tükel, 1989a). “Kolay” para kazanmak isteyenleri cezbetmektedir. Dünyada ticareti en fazla yapılan organ böbrektir (Scheper-Hughes, 2005). Bunun sebebi, organ ticaretinin çoğunlukla canlı vericiler üzerinden yapılması ve insanlarda iki adet böbrek bulunduğundan, bir böbreği satsa da “yedek” böbrek ile hayatını devam ettirebilecek olmasıdır. Araştırmalar organ ticaretinin donörün hayatını riske attığını ve dezavantajlı gruplara mensup bireylerin biyokapitalizmin sömürüsüne açık hale gelmesi nedeniyle kınandığını göstermektedir. Bununla birlikte biyokapitalizm, hastaya donörün yaşını, cinsiyetini seçme hakkı vermektedir (Aronsohn vd., 2010).

Alrogy vd., (2016) yaptığı çalışmada organlarını satmak isteyen insanların iki farklı şekilde

değerlendirildiğine değinilir: Kurbanlar ya da suçlular. Ticaretin sebeplerine bakıldığı takdirde, organlarını satan bireylerin, yokluk içerisinde ve savunmasız bir durumda olduğundan bahsedilir. Birçok vakada, organını satan birey maddi yokluk içerisinde olmakla birlikte, organını sattığı andan itibaren, bir takım medikal riskler altına girdiğinin bilincinde değildir. Bu konudaki bilgilendirmeler yetersizdir. Bununla birlikte organı satın alan ya da satışına yardımcı olan kişilerin, tam ve kesin bilgilendirmeler yaptığına inanılmamaktadır (Manzano vd., 2014). Sonuç olarak organını satmaya ikna olmuş bir satıcı, risklerin tamamına hâkim olmadığı takdirde, ne kadar geçerli bir rıza verebilir?

Organ satışının, dünya üzerinde en çok rastlandığı ülkelerden birisi Hindistan'dır. Bunun durumun sebebinin, yüksek yoksulluk oranı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Chang, 1995). Hindistan ile öne çıkan ülkeler arasında Pakistan ve Çin de bulunmaktadır. Ambagtsheer ve Van Balen'in (2020) Hollanda'da yaptığı araştırmada organ satın alan bireylerin çoğunluğu, bu üç ülkenin ismini vermiştir. Bu çalışmada katılımcılar, organını satan bireylerin yoksulluktan organlarını sattıklarını ya da -Çin hakkında çıkan haberlerde olduğu gibi- idam edilmiş mahkumların organları olduğu inancında olduklarını belirtmişlerdir. Bu inançların, organları satın alan bireylerin, kendini rahatlatmak için kapıldığı inançlar olduğu düşünülmektedir.

Organ bağışçısı ticareti, devletler arası işleyen, illegal bir ticaret biçimidir ve sınır tanımaz. Organ satın almak isteyen insanlar, organ ticaretinin yasal olduğu ülkelere gidip nakil olabilmektedir. Bu turizm, "nakil turizmi" olarak adlandırılmaktadır (Wagner-Carena, 2021). Hem donör hem de sağlıklı organı satın alan kişi farklı ülkelerden olabilir. Sağlıklı organın nakli için farklı -ve yabancılar için naklin yasal olduğu- ülkeler seçilebilir. Bu gibi lojistik konuları yöneten bireyler organ mafyasına mensup bireylerdir. Organ mafyası, nakli gerçekleştiren doktoru ve kullanılan mekânı, işlem sonunda ödenecek ücretin organizasyonunu da üstlenir.

Organ ticareti, genellikle savunmasız ve yoksul olan bireylerin sömürsü üzerine kuruludur (Wagner-Carena, 2021). Talep yönü, gelişmiş ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere doğrudur. Gelişmiş ve varlıklı ülkelerde, organa ihtiyaç duyan bireyler, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki, yoksul ve organını satmaya istekli bireyler ile bu ticaret biçimini gerçekleştirmektedir (Reese, 2022). Organ bağışçısı ticareti, ne kadar insanların ölümü ile sonuçlanmasa da bireylerin yoksulluğunun, gelir amaçlı sömürülmesini içerir

(Shidlo-Hezroni, 2003). Organ bağışçısı ticaretinin yasallaşmasını savunanlara gelen en büyük eleştiri de bu doğrultudadır: Paraya ihtiyacı olan bireyler, gönüllü olmasa da organlarını satacaktır (Andrews, 1986). Buna karşın Columb, 2014 yılında yayınladığı çalışmasında, organ ticaretini yasaklamanın, temeldeki sorunu çözmedikçe, bir şeyi çözmeyeceği kanaatindedir. Organ ticaretini yasaklamak, organlara olan ihtiyacı azaltmamakla beraber, organ ticaretinin altında yatan ekonomik sebeplerin çözülmesinde herhangi bir rol oynamaz.

Organ mafyası isteklilik ve ikna ile çalışmaktadır. İstek, organını satmaya halihazırda istekli insanlara ulaşması ve alıcı ile buluşturmasıdır. İkna ise, durumdan habersiz ve yokluk çeken insanları organını satmaya ikna etmesidir (Hürriyet, 1999a) İki durumda da donörlerin rızası olsa da alınan rıza, maddi karşılık elde etmek amaçlı yapılmaktadır. Karşılıksız, gönüllülük durumu gözlenmez.

Organ ticaretini ve istenmeyen sonuçlarını, insan sömürüsü gibi, engellemek adına sunulan çözümlerden biri, bu ticareti tamamen yasal hale getirmektir (Wagner-Carena, 2021). Organ ticareti yasal olduğunda, devlet bu ticaretin her ayrıntısına hâkim olacak ve yaşanabilecek herhangi bir mağduriyet, en düşük seviyede tutulabilecektir. Bir diğer görüş ise, organ ticaretinin temelinde yatan sorunların çözümüne öncelik verilmesi gerektiğidir (Ambagtsheer vd., 2013). Bununla birlikte, organ bağışçısı ticaretine konu olan organların, ücretli bağışçıdan çıkarılması ve hastaya nakledilmesi nakil cerrahları tarafından işlemin yasal olduğu ülkelerin sınırları içinde gerçekleşmektedir. Bu minvalde ABD merkezli bir araştırmada, hekimlerin önemli bir bölümünün ücretli organ bağışçısından organ satın alan nâkilli hastaların takibini bilerek yapmak durumunda kaldıkları kaydedilmektedir (Aronsohn vd., 2010, s.932). Ne var ki, bağışçıların takibi ile ilgili veri bulunmamaktadır. Organ bağışçısı ticareti yoluyla organ tedariki tıbbın “zarar verme” ilkesi ile çelişmektedir. Bunun başlıca nedeni organların satın alınması değil, ameliyatın yapıldığı ortamın hijyen standartlarının bilinmemesi, özellikle ücretli bağışçıların ameliyat sonrası takiplerinin ihmal edilmesidir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Bu bölümde, araştırma konumuz ile ilgili yapılan literatür taramasına yer verilmektedir. Literatürde organ bağışçısı ticareti ile ilintili kavramlar, organ bağışçısı ticaretinin sosyal ve yasal düzlemde durduğu yer gibi, temel konular baz alınmaktadır. Bu bölümde sırasıyla: Bedenin metalaşması, biyokapitalizm, sosyal bir problem olarak organ ve organ bağışçısı ticareti, bir suç olgusu: organ ve organ bağışçısı ticareti, organ bağışçısı ticareti ve nakil turizmi, organ hırsızlığı anlatıları ve filmleri olarak 6 başlık sunulmaktadır.

2.1. Bedenin metalaşması

Bedenin metalaşması kavramsal olarak 1980'li yıllarda modern tıp alanındaki deneysel çalışmalar çerçevesinde, hasta-hekim ilişkisi içinde gündeme gelen etik sorunlar üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin, Andrews 1986'da John Moore isimli hastanın dalağının kendisinden izin alınmaksızın bedeninden çıkarılması, bunun Mo hücresi oluşturulmak için yapılmasının etik çerçevesini ele almaktadır. “*My Body, My Property* (tr. *Benim bedenim, benim mülküm*)” isimli yazısında, “bedenin özel mülk olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği” sorusunu John Moore'un deneyimi üzerinden sormaktadır. Bu araştırma kapsamında hastanın bedeni üzerindeki mülkiyet hakları, bu hakların ihlal edilmesinin hukukî boyutları tartışılmaktadır. Bu minvalde bir hastanın bedeninden bir parçanın teşhis ve tedavi amaçlı kullanılması hakkında hak sahibi olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırmanın vardığı nihai sonuç, kişinin bedeninin mülkiyet hakları içinde değerlendirilmesi gerektiğidir (Andrews, 1986).

‘Bedenin metalaşması’ kavramı ile ‘insanı dışlandırma’ (ing. dehumanisation) kavramı birlikte kullanılmaktadır. Bu minvalde öncü çalışmalardan birinde, bedenin metalaşması “insanın insani özelliklerinin dışlanması, insanı oluşturan uzuvların nesne hükmünde muamele görmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Metalaşma ile birlikte bedenler, insanları oluşturan şeyler olmaktan uzaklaşır ve insanlıktan ayrılır (ing. dehumanized). Bu minvalde insanların bedenleri, kâr sağlayan birer gelir kapısı haline gelir. Bu çalışmada metalaşmaya verilen örneklerden birisi taşıyıcı anneliktir. Kadınların, para kazanmak amacıyla rahimlerini kiralyor olması, bedenin metalaşmasını özetler niteliktedir (Sharp, 2000).

Scheper-Hughes'un 2002'de yayınlanan "*The Ends of the Body: Commodity Fetishism and the Global Traffic in Organs*" (tr. Bedenin sonu: Tüketim Fetişizmi ve Küresel Organ Kaçakçılığı) isimli çalışmasında, neo-liberal sistemdeki ekonomik düzenlemeler ile "medikal turizm" in büyümesi ele alınmaktadır (Scheper-Hughes, 2002). Organların birer meta haline gelmesi ile, bedenler ve bedenin parçaları piyasada kendine yer bulmaktadır. Buradaki sorunun piyasanın, insanların kendileri ve emekleri dahil, her elementi küçültmesidir. Bedeni oluşturan parçalar, söküp takılabilir organlar haline gelmektedir. Scheper-Hughes'un üzerinde durduğu diğer nokta ise, organ piyasasındaki sömürüdür. Organ piyasasında, vericiler ve alıcılar benzer özellikler taşımaktadır. Verici taraf yoksul, üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan ve çaresiz bireylerden oluşurken, alıcı taraf varlıklı ve birinci dünya ülkesinde yaşayan, çaresiz bireylerdir. İki tarafın ortak yanı çaresiz oluşlarıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, organ yetmezliği yaşayan hastaların, sağlıklı bir organla dönüşü sonrası, doktorların "sorma, söyleme" politikasını izlemelerini "neo-yamyamlık" (ing. neo-cannibalism) olarak adlandırmaktadır. Bu durum, "nakil turizmi" kavramını ortaya çıkartmaktadır. Nakil turizmi, organ nakli alabilmek için şehirler arası ya da ülkeler arası yapılan seyahattir. Scheper-Hughes yazısında bu kavramın ortaya çıkması ile, organ ticaretinde yer alan doktorların, simsarların ve donörlerin, alıcıların da ortaya çıkışından bahsetmektedir. Bu durumda simsarlar ve doktorlar, organlarını satmaya ikna olmuş yoksullar, göçmenler ve genç askerlerin çaresizliğinden faydalanmaktadırlar.

2005 yılında yayımlanan Staiano-Ross'un çalışmasında, kadavra ticaretinin sosyal boyutları ele alınmaktadır. Bu minvalde anatomi uzmanlarının elinde yeterli kadavra bulunmamasının, araştırmanın yayımlandığı dönemde mezar soygunlarına neden olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu minvalde özellikle yoksulların kadvralarının çalındığı, varlıklı kişilere ait kadvraların güvende olduğu bulgulanmıştır. Bu araştırma, bedenin canlıyken de ölüyken de kişinin mülkü sayılamayacağı ileri sürülmektedir (Staiano-Ross, 2005).

Seale vd., (2006) ise tıbbi bilimlerin, bedenlerin metalaşması üzerindeki rolünden bahsederken, medyanın rolünün süreçte küçümsendiğine dikkat çekmektedir. Metalaşma için gereken kullanım değeri, bedenlerin parçalarına ayrılması ile etkisini göstermektedir ve bu minvalde nesneleşen beden parçaları, bilimsel alanda araştırma kaynağı haline gelebilmektedir. Bilimsel alanın araştırması haline gelen beden parçalarının sahipleri anonimdir. Bir böbrek kullanılmış ise, kimin böbreği olduğu belirsizdir. İnsan bedeni üzerinde yapılmış bu araştırmalar birer sayı haline bürünmekte ve bu durum beden

parçalarını insanlıktan ayırmaktadır (ing. dehumanizing). Bu çalışmada medyanın, sağlık alanındaki haberleri yayma şekli üzerinde durmaktadır. Sağlık alanındaki gelişmeleri topluma aktarırken kullanılan dilin önemini özellikle vurgulamaktadır. “Skandal” adı altında yayımlanan haberlerin, toplum üzerinde etkili sonuçları olacağına dikkat çekmektedir.

Türkiye menşeli bir araştırmada Arpacı (2020b) kapitalizmin ana elementlerinden olan sermayenin, kadavrular üzerinden de sürdürülebilmesi anlatılmaktadır. 1900’lerde hızla yükselen tıbbın, araştırmalarına devam edebilmesi için ihtiyaç duyduğu kadavrular metalaşmaya başlamış ve bir ceset piyasası ortaya çıkmıştır (2020b). Bu minvalde bedenlerin, öldükten sonra da bir değeri kalmamakla birlikte, kapitalizmin üretim çarkına dahil olması aktarılmaktadır. Kadavrular, yine aynı kadavranın parçalarına ihtiyaç duyan kimseler olduğu derecede değerlidir.

Adorno, 2020 yılında yayınlanan çalışmasında, “bedene bir “şey” gibi (ing. thing-like) davranılabilir mi?” sorusu üzerinde durmaktadır. Çalışmada, sadece rıza ve verilen organ karşılığında alınan tazminatın (ing. compensation) üzerinde durmanın niçin yanlış bir yol olduğunu açıklamaktadır. Bunun sebebi bireylerin geldiği arka planı dikkate almadan kullanılan bir argüman olmasıdır. Adorno’ya göre verilen rıza veya karşılık olarak alınan ücretin baz alındığı “etik ve serbest organ piyasası”, sadece bedenin bir özel mülk olarak değerlendirilmesini ele almakta ve bu bireylerin sömürülmesi gerçeğini görmezden gelmekte, metalaşmanın daha da önünü açmaktadır. Çalışmaya göre bu durum, yoksul bireylerin organlarını bir ücret karşılığı almak, onların bulunduğu çaresiz durumdan faydalanmak anlamına gelmektedir. Bedeni oluşturan parçalar birer nesne olmadığından, fiyatları da olmamalıdır.

2.2. Biyokapitalizm

Biyopolitika kavramı, iktidarın bulunduğu yere, bedene işaret etmektedir. Bu çerçevede beden, “politik mücadelelerin yaşandığı bir varlıktır” (Foucault 2020). Biyopolitika, Foucault ile özdeşleşmiş bir kavramdır ve ülke nüfuslarının karşılaştığı sorunların, devletler tarafından rasyonelleştirmesidir (2020). İktidarın uygulanmasının, daha modern biçimiyle karşımıza çıkmaktadır (Lemke, 2013). Foucault’ya göre egemen iktidarın, öldürme gücüne sahipken, yaşamaya izin verdiğini, biyoiktidarın ise ölümü engelleyici özelliği olduğunu ifade etmektedir. Bu minvalde biyopolitik iktidar ekonomik kazanımlar gözeterek, öldürme

gücünden ziyade yaşatma gücünü temel alır. İnsan bedeninin ekonomik bir kaynak olarak değerlendirildiği süreçler, "biyopolitik sermaye" olarak adlandırılır. Organ ticaretinin ekonomik eşitsizliklerle ilişkisini anlamak için bu fikir önemli bir temel sağlar (Foucault, 2008).

Biyokapitalizm, insan bedeninden elde edilmiş maddelerin, uzuvların sermaye piyasası içinde değer olarak kendisine yer bulmasıdır. Bu minvalde insanın kapitalist sermayeye fayda sağlayan süreçlerde yer almasıdır. Lettow'un araştırması insan bedeninden elde edilen parçaların sermayeye fayda sağlayan süreçler içinde nasıl değer arz ettiğine odaklanır. Öyle ki emeği ile halihazırda sermayeye katkı sağlayan insan artık bedenine ait parçalarıyla da sistemin içinde ücretli ve ücretsiz şekilde değere dönüşmektedir.

Oksala'nın (2019) çalışmasında taşıyıcı annelik konusu ele alınmaktadır. Taşıyıcı annelik, biyokapitalist çerçevede incelenmektedir. Taşıyıcı annelerin ne kendilerinin ne de işgüçlerinin (ing. labour), kapitalist sistemde bir değeri olmamakla birlikte, tek görevleri olan bebek üretimine indirgenmektedirler. Bu noktada taşıyıcı anneler işçi olarak nitelendirilmektedir. İnsan değeri taşımamakla birlikte, rahminde bebek büyütme ve doğurmak karşılığı ücret alan bir işçidir. Birçok dünya ülkesinde yasaklanmış olan taşıyıcı annelikte, kadınlar belirli sebeplerden dolayı çocuk sahibi olamayan bireylerin, çocuklarını taşımak ve doğurmak karşılığında ücret almaktadır. Bu çalışmada bir kadın rahminin kiralanabilir bir mekân gibi yeniden kurgulanması eleştirilmektedir.

Özarlan'ın (2019) tarihli çalışmasında, bedenlerin piyasada dolaşıma girmesi ile, yeni bir sermaye aracı oluşmasına dikkat çeker. Neoliberal gelişmeler ile yaşamı hedef alan kapitalizm, kadavraların getirebileceği artı değere de göz koymaktadır. Devlet gözünde vatandaşlar, birer müşteriye dönüşmektedir ve bedenler, birer mülk, nesne olarak anlaşılmalıdır.

Arpacı'nın (2020) tarihli çalışmasında, organ bağışçısı ticaretini mümkün kılan düşüncenin alt yapısı bedeninin metalaştırılmasıdır. Yaşam, piyasanın ortasına konulmakta ve alınıp satılabilen bir ürün haline almaktadır. Bunun sebebi, metalaşan beden, başka yaşamlar için umut kaynağı haline gelmesidir. Biyokapitalizm ise, yaşamın devamlılığını sağlayan bedenlerin metalaşmasından ortaya çıkmaktadır. Bedenler üzerinde araştırmalar yapılarak bilgi elde edilmekte ve bu bilgiler de teknolojinin daha da ilerlemesine olanak tanımaktadır.

Bu bağlamda, bilgi de bir metaya dönüşmektedir.

2023'te yine Özarslan tarafından yayınlanan çalışmada biyokapitalizm, bedenın değeri üzerinden dönen bir ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır. Biyokapital, bilimdeki ilerlemeler ile, biyolojik olanın piyasa değerine kavuşması ve bu değerin metalaşmasıdır. Bedenin metalaşması ile birlikte, dünyanın yoksul kesimlerinde yaşayan insanların bedenleri yağmalanabilir hale gelmekte ve varlıklı nüfusa bir ürün gibi sunulduğunun üzerinde durulmaktadır.

2.3. Sosyal Bir Problem Olarak Organ ve Organ Bağışçısı Ticareti

Bir insanın, bedeninin bir parçasına, kendisinden ayrı bakması mümkün değildir. Peki nasıl olur da organ satışı bu denli yaygın olabilir? Organ ve organ bağışçısı ticaretinin sosyal boyutu, kendisini burada göstermektedir. Organ ve organ bağışçısı ticareti gündelik değil, sıra dışı bir eylemdir. Bu bağlamda, Campion-Vincent'in çalışmasında (2002b), organ naklinin farklı kültürlerdeki yerinden bahsedilmektedir. Batı toplumlarında, kadavradan organ nakilleri yüksek oranlarda gerçekleştirilirken, Doğu ve Asya kültürlerinde canlı donörler daha çok tercih edilmektedir ve organlar özel mülk çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Organ bağışı bir "hediye" olarak nitelendirilirse, kadavralardan alınan organlar özelinde bu hediyeye nasıl karşılık verilebilir? (2002b, s.33). Bu çerçevede Doğu'da canlı donörlerin hayat armağanı söz konusu olduğunda bu hediyeye karşılık verebilmenin mümkün olup olmadığı üzerine tartışılmaktadır. Bununla birlikte organ bağışçısı ticareti çerçevesinde ise söz konusu hediyeye mal, hizmet veya para karşılığı bir değer biçiminin ne kadar mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır (Campion-Vincent, 2020).

Manzano ve arkadaşlarının 2014 yılındaki çalışmasında, organ bağışçısı ticaretinde atılan hiçbir adımın, net bir çizgide ilerlemeyiői üzerinde durulmuştur. Ükelere göre değişim göstermekle birlikte, failer ile kurbanlar arasında ne yasalarda ne de toplumda net ayrımlar bulunmamaktadır. Her parti, tek bakış açısından değerlendirilmektedir. Ne var ki kurban, organ ticaretine rıza gösterse de, göstermiş olduğu rızanın şartları önem arz etmektedir. Stres altında rıza göstermek ile gönüllü biçimde rıza göstermek, birbirinden farklıdır. Organ ticaretinden zarar görmüş donörlerin sessizliğine değinilmektedir. Bunun sebebi ise, donörlerin de organ ticareti eylemi içinde yer alması ve kendilerini bu suça ortak saymaları, ses çıkarttıkları takdirde kendilerinin de ceza alacakları korkusudur.

Columb'un (2014) yılındaki çalışmasında, organ bağışçısı ticaretinin ekonomik bir gelir kapısı haline geldiği ve toplum algısına göre, organlarını satan kişinin, satın alan ve aracılık yapan taraflara göre, daha masum görüldüğünden bahsedilmektedir. Organ nakli turizminin ihtiyaç duyulan organın satın alınması amacı ile, farklı bir ülkeye seyahat edilmesi anlamına geldiği aktarılmaktadır. Organ bağışçısı ticaretini yasaklamanın, bu ticareti bitirmeyeceği tartışılmakta ve bu nakilleri gerçekleştiren doktor ve sağlık ekibi olmadığında, organ ticaretinin de gerçekleşmeyeceği üzerinde durulmaktadır. Rızanın hangi şartlarda ve hangi şekilde verildiğinin öneminden bahsedilmektedir.

Akademik yazında organ bağışçısı ticaretin sosyo-kültürel ve ekonomik nedenlerinin tartışıldığı çalışmalar önemli bir yer işgal etmektedir. Örneğin, Alrogy vd., (2016) çalışmasında bunlar modern tıp alanındaki gelişmeler, tarafların birbirine sanal mecralardan iletişimle kolayca ulaşabilmesi, canlıdan ve kadavradan organ donörlerinin ihtiyacı karşılayabilir sayıda olmaması organ bağışçısı ticaretinin sebepleri arasında sayılmaktadır. Bu araştırma, önemli bir kaygıyı da dillendirmektedir. Oluşan organ karaborsasının, bireylerin özgürlüklerini ve beden bütünlüğünü tehdit ettiğine işaret edilmektedir. Organ bağışçısı ticaretinin, insan ticaretine bir kapı araladığı haber verilmektedir.

Hollanda'da, Ambagtsheer ve Van Balen (2020) tarafından, nakil doktorları ile bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada doktorların, sağlıklı organa ihtiyaç duyan hastaları yeni bir organla geldiklerinde, bu duruma verdikleri tepkiler öğrenilmek istenmiştir. Birçok doktorun, bu durumun kendisinin işi olmadığını, işlerinin sadece kendi hastalarını iyileştirmek olduğu belirttikleri görülmektedir. Çalışmaya göre doktorların bu durumu sorgulamaması, organ ticareti hakkında edinilen bilgilerin sınırlılığına sebep olmaktadır. Doktorlar bu durumu, kendi içlerinde meşrulaştırmak için, organ satın alan kişilerin, organ ticaretinin "normal" sayıldığı kültürlerden geldiklerini, bu kültürlerde, insanlar ve böbrekleri dahil her şeyin satılık olduğunu belirtmektedir.

2.4. Bir Suç Olgusu: Organ ve Organ Bağışçısı Ticareti

Organ bağışısı yapılabilmesi için geçerli bir rızanın varlığı (Aksaray, 2012), yani gönüllülük gereklidir. Gönüllülüğün olmadığı durumlarda, organ bağışısı işlemi gerçekleşmez. Bunun sebebi, bir insanın vücut bütünlüğünü, kendi rızası olmadan bozmanın yasal ve etik

olmayışıdır. Gönüllülük, herhangi karşılık beklemeden yapılan eylemlerde geçerlidir. Bağışın temel sebebi de budur. Bu durumda maddi bir menfaat karşılığı verilen doku veya organlar, satılmış statüsünde tanımlanır. Bu alışveriş, hukuki zeminde organ ve doku ticareti olarak adlandırılmaktadır.

Organ ve organ bağışçısı ticareti, birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de suçtur. Organ ticareti ve organ ticareti ile ilişkilendirilmiş her türlü eylem, belirli yaptırımlarla engellenmeye çalışılmaktadır. Organ bağışçısı ticaretinin suç olmasının sebebi, bireylerin hayatını tehdit etmesinin yanı sıra, kişinin vücut bütünlüğünü bozması (Gökçen ve Balcı, 2013) insan onuru ve hürriyetini yaralamasıdır (Özar ve Halıcı 2021). Organ ticareti ile ilişkilendirilmiş her türlü eylem yasaklanmıştır.

1995'te Dae H. Chang tarafından yapılan çalışmada, bu ticaretin gerçekleşmesine olanak sağlayan sosyal aktörlerden ve mekânlardan bahsedilmektedir: *Alicı (ing. the buyer)*, *satıcı (ing. Paid-donor)*, *naklin gerçekleştirildiği hastaneler* ve bazen de *aracı (middleman)*. Burada, organ bağışçısı ticaretini yine bir illegal ticaret olan madde ticaretine benzetmekte ve alıcı olmadığı takdirde, geriye kalan aktörlerin ve mekanlarında ortadan kalkacağını belirtmektedir. Yine aynı çalışmada, Hindistan'ın *organ başkenti* olduğundan söz edilmektedir ve bu duruma yol açan nedenler açıklanmaktadır. İlk olarak, yoksul insanların en ufak bir maddi gelir karşılığında böbreklerini satmaya olumlu bakması bu nedenlerden biridir. İkinci olarak ise, illegal organ nakillerini gerçekleştirebilecek klinik ve hastanelerin varlığıdır. Son olarak, sadece maddi gelir uğruna, iki tarafı bir araya getiren araçlar, Hindistan'ın bu unvanı almasına neden olmuştur.

Reese (2022) yaptığı çalışmada, organ ve organ bağışçısı ticaretini tespit etmenin zorluğuna değinmektedir. Yoksul ülkelerde yaşayan yoksulların, varlıklı ülkelere varlıklı hastalara sağlıklı organlarını sattığından bahsetmektedir. Bu da organ ticaretinin sınır tanımazlığı ile ilişkilidir. Varlıklı insanlar, sağlıklı organ temin etmek için, bu organları temin edebilecekleri veya vatandaşı oldukları ülkede organ satın almanın yasak olduğu takdirde, organ satın alınabilecek ülkelere seyahat edebilmektedir. Reese, organ mafyalarının zor kullanarak, organ çaldığı düşüncesine karşılık, ikna yöntemi ile çalıştığını belirtmektedir.

Glaser'in (2005) yılında yayınlanan çalışmasında, organ bağışçısı ticaretini engellemek için izlenebilecek uygulamalardan bahsetmiştir. Organ bağışlarını artırmanın en etkili yolunu, ,

“varsayılan rıza” (opt-out) modeliyle ilişkilendirmektedir. Devlet güvencesinde uygulanabilecek bu model ile donörün hakları güvence altına alınabilecek rızaya dayalı bağışlar nicel olarak artacaktır. Opt-out rıza modelini kullanan ülkelerde, diğer rıza modellerini kullanan ülkelere kıyasla, organ bağışının daha yaygın olduğuna dikkat çekmektedir. Organ bağışçısı ticaretini engellemek için, doktorların da üzerine düşen görevi yapması ve hastasının organ satın aldığına dair şüpheleri var ise, bu durumu rapor etmelidir. Rıza modellerinden bahsederken, organ ticaretinde verilen rızanın, geçerli olmadığı görüşündedir. Nitekim bir bireyin organını satıyor olması, içinde bulunduğu zor durumdan kaynaklanmaktadır ve beden parçalarının fiyatlandırılması, bu zor durumun sömürülmesidir.

Koçak-Süren (2007) çalışmasında organ naklinin hem hukuktaki yerini hem de etik düzlemdeki yerini incelemektedir. Çalışmasının hukuki kapsamında, organ naklinin, Türk Hukuku’ndaki yeri üzerinde durmaktadır. Etik kapsamında ise, rıza modellerinden, beyin ölümünün tanımlarından ve organ ticaretinden bahsetmektedir. TCK’nın 92. maddesinde, organ veya doku ticaretinde, ekonomik koşullardan ötürü organını satan bireylerin cezalandırılmasında, bu koşullar göz önünde bulundurulur. Koçak-Süren bu madde hakkında, “zorunda kalmadıkça kimse organ ya da doku satışında bulunmayacağından, organlarını satan kimse ceza almayacaktır” yorumunu yapmaktadır. Koçak-Süren’e göre bu maddenin geçerli olduğu bireyler aracılar, ticarete ortak olan ve nakli gerçekleştiren doktorları kapsamamakta, sadece satıcılar için geçerli olmaktadır. Koçak-Süren, makalesinde organ ve doku ticaretinin, Türk Hukuku’nda nasıl anlaşıldığını ve uygulanan yaptırımları incelemektedir.

2013 yılında Ambagtsheer ve Zaitch tarafından yapılan bir çalışmada, neredeyse tüm ülkelerde yasaklanmış olan organ bağışçısı ticaretinin, İran’da yasaklanmadığı ve organ bağışçısı ticaretinin devlet kontrolü altında güvenli bir biçimde ilerleyebilmesi için, yasalarla desteklendiğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte bağış oranlarında ölüm oranlarının düşük olduğuna değinilmektedir. Aynı çalışmada, organ bağışçısı ticaretinde, donör hariç her partinin kazançlı çıktığından bahsedilmektedir; hastane ve ameliyatı gerçekleştiren sağlık ekibi, nakil koordinatörü para kazanmakta iken, organı alan birey ise paha biçilemez bir şey kazanmaktadır: hayatını devam ettirebileceği sağlıklı bir organ. Bu çalışmada, nakil turizmini engellemek yerine, nakil turizmine sebep olan sorunların kökten çözülmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kaçar (2021) yaptığı çalışmada, organ ve doku ticaretinin hukuki düzlemdeki yerini açıklamış ve buna göre yapılan düzenlemeler üzerinde durmuştur. Kaçar'ın ifadesine göre, Türk Borçlar Kanunu'nun 207. maddesinde belirtildiği üzere, bir suçun organ ticareti olarak değerlendirilebilmesi için, organların ya da dokuların, maddi bir karşılık beklenerek dolaşıma sokulması gerekmektedir. Bu maddeye göre herhangi bir maddi karşılık beklenerek verilen organların, organ ticareti suçu teşkil ettiğini ifade etmektedir. Buna göre bir çıkar ilişkisi olması gerekmektedir. Bu maddeye göre, organ satın alan ve aracılık yapan bireyler cezalandırılırken, organını satışa çıkartan bireyler, maddi durumları da göz önünde bulundurularak cezadan yoksun tutulabilmektedir. Halbuki verilecek cezanın, suçu işleyen her partiyi göz önünde bulundurması gereklidir.

2.5. Organ Bağışçısı Ticareti ve Nakil Turizmi

Organ bağışçısı, gönüllü olarak yapılan bir eylemdir. Bağışlanan organların oranı, bu organlara olan talebi karşılamadığı için, bireyler organları satın almaya yönelmektedir. Organ satın alabilen kişiler varlıklı bireyler iken, organlarını satan kişiler yoksulluk nedeniyle satmaktadır. Bu durum etik sorunları ortaya koymaktadır. Ulusal organ bekleme listesinde kayıtlı diyaliz hastaları arasında gerçekleştirilen mülakatlarında Çakmak (2023), hastaların neredeyse tamamının imkanları el verse böbrek satın almaya sıcak baktığını kaydetmektedir. Bu minvalde Karataş (2024) de benzer sonuçlara işaret ettiği bir çalışmada böbrek ve karaciğer yetmezliği hastalarının organ bekleme süreçlerinin uzunluğu ile organ satın almaya yönelik olumlu yaklaşım arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu haber vermektedir. Hastaların canlıdan (kanunların izin verdiği dördüncü dereceye kadar akrabalar veya çapraz nakille) böbrek ve karaciğer bulamadığı hallerde organ satın almayı iyileşmek için bir ümit olarak tanımlaması söz konusudur. Bu araştırmalarda hastaların organ bağışçısı ticaretini, yoksullara yardım etmek ve, “varsayılan rıza” (opt-out) modeline alış-verişin gönüllülük esasına dayalı olması üzerinden rasyonelleştirdiği kaydedilmektedir (Çakmak, 2023; Karataş, 2024).

2002 yılında Phadke ve Anandh'ın araştırmasında, sağlıklı organa ihtiyaç duyan bireylerin sayısının artması ile toplumun, organ ticaretine daha ılımlı yaklaşıma başladığına değinilmektedir. Sağlık ekiplerinin, bu ticareti kabullenmesi ile insan bedeninin ticarileştiği, yoksul üzerindeki sömürünün arttığı ve insan onurunun zedelendiği belirtilmektedir. Organ bağışçısı ticaretinin etik bir piyasa üzerinde dönmesini savunanlara ise, insan vücudunun

limitlerini hatırlatmakta ve konu organ satmaya geldiğinde bireyselliğin değil, toplumsallığın önemini vurgulamaktadır. Zira organ ticareti, özel mülk ticaretine benzemeye başladığı an, bunun yansımaları toplumda da kendini gösterecektir.

Organ nakli turizmi ile ilgili esaslar İstanbul Deklarasyonu (2008) ile düzenlenmiştir. Deklarasyona taraf olan ülkeler müştereken organ bağışçısı ticaretini “yasaklanması gereken eylem”; organ bağışını da “onurlandırılması gereken eylem” şeklinde tanımıştır. Delmonico (2009) tarihli çalışmasında, İstanbul Deklarasyonu’nun içeriğine odaklanırken, söz konusu metni, organ bağış eyleminin yüce tarafını muhafaza etmeye yönelik anlamlı bir adım olarak tanımlamıştır.

Adair ve Wigmore’un (2011) yayınladığı çalışmada ise organ bağış gibi yüce bir insan davranışının paranın sürece dahil olmasıyla kirletildiği üzerinde durulmaktadır. Bu minvalde tıbbın “zarar verme” ilkesinin de zarar gördüğü belirtilmektedir. Ücretli donörler söz konusu olduğunda bağış eylemi yasadışı organ bağışçısı ticareti suçu bünyesinde gerçekleştiğinden, donörün sağlığının “zarar verme” ilkesi çerçevesinde güvence altına alınamayacağı beyan edilmektedir. Bunun sebebi ise suçun doğası gereği, ücretli donörlerin bağış sonrası takiplerinde yaşanan ihmallerdir.

Erol’un (2020) çalışmasında kölelik kavramının modern zamanda ne şekilde işlendiği incelenmektedir. Geleneksel köleliğin günümüzdeki hali ile benzerlikleri ve farklılıkları aktarılmakta, insan ticaretinin bu bağlamdaki yeri tartışılmaktadır. İnsan ticaretinin, köleliğin devamı olduğu vurgulanmakla beraber, organ bağışçısı ticaretine sebep olabilecek çevresel etmenler (ekonomik zorluklar) ifade edilmektedir. Bazı insanlar, bu etmenler sebebi ile organlarını satmaya rıza gelebilirken, bazı insanların da zor ve şiddet yolu ile organlarının satılabildiğine değinilmektedir.

Organ nakli turizmi, nakil cerrahisi alanında uzmanlaşmış cerrahların bulunmadığı ülkeler ile bu cerrahi teknikleri haiz cerrahların bulunduğu ülkeler arasında gerçekleşmesi beklenir. Ne var ki, bağışçı sayılarının organ bekleyen hastalardan az olması, organlarını nakde dönüştürmeye istekli dezavantajlı insanların varlığı söz konusu turizmi, organ bağışçısı ticaretinin merkezine yerleştirmektedir. Bu minvalde Dülger’in çalışmasında organ nakli turizminin organ bağışçısı ticaretiyle ilişkisi betimlenmektedir. Organ bağışçısı ticareti ya da nakil turizmi gibi suçların, sadece yasalar çerçevesinde suç olarak kabul edilmesinin bu

sorunu çözmeyeceği, bu suçların işlenmesine yol açan sebeplerin iyileştirilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Organ bağışçısı ticareti ve nakil turizme yol açan, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin, sadece ülkemizde değil, dünyanın her yerinde boy gösterdiği ve bu sorunlar çözülmedikçe organ nakli turizminin organ bağışçısı ticareti için elverişli bir zemin oluşturmasının önüne geçilemeyeceği ifade edilmektedir.

2.6. Organ Hırsızlığı Anlatıları ve Filmleri

Organ hırsızlığı, anlatılara ve mitlere de konu olmuştur. Bu sayede dilden dile yayılarak, dolaşım alanını genişletmektedir. Hollywood’da, organ hırsızlığı konulu diziler ve filmler çekilmekte olup, doğruluğu tartışılabilir birçok eser ortaya konmuştur. Brooklyn 99, Pálpito, Law and Order: Special Victims Unit, Dexter gibi dizilerin yanı sıra Behzat Ç. gibi Türk dizilerinin de bazı bölümlerinde organ kaçakçılığına yer verilirken; Kirli Tatlı Şeyler, Turistas, Fortress of War, Inhale gibi filmlerde organ kaçakçılığı konusu işlenmiştir.

Örnek vermek gerekirse, Brooklyn 99 isimli polisiye komedi dizisinin bir bölümünde (6. Sezon 17. Bölüm) ana karakterler, kalpleri çalınmış birkaç ceset bulur ve bölümün sonunda bu cinayetlerin, bir mafya babasının ihtiyaç duyduğu kalp ameliyatları için çalındığı anlaşılır. Kirli Tatlı Şeyler filminde ise, daha iyi bir hayat umudu ile İngiltere’ye taşınan iki yasa dışı göçmenin, istemeden bir organ şebekesine rastlamaları ile tüm hayatlarının değişmesini konu almaktadır.

Organ hırsızlığı anlatıları ise geçmişten günümüze ulaşmış, ağızdan ağıza aktarılan hikayelerdir. Bu hikayeler, organ bağışlarına karşı bakış açısını olumsuz etkilemektedir. 2000’li yılların sonunda internet üzerinde yayılan “partiden sonra kendini buz dolu küvette, böbrekleri çalınmış olarak bulan genç” hikayesi gibi dolaşıma giren bir çok hikaye, toplumda korku yaratmak ile kalmamış, aynı zamanda organ bağışları ile ilgili yanlış fikirlerin tohumlarını da ekmiştir. Organlarını bağışlamak konusunda insanlar ikileme düşmüş ve “ya bağışladığım organlarımı ben ölmeden, zorla almak isterlerse” ya da organ bağış listesine girildiğinde “ya organ mafyası sistemden beni bulup organlarımı çalarsa” korkuları yeşermiştir.

1996 yılında Scheper-Hughes tarafından yayınlanan çalışmada, varlıklı ülkelerden gelen insanların, gençleri yakalayıp ve kaçırmakta, organlarını çıkardıktan sonra cesetlerini ücra

yerlere attığı anlatısına yer verilmektedir. Anlatının birçok ülkede gözlendiğinden bahsetmektedir: Arjantin, Kolombiya, Meksika, Kore... (1996, s.3). Çalışmada özellikle Brezilya örneği üzerinde durmaktadır. Bu anlatıya inananlar ile birlikte, inanmayan ve dalga geçen insanların varlığı da aktarılmaktadır. Çalışmada, organ hırsızlığı anlatılarının ortaya çıkma sebepleri tartışılmaktadır.

Campion-Vincent'in (2002b) çalışmasında, organ hırsızlığı anlatılarını 3 kategoriye ayırmaktadır: 1. Saptırılmış evlat edinme (ing. Diverted Adoption). Bu kategoride bebekler, yabancı aileler tarafından evlat edinilmekle birlikte, bebeklerin parçaları, organları, zenginlere satılması ile ilgili anlatılardır. 2. Kaçırma ve sakatlama, Göz (ya da böbrek) hırsızları (ing. Kidnapping and Mutilation, The Eye (or kidney) Thieves): Çocukların kaçırılması ve bulduklarında -genellikle- göz ya da böbreklerinin çalınmış olması hakkında anlatılardır. 3. Kaçırma ve sakatlama, Böbrek soygunu (ing. Kidnapping and Mutilation, The Kidney Heist): Bir turistin güzel bir kadını takip etmesiyle, organ çetesinin eline düşmesi hakkında bir anlatıdır. Ülkeden ülkeye değişim göstermektedir. İlk iki madde, yoksul insanların beden parçalarının, zenginlere satılması ile ilgilidir ve üçüncü dünya ülkelerinde daha yaygın anlatılardır. Üçüncü madde ise masum bir turistin, üçüncü dünya ülkelerinden birinde saldırıya uğraması ile ilgili anlatılardır ve birinci dünya ülkelerinde yaygındır. Campion-Vincent bu çalışmada, organ hırsızlığı anlatılarının varlıklı ve yoksul ülkelerde, refaha göre değişim gösterdiğini belirtmektedir. Organ hırsızlığı anlatılarının, kültür içinde yer edinmiş olduğunu ve bu anlatılara inancın hala devam ettiğinden bahsetmektedir.

Çelik'in (2005) yüksek lisans tezinde, Van ilinde organ hırsızlığı anlatıları ele alınmaktadır. Organ hırsızlığı anlatılarının daha çok, gelişmekte olan ülkelerde yaygın olduğu düşüncesi aktarılmaktadır. Van ilinde yaşayan insanların ve çocukların da bu konuya ilişkin görüşleri, çalışmaya dahil edilmiştir. Bireylerin bizzat aktardığı anlatılarına yer verilmiştir. Özdemir ve Gürcan'ın (2020) çalışmasında, derin web ve karanlık web ele alınmaktadır. Derin web ve karanlık web üzerinden yapılabilecek organ bağışçısı ticaretinin kolaylığına dikkat çekilmektedir. Derin web ve karanlık web'de yasadışı ilaçlar ile organların yanı sıra, düşmüş fetüslerin dahi ticaretinin yapıldığı iddia edilmektedir. Sanal para (Bitcoin) kullanımı ve kişilerin anonim oluşu ile takip edilmesi zor olan organ alışverişinin, bu veri tabanlarında alım-satımının yüksekliğine değinilmektedir. Medikal bilgi edinmek için, kolaylığı bakımından, interneti tercih eden insanların, birkaç hareketle bu veri tabanlarına erişimi

kolaydır.

Karataş (2024) yılında yayınladığı çalışmasında organ hırsızlığı anlatılarına değinmektedir. Yaptığı çalışmada, organ bağışlamayı reddeden ailelerin bu kararı vermesine sebep olan sosyokültürel etmenlerden birisinin organ hırsızlığı anlatıları olduğundan bahsedilmektedir. Organ hırsızlığı anlatıları kurumlara ve kurumsallığa güvensizlik oluşturmaktadır. Ailelerin organ bağışını reddetmelerinin sebeplerinden birini, organ çetelerinin, kurumlardaki işbirlikçileri ile beraber küçük çocukları ve yoksulları kaçırdıklarına, organlarını çaldıklarına dair bir inanç beslemeleri olduğu aktarılmaktadır. Karataş, dizi ve filmlerin de, organ bağışı üzerindeki etkisini bazı katılımcıların ifadeleri üzerinden kaydetmiştir.

3. METODOLOJİ

Nitel araştırma, bireylerin veya toplulukların deneyimlerini, davranışlarını ve olayları algılama biçimlerini anlamaya yönelik bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada toplanan verilerin sistematik biçimde incelenmesi ve yorumlanması amacıyla içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analizi, metin tabanlı verilerin sınıflandırılması ve uygun şekilde yorumlanması sürecini içerir (Metin ve Ünal, 2022) . Bu yöntem, araştırma probleminin sistematik ve çok boyutlu bir açıyla ele alınmasını sağlamakta ve bağlam içerisindeki örtük anlamların ortaya konulmasına olanak vermektedir.

3.1. Araştırma Modeli

İnsan davranışlarının incelenmesinde sadece sayılar ve ölçüm ile hareket edilemeyeceğinden, nicel araştırma yöntemleri yetersiz kalmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Nitel araştırma ise Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Antropoloji gibi, insan davranışlarını konu alan disiplinlerde yaygınca kullanılan bir araştırma yöntemidir (Tekindal ve Uğuz-Arsu, 2020). Nitel araştırmalar, insan davranışını konu alırken, onların deneyimlerini ve olayları algılama biçimlerini de denkleme katmaktadır (2020, s.158). Nitel araştırma yöntemlerinin, insan deneyimlerini ve olayları algılama biçimleri ile birlikte sürdürülmesinin yanı sıra, araştırılan olayın değişkenleri üzerinde değişim yapılmaz. Nitel araştırma yöntemleri, yorumlayıcı bir yaklaşım kullanarak, olayları ve olguları bütüncül bir bakış açısıyla incelemektedir. Nicel araştırmaların aksine nitel araştırmalarda, istatistik ve sayısal gibi nesnel verilerin kullanımına fazla yer verilmez ve olaylar, bağlamı içerisinde analiz edilir (İlgar ve İlgar, 2013). Bu çalışma kapsamında da, Ulusal Basında yayımlanan haberlerin derinlemesine yorumlanması amacıyla, nitel araştırma yöntemi olan ‘içerik analizi’ tercih edilmiştir.

Sosyal bilimler, insanla ilgili olaylar kümelenirken, kesin çizgiler çekmemek gerektiğini savunur (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çünkü insanla ilgili olay ve olgularda, nesnellik aranmaz. Geliştirilen her davranış, bir tecrübenin sonucudur. Yapılan her yorum, bir öğrenilmişliktir. Bu nedenle, nitel araştırmalarda, genelleme yapmak, nesnel bir sonuca varmak zordur. Nitel araştırmalar, nesnel olay ve olgulardan ziyade öznel olanla ilgilenir. Nitel araştırmalar fenomenleri, doğal ortamında, konu dışına sapsadan incelemek ister

(Patton, 2001). Bunlara ilaveten, nitel araştırmalar sosyal problemleri yaratan ve/veya onlardan etkilenenlerin bizatihi problem kaynaklı deneyim, duygu ve dūřüncelerini onların sözleriyle aktarabilme olanağı sunan bir yöntemdir. Bu özellikleri vesilesiyle araştırmacıya hem dışarıdan problemin nasıl görüldüğü hem de içeriden problemin nasıl deneyimlendiği ve anlamlandırıldığı hakkında canlı bir resim çizibilme olanağı sunar.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, insan davranışları nesnel bir küme içine dahil edilemez, her insan biriciktir ve insan davranışları yaşadığı çevreye, süregelen zamanda tecrübe ettiği deneyimlere göre şekillenebilmektedir. İlaveten insan davranışları kültürel, tarihi ve ekonomik bağlam içinde dinamiktir. Zamanın bir noktasında normal olan anormal, anormal olanın normal olarak tanımlanması kültürün dinamizmi çerçevesinde olasıdır. Tam da bu nedenle sosyal problemleri kendisine dert edinen araştırmalarda nitel araştırma yöntemleri optimaldir.

Nitel araştırmalarda, yapılan görüşmelerde, incelenen konunun derinlemesine çalışılmasına ve öznel olmasına karşın, nicel araştırmalar ölçülebilirdir (Karataş, 2015). Ne var ki nitel araştırmalar özelinde de verinin ölçülebilirliği mümkündür. Örneklem genişliği paralelinde veriyi sunma aşamasında örneklem içinde bulgunun nicel karşılığı da vardır. Bu minvalde, bu araştırmanın örnekleme, 1954-2005 yılları arasında Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar katalogundan derlenen organ nakli ve organ bağışı konulu haberler (s=183) içindeki organ mafyası ve organ ticareti temalı haberler (s=30) ile aynı gazetenin 2005-2024 dijital arşivinden derlenen organ ticareti temalı haberler (s=153) den oluşmaktadır. Örneklemin oluşturulması sürecinde belgesel tarama yöntemi (derleme) tercihen kullanılmıştır. Elde edilen veri sayısının yüksek olması nedeniyle (s=183) içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir ve bu sayede verileri açıklayacak kavramlar ve temalar oluşturulmuştur.

3.2. Verilerin Toplanması

Çalışmamızda, belgesel tarama yöntemi (doküman derleme yöntemi) veri toplama sürecinde kullanılmıştır. Belgesel tarama yöntemi, araştırılan konu kapsamında derlenen yazılı, görsel veya elektronik belgelerin incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu yöntem literatürde “*doküman analizi yöntemi*” olarak da bilinmektedir. Elde edilen verilerin incelenmesi ve analiz edilmesi sürecini yöntem olarak birleştirdiği için literatürde bu adlandırmanın tercihen

kullanıldığı görülmektedir. Bu minvalde doküman analizi yöntemi veya belgesel tarama yöntemi kapsamında örneklemin kapsamı yazılar, resimler, videolar, filmler, gazete haberleri, resmi belgeler, fotoğraflar gibi, görsel, yazılı ya da işitsel verilerden oluşur (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bununla birlikte yöntemin azami seviyede işlevselliği derlenen belgelerin araştırma konusunu doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren, araştırma sorusuna yanıt üretebilecek içerikte ve tutarlı olmasına bağlıdır. Doküman analizi genellikle gözlem ya da görüşme yöntemlerinin sahada uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Gözlem ve görüşme yöntemlerinin yanında, daha az tercih edilir bir yöntem olan doküman analizi, Covid-19 pandemi döneminde önemini gözler önüne sermiştir (Morgan, 2022). Video üzerinden mülakatların veri toplayabilmek için alternatif veri toplama aracına dönüştüğü zamanlarda araştırmacı ve kaynak kişinin mekânsal uzaklığı çevrimiçi mülakatların işlevselliğini sorgulatmıştır. Buna karşılık, doküman analizi yöntemi ile veri toplamak söz konusu olduğunda internet verinin derlendiği mekân olarak işlevselliğini korumuştur. İlâveten, yöntemin uygulanması sırasında sözlü veya yazılı iletişime zorunlu olarak gereksinim görülmemektedir.

Yöntem, araştırmacıya örneklem genişliği, zaman ve araştırma bütçesi açısından avantajlar sunmaktadır. “Doküman analizi, daha az zaman almakta, para tasarrufu sağlamaktadır ve belgelere ulaşmak, diğer veri toplama yöntemlerine göre daha kolay sağlanmaktadır. Doküman analizi aynı zamanda, belgelerin değişmezliği sayesinde araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır” (Bowen, 2009). Mülakat ve gözlem yöntemlerinden kaynaklı tepkisellik sorununu ortadan kaldırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016, s.191). Belgenin zamanda ve mekânda değişmezlik özelliği belirli bir zaman aralığı içinde belge içeriğinde kaydedilen konunun toplumsal tarihinin kompozisyonun oluşturulmasında araştırmacının tarafsızlığını koruyabilmesine de yardımcı olur. Bowen’in sözleriyle “[...] belgeler arka plan ve bağlam sunarken, ek sorular önerir ve ilave veriler sağlar. Değişim ve gelişmeleri izleme aracı olarak işlevselken, veri kaynaklarından elde edilen bulguları da doğrular. İlâveten, olaylar gözlemlenemediğinde veya bilgilendirenler detayları unuttuğunda, belgeler veri toplamanın en etkili yolu olabilir” (Bowen, 2009).

Araştırma sürecinde araştırmacılar, topladıkları dokümanların asıl sebeplerini, alt metinlerini, yani incelenen dokümanların niçin üretildiğini dikkate almalıdır. Bu sayede araştırmacı analiz sürecine geçtiğinde, bağlam içinde kalmakta zorluk çekmez. Dokümanlar incelemesi sayesinde, incelenen süreç kapsamında, zaman içerisindeki değişimi gözlemek

ve karşılaştırmak mümkün olur (Bowen, 2009). Dokümanlar, metinlerin toplumu nasıl resmettiğini analiz etmeyi de mümkün kılar (Morgan, 2022).

Doküman analizinde, her nitel veri toplama yönteminde olduğu gibi, araştırmacıların objektif olması beklenir. Bunun sebebi, nitel verilerin sayılar ile ifade edilmesindeki zorluktur (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Sayılarla ifade edilemeyen veriler, ancak derinlemesine incelenerek açıklanabilir. Nitekim, veriler oluşturulduğunda abartılarak ya da çarpıtılarak kaydedilmiş olabilir. Yani araştırmacı, verilerini objektif biçimde değerlendirse de veriler yanlışlık taşıyabilir. Bu sebeple doküman analizi yapılırken her bilginin mutlaka doğru olduğu varsayılmaz (Bowen, 2009). Belgeler arasında iç tutarlılık aranması önemlidir. Bu sayede araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği artar.

Doküman analizinin, diğer nitel veri toplama yöntemleriyle arasındaki farklardan biri, kaynak kişiye ihtiyacın minimum seviyede olmasıdır. Kaynak kişilere, gözlem ve görüşme yöntemlerinin yanında, doküman analizi ile desteklenmek istenen bir araştırmada gereksinim duyulabilir. Elde edilecek ek belgeler, araştırmaya farklı bir boyut kazandırabilir, araştırmanın içeriğini zenginleştirebilir (Bowen, 2009). Doküman analizi tek başına kullanıldığında ise araştırmacı, sadece elindeki verilerden yola çıkarak bir sonuca ulaşmaya çalışır.

Doküman analizinde ne kadar belgenin gerekli olduğu araştırmaya ve araştırmacıya bağlıdır. Eğer elde edilen belgeler yeterli kalitedeyse ve sorulan sorulara cevap verebiliyorsa, sayısı daha çok fakat kalitesiz belgelerden çok daha verimlidir (Bowen, 2009). Bu durum aynı zamanda araştırmacının yorumlama yeteneğine de bağlıdır. Yeterince titiz biçimde incelenecek belge, bizlere çok daha fazla veri sunar. Bu durum araştırmanın daha zengin bir hal almasına vesile olur.

Bu araştırmada, 1954-2024 yılları arasında, Hürriyet Gazetesinde yayınlanmış “organ bağışçısı ticareti” konulu haberler derlenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan 183 haber, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğunda Hürriyet Gazetesi’nin basılı nüshaları ve Hürriyet Gazetesi’nin dijital arşivinden derlenmiştir. Çalışmada, haberlerde kullanılan dil, kullanılan dilin yıllar içindeki değişimi ve kullanılan temalar analiz edilmek istenmiştir. 1954-2005 yılları arasında Hürriyet Gazetesi’nde basılı yayımlanan konuyla ilgili haberler (s=30) fotoğrafları çekilerek, 2005-2024 yılları arasında aynı

gazetenin web sayfasında yayımlanan haberler (s=153) ekran fotoğrafı çekilerek derlenmiştir. Veri hazırlama aşamasında ilgili haberlerin künyeleri kronolojik olarak sıraya konulmuştur (Ek 3). Her bir haberin metni Word ortamına aktarılmış, haberlerin fotoğrafları ile metinleri eşleştirilmiştir (Karataş ve Yurdakul, 2024). Bu vesileyle örnekleme temsil eden haberlerin yazılı ve görsel içerikleri analiz sürecine hazırlanmıştır (Ek 1). Haberlerin yazılı ve görsel metinleri analiz öncesinde dikkatle okunmuş ve incelenmiştir. Bu aşamada muhtemel üst ve alt kodların neler olacağını ve tutarlı ifadeleri metinler üzerinde tespit etmek üzere renklendirme ve notlar yerleştirme yapılmıştır. Akabinde, düzenlenen Word dosyası MAXQDA24 nitel veri analizi programına aktarılmıştır. MAXQDA24 programında benzer konular not alınarak, temalar ve bu temalara uygun üst ve alt kodlar oluşturulmuştur (Ek 2). Eklenebilecek alt kod kalmadığında, kodlar arası ilişkilerin karşılaştırmaları yapılmış ve analize geçilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmalarda kodlama, veri analizi sürecinde verinin doğrulanabilirliği ve nesnelliği açısından elzemdir. Verilerin içeriğindeki kelimelerin, paragrafların ya da sayfaların isimlendirilmesi “kodlama” olarak adlandırılmaktadır (Baltacı, 2019). Yıldırım ve Şimşek ise (2016) kodlamayı, “verilerin içerik analizine tabi tutulması” olarak tanımlamaktadır. Kodlar, verilerin göze çarpan, özetlenmiş halleridir (Mohajan ve Mohajan 2022: 7). Kodlamalar, kuram oluşturmak için tamamlanması gereken temel bir eylemdir (Williams ve Moser, 2019). Kodlama süreci 3 aşamadır ve öncelikle “açık kodlama” (open coding) ile başlar. Açık kodlamada, öncelikle veriler arası öne çıkan kavramlar tespit edilir (2019: 48). Kodlamalar yapıldıktan sonra, kodlar arası benzerlikler ve farklılıklar incelenir. Bu minvalde, verilerin arka planında yatan kavramlar ortaya çıkarılmak istenir. Kodlama tek seferlik bir işlem değildir, bir süreçtir (Mohajan ve Mohajan, 2022) ve kodlar doyuma ulaşana dek devam edebilir. Bir araştırma için uyulması gereken asgari ya da azami bir kod sınırlaması bulunmamaktadır. Strauss ve Corbin, kodlamayı üç aşamalı bir süreç olarak tanımlar: Açık kodlama (open coding), eksen (axial coding) kodlama ve seçici kodlama (selective coding). Açık kodlama, araştırma için toplanan veriler üzerinde, gerçekleştirilmesi gereken ilk işlemdir. Bu aşamada, veriler küçük parçalara ayrılır, karşılaştırmaları yapılır ve benzer olaylar birbirleri ile gruplandırılır. Verilerin yoğun bir analize tutulması ile olaylar veya olgular kavramsallaştırılır ve kategoriler haline getirilir (Strauss ve Corbin, 1990: 12). Açık kodlama satır satır yapılmalı

ve anahtar kavramlar belirlenmelidir (Mohajan ve Mohajan, 2022: 12), bu sayede kategoriler ve kavramlar oluşturulabilir (Arık ve Arık, 2016). Ardından olay ve olguların arkasında yatan soyut çıkarımlar ortaya çıkmaya başlar. Bu aşamada kodlama dikkatli yapılmalıdır zira çok fazla ve gereksiz kodlama, araştırmacıyı konudan uzaklaştırabilir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu sebeple kategoriler oluşturmak önemlidir (Arık ve Arık 2016). Eksenel (axial) kodlama aşamasında, açık kodlamada üretilen kavramlar birbirleri ile karşılaştırılır ve daha genel bir anlam aranır. Ana değişkeni bulmak, bu aşamanın asıl amacıdır, bu sebeple açık kodlamada olduğu gibi kavramsallaştırma yapmak gerekmez ve yapılan kodlamalar, ana değişken etrafında şekillenir (Arık ve Arık, 2016: 300). Bu vesileyle açık kodlamada üretilen kodların, kavramlar arası ilişkileri kurulmaktadır (Punch, 2016). Açık kodlama ile küçük parçalara ayrılmış verileri tekrar bir araya getirir (Mohajan ve Mohajan, 2022: 13). Sonrasında ise kurulan ilişkiler, araştırmacı tarafından yorumlanmalıdır. Seçici (selective) kodlama aşamasında ise çekirdek bir kategori seçilir. Çekirdek kategori, araştırmanın temelinde yatan kategoridir ve diğer kodlarla ilişkisi gözlemlenir (Strauss ve Corbin, 1990: 14). Bu kategori seçilirken, kodun açıklayıcı ve anlaşılır olması test edilir. Nihai noktada kodun diğer tüm kodlarla ilişkilendirilmesi beklenir (Arık ve Arık, 2016: 301; Gürbüz ve Şahin, 2018: 426).

Kodlamaların bu denli önemli olmasının sebeplerinden birisi, ham verilerden bulgulara geçişi sağlamasıdır (Mohajan ve Mohajan, 2022). Yapılan nitel araştırmanın geçerlilik ve güvenilirlik şartlarına uymak için titiz biçimde yapılmalı, tutarlılığı göz önünde bulundurulmalıdır (Williams ve Moser, 2019). Kodlamalar, sanatsal ve yorumlayıcı bir boyut taşır (Mohajan ve Mohajan, 2022). Yapılan kodlamalar, araştırmacının yaratıcılığına ve verileri derinlemesine incelemesine de bağlıdır. Bu sayede araştırılan olgunun derininde yatan olay ve olguları görmek ve analiz etmek mümkün hale gelir. Hsieh ve Shannon'un sözleriyle (2005) içerik analizinin temeli, kodlama süreci ile doğrudan bağlantılıdır. Kodlamalar, ancak içeriğe uygun yapıldığı sürece çalışmanın güvenilirliğini artırabilir. Başka bir ifadeyle, "içerik analizi, veriler arasındaki ilişkiyi, içeriklerin alt metinlerini ortaya çıkartmamıza yardımcı olur" (Altheide, 2000: 288).

Bu araştırma kapsamında her bir verinin içeriği kelime kelime okunduktan sonra, dikkat çekicilikleri ve konuya uygunluklarına göre kodlanmıştır ve kategorilere ayrılmıştır. Bu sayede oluşabilecek karışıklıkların önüne geçmek istenmiştir. Kodlamalar genelden özele şeklinde yapılmıştır. Öncelikle sıkça rastlanan, dikkat çekici ve çarpıcı kelimeler

kodlanmıştır. Sonrasında ise haberlerin alt metinlerine göre kodlar oluşturulmuş ve ihtiyaç duyulan yerlere memolar eklenmiştir. Oluşturulan kodların frekansları da esas alınarak, kavramları daha genel düzeyde açıklayan temalar belirlenmiştir. Son aşamada ise temaların ve kodların ifade ettiği soyut anlamlar tespit edilerek, merkez kodlar oluşturulmuştur.

Belirlenen kodların frekanslarına göre en sık karşılaşılan temalar etnisite ve vatandaşlık, ekonomik durum, cinsiyet betimlemeleri, akrabalık betimlemeleri, statü betimlemeleri, ticareti yapılan organlar, suç mahalli, organ mafyası betimlemeleri, organ nakli, yeni terimler, organ bağışçısı ticaretine alternatif yaklaşımlar, organ bağışçısı ticaretinde pazar ve usuller şeklinde Tablo 3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Temalar ve alt kodlar

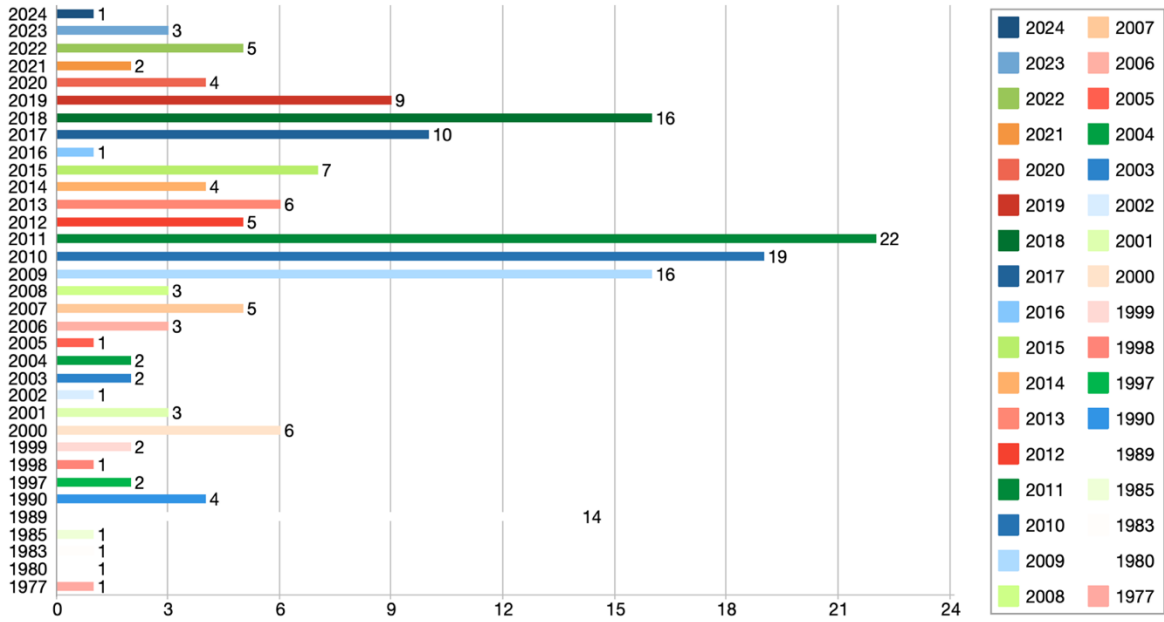
Temalar	Alt kodlar
Etnisite ve vatandaşlık	Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Asya, Ortadoğu, Balkanlar, Avrasya, Avusturalya, Kuzey Afrika, Güney Afrika
Ekonomik Durum	Yoksul, Gariban, Çaresiz, Muhtaç, Fakir, İşsiz, Zengin, Milyarder, Varlıklı
Cinsiyet Betimlemeleri	Erkek, Kadın
Akrabalık Betimlemeleri	Anne, Baba, Kız evlat, Erkek evlat, Akraba, Süt Anne
Statü Betimlemeleri	Bakan, İş adamı, İşçi, Amele/İnşaat işçisi, Doktor, Çoban, Ev hanımı
Ticareti Yapılan Organlar	Göz, Böbrek, Karaciğer, Kalp, Doku, Kan, Saç
Suç Mahalli	Ülkeler, Şehirler
Organ Mafyası Betimlemeleri	Mafya, Şebeke, Çete
Organ Nakli	Canlı, Kadavra
Organ bağışçısı ticaretinde alternatif yaklaşımlar	Hayırseverlik, Allah rızası için, Borçluluk
Organ bağışçısı ticaretinde pazar ve usuller	İnternet veya Sosyal medya
Yeni Terimler	Kırmızı altın, Suni böbrek cihazı, Organ turisti, Sağlık turizmi, Organcılık, Böbrek mafyası, Tüp bebek merkezi

4. BULGULAR

Araştırmamız sırasında derlenen haberler (s=183) titizlikle okunmuş, alıştırma (familiarization) safhasında öncül temalar renklendirilerek belirlenmiştir. Haber metinleri içinde tekrarlanan temalar, analizin kodlama safhasında MAXQDA 24 programının lisanslı modülü içine son temaların oluşturulması için aktarılmıştır. Araştırmaya konu olan haberlerin kronolojik sırayla hazırlanmış metinleri, görselleri, analiz sonucunda hazırlanan tablolar ve şekiller Mendeley Data içinde açık erişime sunulmuştur (Karataş ve Yurdakul, 2024).

Organ bağışçısı ticareti ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili haberlerin araştırma evreni (Hürriyet Gazetesi) sınırları içinde dağılımı incelendiğinde 2011 yılı içinde 22 haber yayımlandığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte haberlerin yıllar arasında dengeli bir dağılım göstermediği görülmektedir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: Organ ticareti haberlerinin yıllara göre dağılımı

Organ bağışçısı ticareti konulu haberlerin analizi sonucu 12 tema tespit edilmiştir. Bu temalar frekans yoğunluğu özelinde şu şekilde sıralanmaktadır: 1) Vatandaşlık ve etnisite (s=173), 2. Ekonomik durum (s=51), 3. Cinsiyet betimlemeleri (s=12), 4. Akrabalık betimlemeleri (s=15), 5. Statü betimlemeleri (s=73), 6. Ticareti yapılan organlar (s= 91), 7.

Suç mahalli (lkeler ve Şehirler) (s=187, 135), 8. Organ mafyası betimlemeleri (s=64), 9. Kadavradan ve canlıdan organ nakli (s=23), 10. Organ bađıŐıŐısı ticaretine alternatif yaklaşımlar (s=20), 11. Organ bađıŐıŐısı ticaretinde pazar ve usuller (s=20), 12. Yeni terimler (s=11).

4.1. Etnisite ve Vatandaşlık

Haber metinlerinde özellikle organ bađıŐıŐısı ticaretine taraf olan sosyal aktörlerin (alıcı, satıcı, alıcı, aracı vd.) hangi etnik kökenden geldiğinin, hangi ülkelerin vatandaşları olduğunun özellikle vurgulandığı dikkat çekmektedir. Bu minvalde haberlerin çoğunluğunda (s=173) organ bađıŐıŐısı ticaretine taraf olan aktörlerin özellikle etnik kökenlerine dair tanımlamaların haber metinlerine yansıtıldığı görülmektedir. Organ bađıŐıŐısı ticaretinde yedekli organlara talip olanların İsraili, İngiliz, Amerikalı, Kanadalı Şeklinde çeŐitlendiđi, yedekli organlarını satmaya talip olanların da Hindistanlı, Pakistanlı, Türk, Romanyalı olarak tanıtıldığı görülmektedir. Bununla birlikte yedekli organların alış veriŐine aracı olanların da Rus, Moldovyalı, İsraili, Türk olarak çeŐitlendiđi kaydedilmektedir. Bu haberlerin dili incelendiğinde alıcılardan çok, organ ticaretinde aracılık yapanların (middleman) kınandığı göze çarpmaktadır; donörler ise “kurban” Şeklinde tanıtılmaktadır.

İncelenen 183 haber arasında, etnisitenin ve vatandaşlığın vurgulandığı 173 haber tespit edilmiştir. Haber dilleri incelendiğinde, bireylere karşı tutumun, etnik kökenlerine göre değişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Haberlerin içeriğinde, refah seviyesi yüksek ülkelerin vatandaşları olan bireyler (İngiltere, Kanada, Amerika, İsrail vd.) (Alphan, 2012; Hürriyet, 1977c, 1989e, 2000c) organ satın almakta iken, refah seviyesi düşük ülkelerin vatandaşları ise (Hindistan, Pakistan, Türkiye, Romanya vd.) (Hürriyet, 1977c, 1998; Tükel, 1989b)organlarını satmak isteyen bireylerden oluşmaktadır. Haberlerde bahsi geçen, bu ticarete aracılık (middleman) yapan kimseler ise Rusya, Moldova, İsrail, Türkiye vb. Ülkelerin vatandaşı olup (Hürriyet 1989e, 1989f, 2000c, 2009b, 2012b; Tükel 1989a, 1989b), değişkenlik gösterebilmektedir. En yoğun kullanılan ifade ise “Türk” ifadesiyken (s=37), bu sırayı İsraili (s=13) ve Kosovalı (s=9), Sırp (s=9), Moldovalı (s=9) ve İngiliz (s=9) takip etmektedir.

Haberlerin kodlamaları yapılırken etnisite ya da vatandaşlık/uyruk betimlemesi içeriyor

olması dikkate alınmıştır. Hem başlıklarda kullanılması hem de bilgilendirme amaçlı bildirilmesi şeklinde etnik kökene ve uyruğa dair içerikler kodlanmıştır. Haberlerin dillerini incelediğimizde organlarını satan ya da satmaya istekli olan bireylerin tarifinde, daha duygusal ve o bireyleri “kurban” olarak gösteren ya da eleştiren bir dil kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan dil değişim göstermekteyken, tarafların etnisiteleri mutlak biçimde vurgulanmaktadır.

Etnisite, aidiyet duygusu ile kabul edilen, bir topluluğun oluşumu için vazgeçilmez bir unsurdur ve topluluk içindeki ortak noktaların sürekliliğini sağlar (Yanık, 2013: 229). Kişinin içinde bulunduğu ve aidiyet hissettiği sınıflar ve statüler, etnik kimliği etkiler (Çelik, 2013: 25). Etnik bir aidiyet hissetmek için, kan bağına ihtiyaç yoktur (Öztoprak ve Akıllı, 2004: 7). Vatandaşlık ise, kurulu siyasal bir sisteme karşı hissedilen aidiyete denir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2014: 3). Vatandaşlık, o ülkenin üyelerine çeşitli haklar tanımının yanı sıra, statü belirleyici özelliğe sahiptir (Polat, 2011: 129).

Araştırmalar organ nakli cerrahisi alanında organ yetmezliğinden mustarip hasta (alıcı) ve donörün aynı ırka mensup olmasının organ nakli sonrası organ reddi ihtimali üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını göstermektedir (Arnason, 1991; Pillay vd., 1990; Purviance 1993; Scott, 2006). Organ bağışçısı ticaretine satıcı veya aracı olarak dahil olan sosyal aktörlerin nakil cerrahisi alanında hastanın ihtiyacı olan potansiyel bağışçı adaylarının ırklarını dikkate almasının rasyonel bir gerekçesi bulunamamıştır. Buna karşılık etnik kökenin, hastanın mensubu olduğu etnik grubun tabii olduğu sosyal normlar paralelinde alıcının paralı-donörünün ırkını, etnik kökenini tercih etmesi açısından pazarda arz talep ilişkisi tesis etmesi olasıdır. Bu minvalde örneğin Afrikan-Amerikan kökenliler arasında organ bağışçı çok yaygın olmadığı için bu kökenden hastalar kendileriyle aynı köklerden diğerkam bağışçılardan yedekli organ alma, ulusal organ bekleme listelerinden kadavra organ alma ihtimalleri düşüktür (Arnason, 1991; Bodenheimer vd., 2012; Eckhoff vd., 1998; Guadagnoli vd., 1999; Pillay vd., 1990; Purviance, 1993; Salim vd., 2010; Scott, 2006).

Hürriyet Gazetesi’nde, organ ve doku ticareti konulu ilk haberden günümüze kadar yayımlanmış olan neredeyse her haberde, suça dahil olan tarafların etnik kökenlerinin ya da vatandaşı olduğu ülkelerin belirtildiği saptanmıştır. Etnisitenin ya da uyrukların belirtilmediği haberler, genelde bilgilendirme amaçlı yapılmış ya da yaşanmış bir organ bağışçısı ticareti olayını konu almayan haberlerdir. Uluslararası organ bağışçısı ticaretine

karışan Türklerin alışverişte hangi pozisyonda (alıcı, satıcı, kurban, doktor vd.) yer aldığına da özellikle belirtildiği görülmektedir:

Avrupa Konseyi'nin yürüttüğü davada, Rus, Moldova, Kazak ve Türklerin kente akın ederek 'sahte vaatlerle' böbreklerini sattıkları ortaya çıktı. Organ ticareti hakkındaki iddialar 10 yıl öncesine uzanırken, Kosova Başbakanı Haşim Taçi ve Türk Doktor Yusuf Sönmez'in adı Avrupa Konseyi'nde yürütülen soruşturmada en öne çıkan isimler (Hürriyet, 2010d).

Benzer şekilde, Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan 14 Haziran 2011 tarihli “Böbrekçi’ Doktora yakalama emri” haberinde yine Yusuf Erçin Sönmez’in dahil olduğu organ ticareti suçu ile ilgili bilgi verilmektedir. Haber içeriğinde tarafların etnik kökenleri ve uyuşu: “Organ ticareti suçu işledikleri iddiasıyla Türk doktor Yusuf Erçin Sönmez ve İsrail uyruklu Moşe Harel hakkında tutuklama kararı çıkarıldı” cümlesi ile belirtilmektedir.

Aralık ayında Avrupa Birliği savcıları tarafından hazırlanan iddianamede Türkiye, Moldova, Kazakistan ve Rusya gibi ülkelerden yoksul kişilerin, bir böbrekleri karşılığında 20 bin dolar ödeneceği vaadiyle Kosova'ya getirildiği, daha sonra düşük paralarla alınan bu organların 130 bin dolara varan fiyatlarla hastalara nakledildiği öne sürülmüştü (Hürriyet, 2011f).

Arpacı'nın (2020a) ifade ettiği gibi, bedeninin metalaşması ile birlikte, vücudu oluşturan parçaların, birer ürün gibi alınıp satılabiliyor olması, yaşamın devamlılığı için bir seçenek haline gelmiştir. Bu minvalde, haberde kullanılan “yoksul” betimlemesinin yanı sıra uyrukların sırayla yazılması nedeniyle, organ ticaretindeki ekonomik sınıflar arasındaki ilişkiye gönderme yapıyor olması olasıdır.

Uluslararası organ ticaretinin konu alındığı haberlerin içeriğinde, taraf olan bireylerin uyrukları ya da etnisiteleri, kişi sayısı ile belirtilmektedir. Örneğin, Yılmaz Özdil'in 2010'da, Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan “Organ'ize işler” yazısında, organ ticareti ile tanınan Yusuf Erçin Sönmez isimli doktor, tekrar konu alınmaktadır. Bu yazıda, mühürlenmiş, “sivilce sıkılması bile yasak” (Özdil, 2010) bir hastanede, maddi durumu olmadığından, organlarını satan Türk vatandaşlarından ve bu organlara talip olan varlıklı Fransız ve İngilizlerden bahsetmektedir:

Gizli kapaklı iş yapmasına gerek kalmamıştı, açık kameralara sırta sırta hastanesine giriyor, kanun koruması altında, gözümüzün içine baka baka, kes-yapıştır'a devam ediyordu. Allah'tan yabancı ülkelerde gizli kamera serbest... Böylece, ihracata başladığı, bizim garibanların eline üç-beş

tutuşturup, 100 katına Fransız'a, İngiliz'e taktığı ortaya çıktı (Özdil, 2010).

Haber metninde, donörlerin etnik kökenleri “bizim garibanlar” şeklinde örtülüymen, alıcıların uyrukları açıkça belirtilmektedir. Donörler, maddi kazanç karşılığı organın satması nedeniyle “gariban” olarak nitelendirmektedir. “Türk” şeklinde tanımlamak yerine kullanılan “bizim” kelimesi, kan bağı olmadan hissedilen etnik bağı örnek verilebilir. Bu duruma denk olarak, organ satın almak için bekleyenlerin uyrukları ve kaç kişi oldukları “‘Mafyacılar saklanmış olabilir’ düşüncesiyle hastanede arama yapıldı, gizli bölmelerde, böbrek taktırmak üzere bekleyen, üç İsraili, bir Güney Afrikalı bulundu” cümlesi ile belirtilmektedir. Haberde duygusal bir anlatım dili tercih edildiği görülmektedir. “Böbrek çetesine baskın” başlıklı bir başka haberde yine hangi ülke vatandaşları ve her ülkeden kaç kişinin suça dahil olduğu şu cümleden anlaşılmaktadır: “Bir gecede 6 böbrek nakli gerçekleştiren cerrah gözü altına alındı. Bursa Özel Vatan Hastanesi’nde 5 Moldovyalı ve 1 Romanya uyrukludan alınan böbreklerin birinin Türk, beşinin İsraili kişilere nakledilmesi üzerine soruşturma başlatıldı”. Hastanede görev almış başka doktorların da organ ticaretine karışmış olduğu, “Organ veren yabancıların yakalanması için sınır kapıları uyarıldı. Aynı hastanede daha önce İngiliz ve ABD’li doktorlar da yasal olmayan yollardan nakil yapmış, hastaların şebeke tarafından Roma üzerinden getirildiği de tespit edildi” şeklinde belirtilmektedir. Bu minvalde organ ticareti suçunu işlemiş doktorların sadece Türk doktorlar olmadığı, farklı etnik kökenlerden ve uyruklardan cerrahların da suça karıştığı belirtilmektedir.

Dr. Crockett ve böbrek nakillerini yapan cerrah, 1985 yılında verdikleri ifadelerde, Pakistanlı ve Hint hastalarına para anlaşmasına girip girmediklerini sorduklarını ve böyle bir anlaşmanın olmadığı cevabını aldıklarını söylediler. Bu arada, Ulusal böbrek Merkezi müdürlerinden Ken Westall’ın da 1985’teki böbrek skandalında adı geçtiği anlaşıldı. 1985’te Özel Devonshire Hastanesi’nde basın sözcülüğü yapan Ken Westall, hastanede verdiği böbrek karşılığı 2 bin sterlin aldığını iddia eden bir Pakistanlı’nın açtığı davayla ilgili bilgi vermek zorunda kalmıştı (Tükel, 1989c).

“Adaletin pençesi böbrekçinin yakasında” başlıklı haberde yer alan bu haber metninde, organ ticareti suçuna dahil oldukları gerekçesiyle soruşturma altında olan 2 hekimin, böbrek satın aldığı kişilerden bahsedilmektedir. Haberde, donörlerin etnik kökenlerinin belirtiliyor oluşunun, sağlık açısından bir fark yaratmayışı sebebiyle, ekonomik durumlarına işaret etmesi olasıdır. Yine 25 Mart 2022 tarihli “Sahte evlilikle organ kaçakçılığı! İstanbul’da operasyon: 4 kişi tutuklandı” başlıklı haberde benzer bir anlatım ile karşılaşmaktayız:

Endonezyalı bir kişi Hindistanlı şebekeyle irtibata geçti. Böbrek nakli için 37 bin dolara anlaşma sağlandı. Uygun donör de yine Endonezya'da bulundu. Nakil için seçilen ülke ise Türkiye oldu. Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele ekipleri, uluslararası organ ticareti yapıldığı ihbarı üzerine çalışma başlattı. Önce şebekenin Türkiye'de irtibatlı olduğu kişiler tespit edildi. Ardından, merkezi Hindistan olan organ şebekesinin Endonezya uyruklu üyesi belirlendi (Hürriyet, 2022).

Dae H. Chang (1995) Hindistan'ın "organ başkenti" olarak anılmasının önemli nedenlerinden birini “yalnızca maddi kazanç sağlama amacı güden aracılar, organ satıcıları ile donörleri bir araya getirmesi” ile ilişkilendirmektedir. Haberden alıntılanan paragrafta da, organ bağışçısı ticareti suçunun Türkiye sınırları içerisinde işlenmiş olmasına karşın, aktörlerin “farklı” etnisitelerden oluşu vurgulanmaktadır.

4.2. Ekonomik Durum

Organ ticareti, yaşamı devam ettirebilmek için başvuru, yasal olmayan bir ticaret biçimidir. Bedenler ve beden parçaları, birer meta haline bürünerek piyasada kendine yer bulmaktadır. (Scheper-Hughes, 2002). Özarslan'ın (2023) da ifade ettiği gibi meta haline gelen bedenler, yoksul kesimlerin yaşamını idame ettirebilmesi için bir seçenek haline gelmekte, varlıklı nüfusun yağmalayabileceği bir hal almaktadır. Bu çerçevede sağlıklı bireylerin yedekli organları biyokapitalizm çerçevesinde alınabilen ve satılabilen yedek parçalara dönüşür.

Organ ticareti konulu haber metinleri incelendiğinde, suça dahil olan aktörlerin ekonomik durumları, birçok haberde (s=51), çeşitli biçimlerde vurgulanmaktadır. Bu yolla, organ ticaretinin, sınıflar arası çizgileri belirlenmektedir (Karataş ve Yurdakul 2024). Kodlamalar yapılırken, ekonomik duruma işaret eden sözcüklerin belirlenmesine dikkat edilmiştir. Kullanılan haberlerin dilinde, tarafların ekonomik durumlarını belirtmek için sıkça kullanılan “yoksul”, “zengin”, “varlıklı”, “çaresiz”, “fedakar”, “fakir” gibi kelimeler tespit edilmiş ve kodlanmıştır.

Haber dili incelendiğinde, alıcı, satıcı ve aracılara karşı farklı yaklaşımların kullanıldığı saptanmıştır. Alıcı ve aracılara karşı yaklaşımlarda, eleştirel bir dil kullanımı tercih edilirken, satıcılara “çaresiz”, “kurban” şeklinde bir yaklaşım benimsenmektedir. Örneğin 20 Şubat 1983 tarihli, “Eşi için böbreğini satışa çıkardı” başlıklı haberde “Sürekli kana ihtiyacı olan eşi için varını yoğunu satan Ş.K., çaresiz kalınca eşini tedavi ettirebilmek

umuduyla böbreğini satışı çıkardı” cümlesi ile, masrafları karşılamak amaçlı böbreğin satışı çıkartılmış olması, çaresizlik ile ilişkilendirilmektedir. Yine aynı haberde “Eşinin başından ayrılmayan Ş.K., masrafları karşılayabilmek için tüm çarelere başvurduğunu, bu arada dükkanlarından, karısının altın bileziklerine kadar her şeyini sattığını, şimdi de sıranın böbreğine geldiğini gözyaşları içinde anlattı” paragrafı ile, bu düşünce desteklenmektedir. Haberde kullanılan bu dil, Scheper-Hughes’un (2002) satıcı taraf yoksul ve çaresiz bireylerden oluşurken, alıcı taraf varlıklı bireylerden oluşur, düşüncesini destekler niteliktedir. Bu minvalde alıcı ve satıcı arasındaki ilişki içinde satıcının kurban olarak takdim edildiği, satışın insani sınırlarının yoksullukla ilişkilendirilerek organ bağışçısı ticaretine şu veya bu sebeple karışan ve kurban olarak tanıtılan satıcının suça dahil olduğu ekonomik koşulların özellikle vurgulandığı görülmektedir.

“Böbrek ticareti skandalı” isimli bir başka haberde, “yoksul” işçilerin böbreklerinin, “zengin müşterilere pazarlanmakta” olduğu aktarılmaktadır. İş vaadi ile kandırılarak bir villaya götürülen işçilerin, gerek ikna yöntemi ile, gerekse zor kullanılarak böbreklerinin satıldığı şu şekilde anlatılmaktadır:

Hindistan'da yasa dışı yollarla organ ticareti yapan bir çetenin, organ vermeye razı edilen ya da buna zorlanan yüzlerce yoksul işçinin böbreklerini, aralarında yabancıların da olduğu zengin müşterilere pazarladığı ortaya çıktı” cümlesi ile aktarılmaktadır. “İş bulmak amacıyla Gurgaon'a giden ve burada çetenin ağına düşen işçilerin, 1250 dolar karşılığında böbreklerini sattıkları, zengin müşterilerinse en az on katı fiyata "böbrek sahibi oldukları" kaydediliyor. (Hürriyet, 2008a)

Satılan böbreğin fiyatının verilmesi ile, donörlerin yaşadığı geçim sıkıntılarına işaret edilmesi olasıdır. Çeteden ve alıcılardan bahsedilirken, satıcıya karşı kurulan empatinin yokluğu dikkat çekicidir. Alınan böbreğe fiyat farkı konularak satıldığının özellikle belirtilmesi ile aracılara kınayan, adeta açgözlülüğe gönderme yapan bir dil kullanılmaktadır. Alıcılar ise “zengin müşteri” ve “böbrek sahibi” şeklinde eleştirilmektedir. Columb “Organ Ticareti Altında: Organ Kaçakçılığı Söyleminin Eleştirel Bir Analizi” (2014) isimli çalışmasında (ing. Beneath the organ trade: A critical analysis of the organ trafficking discourse), organ bağışçısı ticaretinin bir gelir kapısı haline gelmesiyle, organlarını satan kişilerin, aracılara ve alıcılara kıyasla daha masum görünmesini toplum algısına ve bağışçının, rızayı hangi şartlar altında verdiğinin öneminden bahsetmektedir. Haberde kullanılan dil, Columb’un fikirleri ile denk biçimde ilerlemektedir. “Son çare olarak böbreğini satıyor” başlıklı haberde geçim sıkıntısı çeken bir bireyin, böbreğini satmaya karar

verme konusu ele alınmaktadır.

Yardımlarla ayakta durmaya çalıştığını belirten S.G., "Eşim 3 yıl önce vefat etti. Biri kız biri oğlan 2 evladım da zorlukla geçiniyor. Amelelik dışında elimden başka bir iş gelmiyor. Onu da bulamıyorum. Çaresizlik yüzünden böbreğimi satmayı düşünüyorum" diye konuştu. G., virane gibi evin kapısına da 'satılık böbrek' tabelası astı (Hürriyet , 2011c).

Haber metninin konusu organ bağışçısı ticareti iken, haber içeriği bu ticaretin nedenlerine odaklanmaktadır. Haber metnindeki S.G.'nin, başka yolu kalmadığı "son çare" şeklinde belirtilmiştir. Haber metninde yer alan S.G.'nin ifadesinde de, niçin böbreğini satmak istediği yer almakta ve böbrek satmak yerine, geçimini devam ettirmesi için yapılabilecek şeyleri, niçin gerçekleştiremediğine dair cevaplara yer verilmektedir. Bu minvalde sözü geçen haber metninde satıcı adayının adının ve soyadının, ikamet ettiği şehir ve mahallenin açık şekilde verilmesi de dikkate değerdir. Satış girişiminin reklamı niteliği taşıyan haber içeriğinde S.G.'nin yüzü de açıkça görülmektedir. Bununla birlikte haber görselinde mezkur kişinin ikamet ettiği barakanın, evinin önündeki ağaca astığı, açık iletişim bilgilerini içeren ilan da yer aldığı görülmektedir. İlgili haberin yazılı ve görsel metinleri içinde yoksulluk halinin izale edilmesi için bir çözüm, sosyal yardım çağrısı olmadığı gibi, haberin sunumu itibariyle muhtemel organ alıcılarına organ bağışçısı ticaretine satıcı olarak dahil olmaya gönüllü bir vatandaşın tanıtımı yapılmaktadır.

Organ ticaretinde yer alan aktörlere karşı farklı bir tutum sergileniyor olması, hukuki zeminde de kendini göstermektedir. "Organ satın alanlara hapis, satanlara ceza yok" (Kaymak, 2012) başlıklı haber metninde, organ satın alan ya da aracılık edenler ceza alırken, organlarını satanlara herhangi bir yaptırım uygulanmaması, haberin başlığı üzerinden eleştirilmektedir. Organlarını satanların ceza almıyor oluşu ise "Mahkeme, organlarını satan 6 sanığa ise 'içinde buldukları sosyal ve ekonomik şartlar nedeniyle bu suçu işlediklerine' kanaat getirerek ceza vermedi" şeklinde kaydedilmektedir. Buradan, "yeterince kötü geçim sıkıntısı çekildiği takdirde, organ satmanın cezası olmadığı" anlamının çıkartılması olasıdır. Haberlerde kullanılan dil, aktarılmak istenen mesaj açısından büyük bir rol oynamaktadır. Eğer organ ticaretinden bahsederken, buna yoksulluğun sebep olduğundan bahsedersek, bu affi mümkün olan bir eylem gibi algılanabilir. Bu durumda, organ ticaretinde affedilebilecek ve affedilemeyecek iki tarafı bulunduğu algısı oluşabilir. Ne var ki, organ ticaretinde, organı satın alan ve buna aracılık eden bireyler kadar, satan kişiler de suçludur (Resmi Gazete,

1979, 2022).

Evimin elektrik, su parasını ödeyememiştim. Sıkıntıdaydım, moralim bozuktu. Eşimi hastaneye götürdüğümde böbrek hastası M.A.D.'la tanıştım. Ona böbreğimi bağışlamayı teklif ettim. O da kabul etti. X. Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki ameliyatla böbreğimi verdim. Ekonomik durumum iyi olmadığı için M. Bey benim elektrik su paramı ödedi. Bin lira yardım için para verdi. İhtiyacım olduğunda da para yardımında bulunuyordu. Bana yaptığı yardım 20 bin lirayı geçmemiştir. Verdiği parayla kahve açtım. Kahveye gelenler benim böbreğimi bağışladığımı biliyorlardı. Paraya ihtiyacı olanlar organlarını verebileceklerini söylüyorlardı. Ben de kendilerine yardımcı oldum. Ben bu işler için kimseden para almadım. Ancak, İzmir'e gidiş gelişler ve diğer masrafları organ nakli yapılacak kişiler bana ödedi. Ben bu işin suç olduğuna bilmiyordum (Kaymak, 2012).

Aracı olarak yakalanan kişi, verdiği ifade ile organ ticaretinin suç olduğunu bilmediğini iddia etmektedir. Böbreğini karşılıksız verdiğini aktarırken, geçimini sağlayamadığı için alıcıdan maddi yardım aldığını aktarmaktadır. Böbreğini bağışlarken, para karşılığı anlaşmak yerine sonradan yardım aldığı için, bu eylemin bir ticaret olmadığı kanısındadır. Aynı şekilde, paraya ihtiyacı olan başkalarının, böbreklerini satmalarında yardımcı olmakta fakat para almadığını belirterek, aracı olmadığını savunmaktadır. Donörün sıkıntıda olduğu, faturaları ödeyemediği de vurgulanmaktadır. Bu nedenle alınan “yardım”ın, organ ticareti sonucu elde edilen bir kazanç olmadığı iddia edilmektedir. Haber metninin devamında yer alan “Yoksul kişilerin böbrek ve karaciğerlerini 12- 15 bin lira karşılığı sattığı, aracılardan ise organ bekleyen varlıklı kişilerden 100 bin liranın üzerinde para aldığı öne sürüldü” ifadesi ise, donörün “yardım” olarak nitelendirdiği aracılık sonucu, elde edilen geliri hakkında bilgi vermektedir. Haber dilindeki bu kullanım bilgiyi aktarırken, satıcı ve alıcı tarafından verilen ifadelerin gerçekten uzak olduğuna işaret etmektedir.

“Organ çetesi deşifre edildi” başlıklı haberde (Benli, 2022) yakalanan organ çetesinin, organizasyonu nasıl yürüttüğü ve uygulanacak cezalar hakkında bilgi verilmektedir. “Maddi durumları zayıf kişilerin mağduriyetinden faydalanarak, organlarını zenginlere sattıkları tespit edilen organ ticareti çetesinin yargılanması tamamlandı” şeklinde, ticarete dahil olan tarafların maddi yönlerine vurgu yaparak başlayan haber, çetenin hangi yolu izleyerek organ ticareti yaptığını anlatarak devam etmektedir. Haber metninde verilen bu başlangıç cümlesi ile, maddi zorluk içinde bulunan insanların sömürülmeye açık olduğu ve alıcılar ile aracılardan, bu savunmasız durumunu kullandıkları dile getirilmektedir. Kullanılan haber dilinde, aracı ve alıcılar, satıcılara kıyasla sert bir dil ile kınanmaktadır.

Çete üyeleri, akraba dışı organ nakilleri için, böbrek alıcı ve vericilerini yurt dışına götürüyorlardı. Bunun için ilk tercihleri Mısır'dı. Mısır Büyükelçiliği'nde görev yapan elemanları sayesinde, pasaport ve vize işlemleri tamamlanırken, hastalar, bir çete üyesiyle Mısır'a götürülüyordu. Mısır'daki anlaşmalı doktor aracılığıyla yapılan nakillerin ardından, hastaların, Türkiye'de özel bir hastanede takibi yapılıyordu. Kararda, Mısır'daki doktorun hayatını kaybetmesinin ardından çete üyeleri İran, Hindistan ve Kuzey Irak'taki Süleymaniye ve Duhok kentlerinde nakilleri yaptıkları anlatıldı. Kararda, çetenin ucuza aldıkları böbrekleri 25 bin dolar ile 42 bin dolar arasında değişen fiyatlara, zengin alıcılara sattıkları anlatıldı (Benli 2022).

Çete Türkiye'de kurulmuş olsa da, nakiller Mısır, İran, Hindistan ve Kuzey Irak'ta yapılmakta, sadece alıcıların sağlık kontrollerinin Türkiye sınırları içerisinde özel bir hastanede yapıldığı aktarılmaktadır. "Kirlili işleri" başka ülkelerde tamamlayan çete, ucuza satın aldığı böbrekleri, kâr ederek zenginlere satmaktadır. İran hariç, bahsi geçen tüm ülkelerde organ bağışçısı ticareti suç kabul edilmektedir. Bununla beraber, ticarete dahil olan ülkelerde anlaşmalı doktorlar olduğu belirtilmekteyken, Türkiye'deki hastanenin ise, ticaretin "suç sayılan" kısmı bittikten sonra, sadece sağlık kontrollerinden sorumlu olduğu bilgisi, dikkat çeken bir noktadır.

4.3. Cinsiyet Betimlemeleri

Araştırmalar incelendiğinde toplumsal cinsiyet paralelinde kadınların erkeklere oranla canlıdan organ bağışlarında daha diğerkâm davrandığını göstermektedir. Dünya organ bağış istatistikleri de canlıdan böbrek ve karaciğer ameliyatlarında donörlerin %60'ının kadın olduğunu göstermektedir (Dobson, 2002; Domínguez-Gil, 2021; Kim vd., 2023; Vilayur vd., 2023). Klinik çalışmalar cinsiyetin bağışıklık sistemi üzerinde belirleyici etkisi olduğunu göstermekte olup, kadınlardaki cinsiyet hormonlarının kadınların oto bağışıklık hastalıklarına yakınlştırırken, erkek hormonlarının da enfeksiyon risklerini arttırdığını göstermektedir. Kadınlarda hümorale ve hücre tepkileri erkeklere oranla daha yüksekken, kadınların görece küçük kütleleri nakil sonrası metabolik talepleri azalttığından organ nakli sonrası organ reddi riski daha düşüktür. Doku uyumu antijenleri (H-Y antijenleri) kadınların erkek donörlerden böbrek bağış almaları halinde organ reddi riskini arttırmaktadır. Buna karşılık donörün kadın alıcının erkek olduğu vakalarda yaş faktörü dikkate alınmaksızın erkek alıcılarda organ reddi riskinde dikkate değer değışime sebep olmadığı görülmektedir (Lepeyre vd., 2017). Bu bilgiler ışığında organ bağış ve nakli paralelinde cinsiyet, toplumsal cinsiyet ekonomisi ve organın dayanıklılığı paralelinde önem arz etmektedir.

Organ ticaretinin haberlere yansması ise farklı şekilde gerekleŒmektedir. Organ ticaretine dahil olmuŒ, organ satmıŒ ya da satın almıŒ taraflarda, cinsiyeti kadın olan birisi var ise bu durum mutlak biçimde belirtildiği (s=12) saptanmıŒtır. Haber metinlerinde ticarete ortak olan bireylerin hepsi erkek ise “tamamı erkek” Œeklinde belirtilmemektedir. Aracılarn ismi açık biçimde verilmiŒ olsa da, “x isimli bir erkek” Œeklinde cümlelere rastlanmamıŒtır. Dahil olan bireylerin tam sayısı belirtilmemiŒ olsa da, kadınların sayısı özellikle vurgulanmaktadır. Organ ticaretine dahil olmuŒ bireylerin cinsiyeti, ticaret düzleminde bir fark teŒkil etmese de, haber değeri bakımından önem teŒkil ettiği anlaŒılmıŒtır. Organ alıp-satma gibi bir eylem, kadınlar ve erkekler için farklı değerlendirilmektedir.

12 Ocak 2006 tarihli, “Bulgarlar da peŒine düŒtü” baŒlıklı haberde, Yusuf Erçin Sönmez isimli doktorun yasadıŒı gerekleŒtirdiĐi, böbrek nakil ameliyatları hakkındadır. Bulgar Adli makamlarının da bu doktoru aradığı belirtilmektedir. Haber metninde, böbrekleri alınan 13 Bulgar vatandaŒının, Türkiye’ye nasıl getirildiği, Œu Œekilde aktarılmaktadır: “13 kiŒinin Türkçe ve Bulgarayı çok iyi konuŒan uzun boylu, uzun sarı bukle saçlı 25 yaŒlarındaki Sema adlı kadın aracılığı ile Türkiye’ye geldiği anlatılan yazıda, operasyonun mavi neon ıŒıklı yazılı üç katlı, beyaz boyalı Özel YeŒil Bahar Hastanesi’nde yapıldığı belirtildi” (Koser, 2006).

Haber metninden alıntılanan bu paragrafta, 13 donörün cinsiyeti belirtilmemekle birlikte, aracı kiŒinin kadın olduğu vurgulanmakta, fiziksel betimlemesi yapılmaktadır. Yetkili makamların, aracı kadının fiziksel özelliklerine hakim olduğu varsayılmakla beraber, haber metni içerisinde belirtilmesinin sebebine rastlanılmamıŒtır. “Organ ticaretini Allah rızası için yapıyormuŒ” baŒlıklı haber metninde ise (Kocaer, 2009d), tutuklanan bir organ ticareti etesi anlatılmaktadır. Haber metni, “Antalya’da organ ticareti yaptıkları iddiasıyla gözaltına alınan üçü kadın 16 kiŒi polisteki sorgularının ardından adliyeye sevk edildi” cümlesi ile baŒlamaktadır. Cümlede “on üçü erkek” Œeklinde bir açıklamaya rastlamamakla beraber, 16 kiŒiden üçünün kadın olduğu vurgulanmaktadır. İncelenen haberlerin hiçbirinde, Œüphelilerden “x erkek” Œeklinde bahsedilmediği tespit edilmiŒtir. Ticarete, herhangi bir Œekilde dahil olan kadın var ise, mutlaka vurgulanmaktadır. Organ ticaretine kadınların da dahil olması, ŒaŒırılacak bir durum olarak görölmektedir.

14 Ocak 1989 tarihli “Böbrek etesi beni de yaktı” baŒlıklı haber metninde, ekonomik yetersizliklerden dolayı böbreğini satmaya karar veren bir bireyden bahsedilmekte. Haber

metnine “İki çocuk annesi H.A. anlatıyor” şeklinde başlanmaktadır. Haberin öznesinin kadın olmasıyla birlikte, “anne” oluşu da haber metnine özellikle yansıtılmaktadır. Organını satan kişinin anne olduğu belirtilerek, organ ticareti sebeplerini hafifletmenin hedeflendiği düşünülmektedir.

H.A., bütün işi Kunter kardeşlerin tertip ettiğini, Türkiye’den götürdükleri kişilerin böbreklerini 50-100 milyon lira arasında sattıklarını duyduğunu söyledi. İstanbul-Londra arasında organ köprüsü kuran şebekenin, İngiltere’ye götürerek böbreğini pazarladığı “kadın kurban”ı bulduk. Londra’da yapılan ameliyatla alınan böbreği bir İngiliz Hanım avukata takılan, ilkokul mezunu 37 yaşındaki H.A., iki çocuk annesi bir dul (Tükel 1989a).

Haber metninden alınan yukarıdaki paragrafta, hem donörün, hem de alıcının kadın olduğu vurgulanmaktadır. Donör “kadın kurban” şeklinde tanımlanmaktadır. Donörün “ilkokul mezunu, iki çocuk annesi bir dul” olduğu belirtilerek, yaşadığı geçim sıkıntısına dair, üzeri kapalı bir gönderme yapılmaktadır.

Bir yıl, sattığım arsanın parasıyla geçindim. Evimin düzeni bozulmasın, çocuklar eşyasız evde yaşamasın diye, evin eşyasını satmayı düşünmedim. Değerli şeyler değil zaten. Gazetede ilanlar görüyordum, ben de ‘satılık böbrek’ ilanı verdim. Başkalarına boyun eğeceğime, namusum elden gideceğine, varsın böbreğim gitsin, dedim (Tükel, 1989a).

Haber metnini devamında, donörün yaşadığı ekonomik sıkıntılar daha açıkça, donörün ifadesi ile anlatılmaktadır. “Namusum gideceğine, varsın böbreğim gitsin” cümlesi ile, kadın olarak farklı para kazanma yolları yerine, böbreğini satarak “onurlu” bir davranış gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Bu haber metni paralelinde sağlıklı organların hangi koşullarda satılabileceği üzerine bir tartışma yaratılırken, satıcının kadınlığının da özellikle vurgulanarak ticaretin faili yerine kurbanı olarak konumlandırılması dikkat çekmektedir.

4.4. Akrabalık Betimlemeleri

Haber içeriklerinde, organ ticaretine dahil olan tarafların anne, baba ya da ağabey oluşu özellikle belirtilmiş (s=15), hatta bu durum başlıklara da yansımıştır. Organ ticaretine dahil olan taraflar akraba ise, bu duruma dikkat çekildiği saptanmıştır. Adeta akrabalara karşı sorumluluğun, organ ticaretini meşrulaştıran bir durum gibi gösteren bir dil kullanılmaktadır. Araştırmalar incelendiğinde dünya genelinde yakın akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ilişkileri

içinde kimi sağlıklı bireylerin diğerkâm organ bağışına zorlanması söz konusudur. Bu minvalde, bağışçıların da kimi durumlarda kendilerini hastalara karşı organ bağışlamaya mecbur hissettiği, organ bağışına ihtiyaç duyan hastaya sağlıklı organın bağışlanmasının özellikle aile içinde kimi fertlere görev olarak tanımlandığı bilinmektedir. Ekonomik durum, toplumsal cinsiyet rolleri paralelinde akrabalık terminolojisi içinde anlam kazanan sosyo-kültürel ve ekonomik sorumluluklar organ nakli ve bağış alanında organ bağışına zorlanan gönüllüler yaratmaktadır (Crouch ve Elliott, 1999; Decker vd., 2008; Dodd, 1973; Elliott, 1995; Glannon ve Ross, 2002; Liu vd., 2019; Ross, 2000; Siegler ve Lantos, 1992). Tıp etiğinin “zarar verme [do not harm]” ilkesi canlıdan bağışlanan sağlıklı organların öncelikle bağış yapmayı planlayan kişinin sağlığı üzerinde uzun vadede risk oluşturmamasını gerektirir. Bu minvalde akrabalar arası (dördüncü dereceye kadar akrabalar arasında), çapraz nakil, etik kurul iznine tabi akraba olmayan bağışçılardan sağlanan sağlıklı organların diğerkam motivasyonla yapılması, bağışçının sağlığına zarar vermemesi nakil cerrahisinde tıp etiği ve kanunlar paralelinde ön koşul olarak tanımlanmıştır (Aydın, 2011; Gökçen ve Balcı, 2013; Resmî Gazete, 1979; Sağlık Bakanlığı, 2008; Tekin, 2022).

Organ bağışçısı ticaretinde alıcı ve satıcının akraba olması, suçun tespitini güçleştirmektedir. Nitekim uygulama alanında alışverişin hangi koşullarda gerçekleştiği, taraflar arasında alışverişin olup olmadığı beyan ile anlaşılabilir. Haberler incelendiğinde organ bağışçısına taraf olanlar paralelinde alıcı hasta, satıcı kurban olarak tanıtılmaktayken; tarafların akraba olması halinde kurban statüsünün alış-verişin, akrabalık terminolojilerinin içinde çözüldüğü görülmektedir. Bu minvalde tarafların akrabalığın, aile içi sorumluluklar paralelinde organ bağışçısı ticaretini perdelemesi söz konusudur. Haber içeriklerinde ise bu konuya dair bir öneri, ya da sorgulamaya rastlanmamıştır. Aile ve fedakarlık kavramları arasında kurulan soyut bir bağlantı kurulduğu düşünülmektedir.

Hürriyet Gazetesi’nde, 8 Eylül 1980’de yayımlanan “500 bin liraya böbrek arıyor” başlıklı haber, akrabalığın vurgulandığı ilk haberdir. “Böbrek bulunamazsa canım ağabeyim toprak olacak” diyerek eline tutuşturduğu “Böbrek aranıyor” ilanı ile kapı kapı dolaşan M.A., ağabeyi S.A. için, başvurmadık yer bırakmıyor” cümlesine yer verilmekte, bir kardeşin, ağabeyi için para karşılığı böbrek arama çabası anlatılmaktadır.

Annesi, babası, kardeşleri ve eşi böbreklerini vermek istiyorlardı. Ancak bu konuda da talih gülmedi S.A.’ya ... Hiç birisinin kan grubu ve dokusu uymuyordu. Bunun üzerine kardeşi M.A., kapı kapı

dolaşarak ağabeyine böbrek aramaya başladı. Her çaldığı kapıdan bir umut ışığı bekleyen M.A., göz göre göre ağabeyini ölüme terk etmeyeceğini bildirerek, “67 ili de gezeceğim. Her halde bir hayırsever vatandaş böbrek verir” diyor (Hürriyet, 1980).

Haber metninde, aile içi her bireyin böbreğini S.A.’ya bağışlamak istediği fakat bunun mümkün olmadığı, bu sebeple kardeş M.A.’nın 67 ili dolaşıp böbrek “bağışlayacak” bir vatandaş aradığı belirtilmektedir. “Yaşamı için servetini ortaya koyan 45 yaşındaki 6 çocuk babası S.A., hayatını kurtaracak olan böbrek sahibine “Acı parası” olarak 500 bin lira vereceğini belirtiyor” ifadeleri ile organ bağışçısı ticaretine konu olan alışverişte paralı-bağışçıya ödenecek para “acı parası” adı altında satış parasından diyete terfi ettirilmektedir.

Kullanılan haber dili ile kardeş, abi ve babasının arasındaki bağa dikkat çekildiği düşünülmektedir. Bu nedendir ki “500 bin tl karşılığı” vurgusunun yanı sıra “tüm servetinin” verileceği betimlemesinin kullanıldığı görülmektedir. “Böbreklerini satıyorlar” başlıklı, 14 Aralık 1989 tarihli haberde, dul oldukları belirtilen 3 kadının, geçim sıkıntıları nedeniyle, böbreklerini satışa çıkarttıkları anlatılmaktadır. Haber içeriğinde, bu üç kişinin, nasıl böbreklerini satmaya razı geldiklerine yer verilmiştir.

A.A., N.Y. ve N.Ç. adlarındaki üç anne, hayat pahalılığı karşısında, çocuklarının ve kendilerinin geçim yükünü kaldıramaz hale gelince, çareyi böbrek satmakta buldular. Dul anneler, “Çalışmak istesek iş bulamıyoruz. Böyle sürünmektense, böbreklerimizini satmaya ve yarım insan olarak yaşamaya razıyız” dediler (Hürriyet 1989f).

Haberde yer alan bireylerin cinsiyetlerinin ve medeni durumlarının vurgulandığını görmekteyiz. Yaptıkları açıklamada, geriye kalan tek çarelerinin bu olduğunu anlatmaları ile, organ bağışçısı ticaretine meşru bir zemin hazırlandığı düşünülmektedir. Bireylerin anne olduğu vurgulanmakta ve, “37 yaşındaki N.Ç., beş yaşındaki oğlu S’nin bir yıl sonra ilkokula başlayacağını belirterek şöyle konuştu: “Eşimi üç yıl önce kaybettim. Oğlum S.’yi okutabilmek için böbreklerimi satmaktan başka çıkar yolum kalmadı” gibi ifadelerle de yer verilerek, bu N.Ç.’nin eylemi fedakârlık ile ilişkilendirilmektedir.

24 Ekim 2015 tarihli, “Oğlunun böbreğini satmak isterken yakalandı” başlıklı haberde, geçmişte kendi böbreğini satan bir babanın, kendi çocuğunun böbreğini satmayı planladığı aktarılmaktadır. Akrabalar arasında (hasta ve paralı-donör) arasında organ alışverişi haber metinleri içinde kınanmıyorken, yabancılara (akraba olmayan hastalara) satılan veya

satılmaya çalışan organlarda kınama ve ayıplama tipi tepkinin dillendirildiği görülmektedir. “Bu kadarı da olmaz’ manşetli haberde oğlunun böbreğini satmaya çalışan bir baba kınanmaktadır. Olayın yaşandığı il ve mahalle, failin adı ve soyadı, aile içi suistimalin kurbanı olarak tanıtılan çocuğun yaşı ve cinsiyeti, böbrek karşılığında ödenmesi kararlaştırılan ücret haber metinde açıkça görülmektedir: “Ankara Mamak’ta yaşandı. 13 yaşındaki çocuğunun böbreğini satmayı planlayan baba M.B., İstanbul’da böbrek tacirleriyle irtibat kurarak 50 bin liraya anlaştı”. Haberde, aile bireylerinin birbirini korumaları gerektiği inancının aksine, gönüllülük esası da göz ardı edilerek, organ ticaretinde bulunan ve hatta “kendi kanından birinin organını satma” fikrinin korkutuculuğunun vurgulandığı düşünülmektedir. Bir babanın, kendi evladının organını para karşılığı satmak istemesi, “Bu kadar da olmaz” cümlesiyle kınanmaktadır.

Antalya Emniyet Müdürlüğü, bir böbreğini internet üzerinden satışa çıkaran kadını ve 10 bin TL’ye anlaştığı 1’i kadın 2 şüpheliyi daha gözaltına aldı. Böbreğini satmak isteyen 2 çocuk annesi kadının 8 bin TL tutarında kredi kartı borcu için bu işe kalkıştığı, böbreği verebilmek için alıcının aynı soyadını taşıyan akrabasının adına sahte kimlik düzenlendiği ortaya çıktı (Hürriyet 2009d).

“Sahte kimlikle organ ticareti” haberinden alınan bu metinde, donörün kadın ve anne olduğu bilgisi verilmektedir. Haber metni içinde erkek olduğu anlaşılan diğer satıcıdan bahsedilmemektedir. Failin iki çocuk annesi olduğu ve kredi kartı borçları karşısında çaresizlik, yoksulluk gerekçesiyle organ satışına taraf olduğunun özellikle vurgulanmaktadır. Bu minvalde failin organ ticaretine taraf olduğu, sahte evrak düzenleyerek ikinci bir suçun da faili olduğu annelik şemsiyesi altında makul ve mazur gösterilmektedir.

4.5. Statü Betimlemeleri

Statü, belirli bir bireye veya gruba, toplumun öteki üyeleri tarafından yüklenen toplumsal onur ve saygınlıktır (Giddens, 2000: 620). Bireyin toplum içindeki yerini ve rollerini belirleyici işleve sahiptir (Linton, 1936: 113). Statü kendisini işgal eden bireyden bağımsız bir şekilde toplumsal hak ve sorumluluklarla çevrelenir ve bireyin toplum içindeki yerini konumlandırır. Statüler kendisini işgal eden bireye karşı toplumsal hak ve sorumluluklar atarken, statülere ilişkin rollerle ilişkilendirilen beklentiler de yaratır.

Araştırmaya konu olan haber metinlerinin hatırı sayılır bir kısmında (s=73) organ bağışçısı ticaretine taraf olan sosyal aktörlerin statülerine işaret eden ifadeler yer almaktadır. Yukarıda sözü edildiği üzere annelik, babalık, ağabeylik vd., zengin ve yoksul gibi statülerin yanı sıra metinler içinde sıklıkla mesleklerden bahsedilmektedir. Statülerin ve mesleklerin haber metinlerinde belirtiliyor (s=73) olması, okuyucuların haberlere nasıl bir tavır ile yaklaşacağına önemli yere sahip olduğu düşünülmektedir. Haber içeriklerinde, organları satın alan bireylerin statülerinin yüksek, organlarını satan bireylerin statülerinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu statülerin vurgulanarak, organ ticaretinin, bir mantık ve vicdan düzlemine oturtulmak istendiği düşünülmektedir. “Böbrek ticareti skandalı” (Hürriyet 2008a) başlıklı haberde, Hindistan’da organ ticareti yapan bir çete anlatılmaktadır. “Yoksul işçilerin organlarının”, “zengin müşterilere” pazarlandığı aktarılmaktadır.

Organ tacirlerinin kurbanı olan çok sayıda kişinin, iş vaadiyle ameliyatların yapıldığı lüks misafirhaneye götürüldüğü ve burada ikna edilerek ya da tehditle böbreklerini sattıkları yolunda ifade verdiği belirtiliyor. İş bulmak amacıyla Gurgaon'a giden ve burada çetenin ağına düşen işçilerin, 1250 dolar karşılığında böbreklerini sattıkları, zengin müşterilerinse en az on katı fiyata "böbrek sahibi oldukları" kaydediliyor (Hürriyet, 2008a).

Organ bağışçısı ticareti, taraflar arası rıza ilişkisi içinde gerçekleştirilse de tarafların organ bağışçısı ticaretine taraf olmasına neden olan sosyal, kültürel ve ekonomik koşullar bu alışverişin sosyal bir problem olarak tanımlanmasında etkin rol oynamaktadır (Manzano vd., 2014). Haber metinleri içeriğinde yoksulluğun ekseriyetle paralı organ donörünün eylemini meşru bir zemin üzerinde değerlendirmek üzere referans alındığı görülmektedir. Bununla birlikte özellikle işçi sınıfına mensup paralı donörlerin organ bağışçısı ticaretine zorlandığı koşullar yoksulluk çerçevesinde tanımlanmakta olup, rızaya dayalı alışverişte de suçun kurbanları olarak konumlandırılmaktadırlar. Bu minvalde ilgili haber metinlerinde üst sınıflara mensup, beyaz yakalı meslekleri icra edenlerin paralı donör olarak hiçbir metinde geçmediği görülmektedir.

“ABD’yi sarsan yolsuzluk operasyonu” başlıklı haberde ise (Hürriyet, 2009b), organ ticareti dahil birçok suça karşı gerçekleştirilen bir operasyon anlatılmaktadır. Tutuklanan insanlar arasında belediye başkanları ve hahamların da bulunduğu özellikle vurgulanmaktadır. Haberde yazar, soruşturmayı yürüten savcının ifadeleri ile statülerinin gerektirdiği toplumsal hak ve sorumlulukları icra etmekte başarısız olan failleri kınamaktadır: “Soruşturmayı yürüten federal savcı, bu durumun halkın güveninin korkunç bir şekilde kötüye kullanılması

olduğunu söyledi” (Hürriyet, 2009b). Buna benzer bir durum hekimlik mesleği için de geçerlidir. Örneğin “Aralarında doktorların da olduğu 6 kişiye organ kaçakçılığında hapis!” başlıklı haberde (Hürriyet, 2020) organ kaçakçılığı yapan bir çete anlatılmaktadır. Çalışmalar mesleklerin seçilmesi ve icra edilmesinde evrensel kuralların yanı sıra kültürün de etkili olduğunu göstermektedir. Durkheim’in da ifade ettiği üzere sosyal yapı içinde her bir birey toplumsal sürekliliğe katkıda bulunmak için belirli rolleri icra etmek zorundadır. Normlar ve değerler mesleğin icrası alanında emeğin, bireyin toplumun sürekliliğine ve refahına katkısını yansıtmak üzere mesleklere dair sosyal algıları şekillendirir. Toplum bireyin icra ettiği sosyal rol çerçevesinde, bireyin toplumsal refah alanındaki katkısını denetler(Durkheim 1960). Bu minvalde kültürler meslekleri belirli bir hiyerarşik düzen içinde konumlandırır. Kondo, kültürlerin kişinin meslek seçiminde başat rol oynadığı söylerken, Karataş da kültürlerin belirli mesleklerin icrasına kutsal anlamlar yüklediğini ifade etmektedir (Karataş ve Balas, 2024; Kondo, 2004). Bu süreçte kültür mesleklerin toplumsal alandaki çıktılarını göz önünde bulundurur. Mesleklerin kültürel alanda meslekler hiyerarşisi içindeki konumu, mesleği icra edenin iş ve kariyer tatmininde de işlev karşılar (Chudzikowski, vd., 2009; Dries, 2011; Hofstede, 1996).

Bu minvalde ilgili haber metinlerinde organ bağışçısı ticaretine taraf olan sosyal aktörlerden beyaz yakalı meslekleri icra eden failerin özellikle kınandığı dikkat çekmektedir. Yukarıda bahsedilen haberde hekimlik mesleğini icra eden failer de bu minvalde kınanmaktadır. Bununla birlikte haber metinleri içinde öğretmen olduğu anlaşılan failerin de kınandığı görülmektedir.

23 Kasım 2016 tarihli “13 yaşındaki kızı 10 bin dolara satmakla suçlanan öğretmen gözaltında” başlıklı haber bu konuda verilebilecek güzel bir örnektir. Haber metninde, öğrencisini satmaya kalkışan bir öğretmenden bahsedilmektedir. Haber metninde failin branşı, meslekte kaç yıl görev yaptığı da özellikle vurgulanmaktadır.

Avakov, öğretmenin Ukrayna'nın kuzeydoğusundaki Harkov kentinde bir yatılı okulda yaşayan öğrencisini okuldan çıkardığını, organ kaçakçılığı yapan bir kişiye götürdüğünü ve parayı alırken suçüstü yakalandığını kaydetti. Ukrayna medyası, öğretmenin adını G. K. olarak açıkladı. Yirmi yıldır Rusça ve Ukraynaca öğretmenliği yapan K. ise olaya ilişkin bir açıklama yapmadı (Hürriyet, 2016).

Bu haberde bilgilendirici bir dil kullanılmıştır. Bu sayede okuyucunun böyle bir durumun varlığından haberdar olmasının yanı sıra, şaşırtıcı etkisi nedeniyle ile haberin dikkat çekmesi

hedeflendiği düşünülmektedir. Beyaz yakalı meslekleri icra eden faillerin karıştığı organ bağışçısı ticareti suçu konu haberlerde, haber metni içine “hekimlerin, öğretmenlerin, din adamlarının örgütlü suçların faili olduğu bir dünyada kime güveneceğiz?” mesajı kodlanmaktadır.

4.6. Ticareti Yapılan Organlar

Modern tıbbın klinik ve teknolojik olarak eriştiği olanaklar, hastalıkların teşhisi ve tedavisi sahasında avantajlar sağlasa da insanın bedenini de sermayeye dönüştürmektedir. Organ bağışçısı ticaretinde öncelikli sermaye yedekli organlar olsa da insan bedeninin kandan süte, kök hücreden organa tüm unsurları alınabilen ve satılabilen metalar olarak yeniden konumlanmaktadır.

Organ ticareti ve organ bağışçısı ticareti temasını içeren haberler incelendiğinde önemli bir kısmında (s=91) alışverişe konu olan organlara ve bedene özgü unsurlara yer verilmektedir. Bu haberlerde alışverişe konu olan organlar karaciğer lobu, böbrek, kornea ve akciğerdir. İlaveten doku, kök hücre, kemik iliği gibi organ nakli cerrahisi alanında tedavi amaçlı kullanılan insan bedeni parçalarının satıldığı anlaşılmaktadır. Nihayet saç, kan, anne sütü ve yumurtanın da ilgili haberlerde biyokapitalizmin alınıp satılabilen metaları olarak öne çıktığı görülmektedir.

Örneğin, “Doku nakli yapacağız dediler yumurtalıklarımı kazıdılar” başlıklı haberde (Tosun, 2007), para karşılığı doku transferi yaptırmak isteyen birinin, kendisinden habersiz olarak yumurtalıklarının kazındığı iddiasında bulunmasından bahsedilmektedir. D. B. Ö., doku nakli amacıyla bir özel hastanede ameliyat masasına yattığını, ama yumurtalarının alınıp yumurtalıklarının tahrip edildiğini öne sürerek savcılığa suç duyurusunda bulunduğu bildirilmektedir: "Ben çocuk sahibi olamayacağım. Benim çalınan yumurtalarımla kısır bir kadın çocuk sahibi yapılacak" dedi. (Tosun, 2007). Kişinin iddiasına göre yumurtalıkları, kendi rızası olmadan ve satılmak üzere toplanmıştır. Yumurtalar, kadınlarda her ay yenileniyor olmasına rağmen kendisinin yumurtalarının çalındığını ve bu sebeple çocuk sahibi olamayacağını iddia etmektedir. Çalınan yumurtaların satılacağı ve satın alan kişilerin ebeveyn olacağı iddiası şu cümlelerle aktarılmaktadır:

Kıbrıs'taki merkezi ilk aradığımda boyumu, kilomu, tüm genetik özelliklerimi sordular. Şimdi

anlıyorum ki, çalınan yumurtalarım benim boyumda ve bana benzeyen kısır bir kadına verildi ve çocuk sahibi yapıldı. Oysa, belki de ben çocuk sahibi olamayacağım. Çünkü, rahmim delik deşik edilmiş, yumurtalarım alınmış (Tosun, 2007).

“İki böbrek, bir ak, bir karaciğer” başlıklı haber (Uluç, 2009) ABD’deki bir organ mafyası anlatılmaktadır. Böbrek, karaciğer, kalp ve akciğer nakli bekleyen hastalardan bahsedilmekte ve bu durumu sömüren organ çetesi hakkında bilgi verilmektedir.

Hindistan'da bazı donörler böbreğini bin dolara satmaya hazır. Kan grubu ve dokuları uyuşan hastalar ise yoksulun böbreğine 180 bin dolar ödüyorlar. Haham İ.’de bavul dolusu para kazanıyor, böbrek mafyasında hemşire-doktor, hastane görevlisi, iş adamları da. İleri derecede bazı hastaların böbrek, karaciğer nakli için 200 bin dolara yakın para ödeyecek durumu yok (Uluç, 2009).

İsraili din adamlarının aracılık yapmakta olduğu organ çetesi ile, farklı organların farklı fiyatlardan satıldığı, yoksullar organlarını satarken alıcıların hayata devam edebildiği ve bu ticaretten en kârlı çıkanların, aracılık yapan hahamlar olduğu bilgisi verilmektedir. Yedekli organlardan olan böbreğin yanı sıra, karaciğerin de karaborsada bir fiyatının olduğu belirtilmektedir.

28 Ağustos 2013 tarihinde yayımlanmış “Organ tacirleri çocuğu kaçırap gözlerini oydular” başlıklı haberde, kornealarını çalıp para karşılığı satmak amaçlı, bir çocuğun kaçırdığından bahsedilmektedir.

Çin'in Shanxi eyaletine bağlı Fenxi kentinde meydana gelen olayda, altı yaşındaki çocuk evinin önünde tek başına oyun oynarken, biri kadın iki kişi tarafından kaçırıldı. Çocuğu yaklaşık dört saat sonra baygın halde boş bir arazide bulan ailesi çocuğun yüzünün kanlar içinde olduğunu gördü. Aile çocuğa yakından bakınca gözlerinin oyulmuş olduğu ortaya çıktı. Çevrede yapılan araştırma sonucunda çocuğun oyulan gözleri de bulundu, ancak çıkarılan göz yuvarlaklarının kornealarının alınmış olduğu tespit edildi (Sert, 2013).

Haber metnine göre bağışçının, ekonomik sebeplerle de olsa, organ ticaretinde yer almak için rızasının olmadığı, korneaların alınması için zor kullanıldığı görülmektedir. Bu haberde ticareti yapılan organ, böbrek ya da kan gibi, bedenin işlevini devam ettirebileceği, yedekli organlardan biri değildir. Kullanılan başlıkta ise “kornealarını çaldılar” yerine “gözlerini oydular” betimlemesi tercih edilmiştir. Bu minvalde haberin, duyguları harekete geçirme hedefini gözettiği düşünülmektedir.

“Ameliyatı ağabey bastı, kardeş öldü” başlıklı haberde (Kurt 2004), borcu nedeniyle karaciğerini para ve tarla karşılığında satmaya karar veren bir kişinin ağabeyinin, ameliyatı engellemesi ile ilgilidir.

Karaciğer hastası olan N. G., organ nakli için uzun süredir uygun karaciğer bekliyordu. Durumu bilen akrabaları S. K. ile irtibata geçerek karaciğerinin bir bölümünü vermesini talep ettiler. Geçim sıkıntısı çeken K., 4.5 milyar lira tutarındaki Bağ-Kur borcunun ödenmesi ve bir tarla karşılığında karaciğerini vermeyi kabul etti (Kurt, 2004).

Haber metinleri içinde yedekli organlar, dokular ve sıvılar ön plandayken, yurt dışı menşeli haberler üzerinde akciğer ve kornea gibi yedeksiz organların da organ bağışçısı ticaretinde alışverişe konu olduğu anlaşılmaktadır.

4.7. Suç Mahalli

Organ bağışçısı ticareti, başlangıçtan günümüze hem ulus devletler içinde hem de uluslararası organizasyonlar paralelinde işlenen bir suçtur. Akraba olmayan donörlerden nakledilen sağlıklı organların metabolizma tarafından reddedilmesini önleyen bağışıklık baskılayıcı Sikloforin tipi ilaçların kitlesel üretimi 1983'te gerçekleşmiştir. Bu gelişmeyi takip eden 1984 ile 1988 arasında Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman vatandaşı 131 hasta, nakil cerrahları ile Hindistan'a seyahat ederek paralı donörlerden tedarik edilen sağlıklı böbreklerle tedavi edilmiştir (Salahudeen vd., 1990). Türkiye sınırları içinde organ bağışçısı ticaretine işaret eden ilk vaka 8 Eylül 1980 tarihinde “500 bin liraya böbrek arıyor” manşetiyle kayda geçmiştir. Türkiye’de ilk başarılı böbrek naklinin 1975’te yapılmıştır. 1979 yılında 3 Haziran 1979 tarihli 16655 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan, 2238 nolu Kanunun 3. Maddesinde “bir bedel veya başkaca çıkar karşılığı, organ ve doku alınması ve satılması yasaktır” ifadesi yer almaktadır. İlgili kanunun 15. Maddesiyle “kanuna aykırı şekilde organ ve doku alan, saklayan, aşıl原因 ve nakledenlerle bunların alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler ve bunların komisyonculuğunu yapanlar hakkında, fiil daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde iki yıldan dört yıla kadar hapis ve 50.000 liradan 100.000 liraya kadar ağır para cezasına hükmolünür” ifadesiyle suça dahil olan taraflar için cezai yaptırım kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, 1979). Canlıdan veya kadavradan organ bağışçısı ve naklini düzenleyen kanunlarla ilgili haberler 1970’li yıllarda basınıımızda yer almaya başlamıştır (Hürriyet, 1970). Canlıdan organ bağışlarının

yetersizliği ve kadavradan böbrek bağışlarının kanunla düzenlenmesi gerektiği ulusal basında ilk kez 24 Kasım 1978 tarihli “Böbrek hastaları: Ölüden canlıya organ nakline izin verilmeli” başlıklı haberle gündeme gelmiştir (Tükel, 1978). Bu haberi takip eden süreçte yasa tasarısının hazırlanmasından mecliste onaylanmasına kadarki gelişmelerin ulusal basında halka duyurulduğu görölmektedir. İlgili kanun 1979’da organ bağışçısı ticaretini suç olarak tanımlamışsa da yasayı takip eden yıllarda (1980, 1983) iki haberde paralı organ donörü arayan ve paralı donör olmak isteyen iki kişinin haber yapıldığı görölmektedir. İlkinde 500 bin TL karşılığı böbrek arayan, ikincisinde böbreğini satmaya gönüllü paralı donör isimleri, açık adresleri de verilerek haber yapılmıştır (Hürriyet, 1980). İki haberde içeriği itibariyle ilan özellikleri göstermekte olup, organ bağışçısı ticaretini yasadışı bir eylem olarak ele alan ilk haberin ise 14 Ocak 1989 tarihinde “Böbrek çetesi beni de yaktı” başlığı ile Hürriyet gazetesinde yayımlandığı görölmektedir (Tükel, 1989). Bu haberi takip eden yıllarda organ bağışçısı ticaretini konu alan haberlerde “çete, rezalet, soygun, skandal, tüccar, mafya, yasadışı vd.” ifadelerle eylem ve suç arasında bağ kuran ayıplayıcı, kınayıcı ifadelerin görölmeye başladığı kaydedilmektedir (Cengiz, 1989; Hürriyet, 1989a; Safa, 1989; Tükel, 1989b; Yüksel, 1995; Zabcı, 1989c).

Ulus devlet sınırları içinde ilgili suç eylemi organ bağışçısı ticareti olarak tanımlanırken, uluslararası alanda aynı eylem organ bağışçısı kaçakçılığına dönüşmektedir. Bununla birlikte sağlık turizminin yasal uzantısı olarak karşımıza çıkan organ nakli turizmi de sözü geçen suçun uluslararası mecrada işlenmesine kapı aralamıştır (Reese, 2022). Bu turizmin seyahat rotası varlıklı ölkelerden, yoksul ölkelere doğru çizilmektedir (Scheper-Hughes, 1996). Organ bağışçısı ticaretinin en sık karşılaşıldığı ölkeler Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Asya ölkeleridir (Moniruzzaman, 2012; Wagner-Carena, 2021).

Araştırmaya konu olan haberlerde, organ bağışçısı ticaretinin hangi ölk sınırları içinde (s=187) ve hangi şehirlerde (s=135) işlendiği özellikle belirtilmekte hatta zaman zaman başlıklara yansımaktadır. Suç mahallinin belirtiliyor olması, suç hakkında bir bilgi temin etmemekle birlikte, bahsi geçen ölk veya şehirler hakkında da, önyargı oluşturmaktan öte bir bilgi sunmamaktadır. Bu ölkelerin belirtiliyor olması, bu suçun başka ölkelerde de işlendiğine dair, okuyuculara bir fikir vermek adına yapıldığı düşünölmektedir.

“Rahiplere saldırılar hep ‘münferit’ oluyor” başlıklı (Hürriyet, 2007) haber metninde, Hıristiyan din adamlarına karşı gerçekleşen saldırılar konu alınmaktadır. Bir dizide yer alan

sahne yüzünden, din adamlarına karşı saldırı olduğu iddia edilmektedir: “Şikayet dilekçesinde, dizinin 8 ve 15 Kasım 2007 tarihli bölümlerinde, Türkiye’de misyonerlerin organ ticareti, mafya ve fuhuşla bağlantılıymış gibi sunulup hedef gösterildiği iddia ediliyordu”. Kurtlar Vadisi dizisi izleyicilerinin Türkiye’deki misyonerlere, dizide gösterildiği hallerinden etkilenip saldırı gerçekleştirdiği kaydedilmektedir. Saldırının İzmir’de gerçekleştiği ise, şu cümle ile aktarılmaktadır: “Malatya Katliamı’nın da anlatıldığı ve provokasyonlara karşı önlem alınması istenen dilekçenin üzerinden 1 hafta geçtikten sonra İzmir’de bir rahip bıçaklandı”.

18 Haziran 2009 tarihinde yayımlanan “Böbreğiyle et lokantası açtı” başlıklı haberde, organ çetesinden bahsedilmektedir. Haber metni içeriğinde, çetenin faaliyet gösterdiği her şehir listelenmektedir. Listelenen şehirlerin çoğunlukla büyükşehirler olması dikkat çekicidir.

Antalya’da organ ticareti yaptığı ileri sürülen çetenin lideri N. S.’nin 1.5 yıl önce böbreğini para karşılığında sattığı ve daha sonra örgüt kurarak organ ticareti yapmaya başladığı, kazandığı parayla da et lokantası açtığı ortaya çıktı. Antalya polisi, bir yıl önce komisyon karşılığında organ ticareti yaptığı ileri sürülen bir grubun peşine düştü. Gruba Adana, İstanbul, Bursa, Eskişehir, Osmaniye, İzmir, Sakarya, Muğla ve Antalya’daki 60 ayrı noktada eş zamanlı operasyon düzenledi (Kocaer, 2009).

Haber metninde, böbreğini satıp, aldığı para ile restoran açan bir kişiden bahsedilmektedir. Suçlu, hem restoranı işletmekte, hem de organ bağışçısı ticaretinin ülke içi sınırlarını genişletmektedir. Açılan restoranın ise, olası alıcı ve vericilerin ağırlanmasına olanak tanıdığı kaydedilmektedir.

Gözetimdeki çete lideri N. S.’nin 1.5 yıl önce böbreğini para karşılığında sattığı ve daha sonra örgüt kurarak organ ticareti yapmaya başladığı ortaya çıktı. Kazandığı parayla Lara’da ‘Et-Mangal’ adlı et lokantası açan N. S.’nin, nakil öncesi vericiler ve alıcıları burada ağırladığı bildirildi (Kocaer, 2009).

“Organ çetesi çökertildi... İnternette 20 bin liraya satılık böbrek” (Aydın, 2017) başlıklı haber metninde, internet üzerinden organ bağışçısı ticareti yapan bir çete hakkında bilgi verilmektedir. Çetenin, maddi sıkıntı çeken insanlara internet aracılığı ile kolayca ulaştığını ve mekan sınırlılığını internet imkanı ile ortadan kaldırdığı kaydedilmektedir.

Borçlarını ödemek için çare ararken, internette gördüğü ilan üzerine böbreğini satmak için

Antalya'dan İstanbul'a gelen M. S. (33), polisin kontrolü sırasında sahte kimlikle yakalandı. M. S.'nin itiraflarıyla, organ mafyası ortaya çıkarılıp çökertildi. Çetenin, 25 bin liraya aldığı organı 70 bin TL'ye sattığı öğrenildi. İstanbul'da, maddi imkansızlıklardan internet üzerinden böbreklerini satışa çıkaran kişileri bularak yasadışı böbrek nakli organizasyonu yapan çete çökertildi (Aydın, 2017).

Haber metninde Antalya'daki donörün, İstanbul'daki çete ile internet üzerinden iletişim kurduğu ve donörlük için şehir değiştirdiği aktarılmaktadır. Haber metni, internet sayesinde organ bağışçısı ticaretinin çok daha ulaşılabilir olduğunu gösterir niteliktedir. İnternet sayesinde donörler sadece nakil için şehir değiştirmektedir, anlaşma amaçlı irtibatlar internet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Haber metinlerinde en yoğun yer alan şehirlerin ya başkentler ya da büyük şehirler olduğu tespit edilmiştir. En sık karşılaşılan şehirler, İstanbul'u takiben (s=35) Antalya (s=19) ve İzmir'dir (s=12).

Haber içeriklerinde, suçun gerçekleştiği ülkelerden bahsedilirken, o ülke vatandaşlarının ekonomik gelirleri, açıkça ya da üstü kapalı biçimde kodlanmaktadır. Haber metni içerikleri, Scheper-Hughes'u (2002) destekler niteliktedir: verici taraf, ekonomik olarak sıkıntı çeken kişilerden oluşurken, alıcı taraf varlıklı kişilerden oluşmaktadır.

23 Ocak 1989 tarihinde yayımlanan "Böbrek çetesine İngiltere darbesi" başlıklı haber metni, İngiltere, Londra'da bulunan ve organ bağışçısı ticareti ile gündeme gelen bir hastaneye uygulanan yaptırımlardan bahsetmektedir.

Hürriyet'in yayınıyla ortaya çıkan böbrek ticareti olayı, İngiltere'de de skandal boyutlarına ulaştı ve Sağlık Bakanlığı harekete geçerek, olayla ilgili soruşturma açtırdı. Londra'da böbreğini satan iki Türk'ün yaptığı ihbarla ortaya çıkan skandala, BBC Radyosu geniş yer verirken, Sunday Telegraph Gazetesi de, "Satılık böbrek kliniği skandalı" başlığıyla haberi manşetten duyurdu (Zabcı, 1989).

Hem haber başlığında hem de içeriğinde belirtildiğine göre olay, İngiltere'nin Londra şehrinde gerçekleşmektedir. Bu haberde tarafların uyruklarının vurgulanmasının sebebinin, donörlerin Türk olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Donörlerin İstanbul'dan götürüldüğü "Gazetemizde yayınlanan haberle ortaya çıkan ve İstanbul'dan Londra'ya götürülüp böbrekleri satılan insanların ameliyat ettirdikleri Wellington Humana Hastanesi'yle ilgili büyük skandal, İngiltere'de günün konusu haline geldi" cümlesi ile kaydedilmektedir. Bu olayın skandal olarak adlandırılıyor olmasının sebebi, haber metninde aktarıldığına göre, benzer bir olayın da daha önce İngiltere'de yer bulmuş olmasıdır: "Devlet

Bakanı Roger Freeman, 1985 yılında bazı özel hastaneleri de aynı konuda uyardıklarını ve bir kez daha böbrek satışı olayına karışmaları halinde kapatılacaklarını bildirdiklerini belirtti. Bu tarihte, bazı yoksul Pakistanlıların Londra’da az bir para karşılığı böbreklerini sattıkları ortaya çıkmıştı.” Bu minvalde, yaşanan organ bağışçısı ticaretinin, İngiltere’de de bu denli ses getiriyor olmasının nedeni açığa kavuşturulmaktadır.

“ABD’yi sarsan yolsuzluk operasyonu” (Hürriyet, 2009b), yine suç mahallini başlığa taşımaktadır. “ABD'nin New Jersey eyaletinde yolsuzluk, kara para aklama ve organ kaçakçılığı trafiğini soruşturan polis 44 toplum liderini tutukladı” cümleleri ile başlayan haberin daha ilk kelimelerinde, suç mahalli olan ABD’deki New Jersey eyaletinin kaydedildiğini görmekteyiz. Haber metni, birçok alanda yasaları çiğnemiş suçlulardan bahsetmektedir. Haberin devamında yer alan, “İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail’e yayılan suçluların kara para aklama, haraç ve organ ticareti alanlarında faaliyet gösterdiği ortaya çıktı” ifadesi ile, suçluların sadece ABD’de kalmayıp, uluslararası bir faaliyette bulunduğu bilgisi verilmektedir.

13 Kasım 2010 tarihinde yayımlanan “Böbrekçi’ Türk’e Interpol kısıkağı” başlıklı haber, Türk doktor Yusuf Erçin Sönmez’in de faili olduğu “organ kaçakçılığı çetesi”nin, Interpol tarafından aranıyor olmasını anlatmaktadır.

Kosova medyasına sızan iddianameye göre, “organize suç şebekesi”, 2008’de, böbreğine karşılık 20 bin dolar vereceği vaadiyle uçakla Kosova’ya getirdiği kurbanları organlarına karşılık müşterilerinden 80 ila 100 bin dolar para istedi. Kurbanlar Türkiye, Moldova, Kazakistan ve Rusya’da yaşayan çok düşük gelirli insanlar arasından seçilmiş (Hürriyet, 2010c).

Haber metninin içeriğinde, hem organ bağışçısı ticareti yapılan Kosova, hem de organ satmak için gelen insanların, geldiği ülkeler aktarılmaktadır. Donörlerin gelirlerinin düşük olduğu özellikle belirtilmektedir. Donörlerden hem “kurban” şeklinde bahsedilmesi, hem de geldikleri ülkelerin belirtilmesiyle, o ülkelerdeki ekonomik duruma ayrıca vurgu yapıldığı düşünülmektedir. Bu minvalde, organ bağışçısı ticaretine, donörlerin perspektifinden, duygusal bir yaklaşım hedeflenmektedir. Bu varsayım, haber metnindeki “Gelir düzeyi düşük ülkelerin vatandaşlarından aldığı böbrekleri, zengin ülkelere gelen hastalara nakleden Sönmez’e defalarca suçüstü yapıldı” cümlesi ile desteklenmektedir.

11 Temmuz 2015 tarihli “Önce böbrekleri sonra evleri gitti” başlıklı haberde, Nepal’deki bir organ mafyası tanıtılmakta, icraatları anlatılmaktadır. “Nepal’in Hoksa kasabası, ülkede ‘böbrek vadisi’ olarak anılıyor” cümlesi ile kasabanın ismi dahi teşhir edilmektedir. Organ mafyasının, yoğunlukla başkent Katmandu’da faaliyet gösterdiği de aktarılmaktadır. Yapılan organ bağışçısı ticaretinin, medikal kısmının ise Hindistan’da gerçekleştiği iddia edilmekte ve “Bir ev sahibi olabilmek için böbreklerini satmak zorunda kalan kasabalılardan Geeta, İngiliz Daily Mail gazetesine ‘operasyonların Hindistan’daki bir hastanede gerçekleştirildiğini’ anlattı” şeklinde kaydedilmektedir. Bu sayede organ mafyasının Nepal menşeli olmasının yanı sıra, Hindistan’da bir hastane ile işbirliğinde bulunduğu çıkarımını yapabiliriz. Suç mahalline, haber içeriklerinde olduğu gibi, başlıklarda da rastlamaktayız. Örneğin “Ukrayna’da iki Türk tutuklandı! Suçlama ise...” (Kerem, 2017) başlıklı haberde, Ukrayna, Kiev merkezli bir organ bağışçısı ticareti konusu işlenmektedir.

Ukrayna’da iki Türk vatandaşı, organ ticareti yaptıkları iddiasıyla gözaltına alınıp tutuklandı. Kiev Savcılığı, organ ticareti yaptıklarından şüphelenilen iki Türk ve iki Ukrayna vatandaşının Kiev’de gözaltına alındığını duyurdu. Ukrayna basınında yer alan haberlere göre zanlıların, sağlık turizmi adı altında, organlarını satmayı kabul eden dar gelirli Ukrayna vatandaşlarını 1,5 yıl boyunca Türkiye’ye götürdükleri öne sürüldü (Kerem, 2017).

Haber metninde aktarıldığı üzere, iki Türk ve iki Ukrayna vatandaşının, dar gelirli kişileri Türkiye’ye getirip, organ bağışçısı ticareti yaptığı iddia edilmektedir. Bu kişilerin, organ bağışçısı ticaretini yaptığı ülke, şehir ve hatta nakili yaptıkları ülke açık biçimde okuyucuya aktarılmaktadır. Donörlerin Ukrayna’dan, “dar gelirli” kişiler olduğu vurgulanmaktadır. “Bu şekilde ayda 4-5 kişinin 13-15 bin dolar karşılığında organlarının alındığı, organizatörlerin ise operasyon başına 80-100 bin dolar kazanç sağlandığı iddia edildi” cümlesi ile, donörlerin elde ettiği paranın, aracılardan çok daha az olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Bu şekilde, organ bağışçısı ticareti suçunda, yine donörlerin “kurban” olarak değerlendirildiği çıkarımını yapabilmekteyiz.

4.8. Organ Mafyası Betimlemeleri

Organ bağışçısı ticareti (OBT), vericilerin belirli bir menfaat karşılığında sağlıklı yedek organlarını, böbrek veya karaciğer yetmezliği hastası bir hastaya nakledilmek üzere vermeye rıza göstermesidir. OBT, Türk Ceza Kanunu’nda vücut dokunulmazlığına karşı suçlar başlığı altında Organ ve Doku Ticareti şeklinde tanımlanır. Suçun alıcı ve verici arasında

vuku bulması veya aracılardan dahil olması ile işlenmesi farklı hükümler altında ele alınmaktadır. Bu minvalde TCK 91. Maddesi 1. Fıkrası gereği “hukuken geçerli rızaya dayalı olmaksızın, kişiden organ alan kimse, beş yıldan dokuz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” hükmü alıcı ve verici arasında gerçekleşen OBT suçunun tespiti halinde infaz edilir. Buna karşılık ilgili “suçun örgüt faaliyeti içinde işlenmesi halinde sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis ve on bin gün adli para cezası” infaz edilir. Suç faaliyetinin sonucu olarak organ bağışçısının ölmesi halinde, suça dahil olan zanlılar kasten adam öldürme suçuna ilişkin hükümlere tabidir (Resmi Gazete, 2004). Suçun örgütlü suçlar içinde işlenmesi durumunda suça dahil olan aktörler, aracılardan, nakil cerrahları ve etik kurula katılan hekimler olarak karşımıza çıkabilmektedir (Chang, 1995). Aracılardan ticarete dahil olduğunda, alıcı ve vericileri buluşturmada, ücret gibi konularla ilgilenmektedirler. “Aracılık rolünü” üstlendikleri dolayısıyla, bu ticaretten kendileri de para kazanmaktadır.

Organ nakli cerrahisi alanında genetik benzerliği olmayan taraflar arasında organ naklini mümkün kılan klinik ilerlemeler, kadavradan organ bağışlarının yetersizliği ve ölüm-kalım arasında ahlaki ve gayri ahlaki tedavi olanakları arasında bocalayan hastaların içinde bulunduğu durum organ bağışçısı ticaretini girişimsel bir sektöre dönüştürmüştür. Scheper-Hughes’in (2002) sözleriyle bu gelişmeler küresel düzeyde bedenin metalaşmasına kapı aralamakla kalmayıp, hayat ve ölüm; beden ve ceset, doku ve meta arasındaki sınırları da soyutlaştırmıştır.

Günümüze kadar kaydedilen haberlerde sözü geçen meblağlar dönemin ekonomik koşulları içinde incelendiğinde alıcı ve verici arasındaki alışverişe aracılardan dahil olması halinde suçtan elde edilen kârın aslan payının aracılara kaldığı görülmektedir. Ambagtsheer ve Zaitch’in çalışmasına (2013) göre, vericiler hariç, organ bağışçısı ticaretinde her aktör kazançlı çıkmaktadır. Bu alış-veriş içinde alıcılar sağlıklı organlara kavuşurken, aracılardan kâr elde etmekte; buna karşılık paralı-bağışçı ise maddi ve manevi olarak suçun kurbanı olarak konumlanmaktadır.

İkna ve “gönüllülük” temelinde faaliyet gösteren organ mafyaları, belli sebeplerden ötürü organını satmaya razı gelmiş insanları, sağlıklı organ arayışında olan insanlarla buluşturan kimselerdir. Bu alışverişte rıza bulunuyor olsa da, ne şartlarda rıza verildiği bilinmemekle beraber, çoğunlukla ekonomik yetersizliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu yönüyle ilgili kanunda “hukuken geçerli rızaya dayalı olmaksızın” bağışçılardan sağlıklı

yedek organları alınmakta, bu alış-veriş içinde bağışçı suçun hem kurbanı hem de failine dönüşmektedir.

Haber metinlerinde aracılardan, hekimlerin ve cerrahların dahil olduğu organ bağışçısı ticareti vakalarının faillerinden bahsedilirken çete (s=30), mafya (s=18) ve şebeke (s=9) ifadelerine başvurulduğu görülmektedir. Haber metinleri içeriğinde “çete” ve “şebeke” kelimesinin kullanıldığı ilk haber, “Böbrek çetesi beni de yaktı” (Hürriyet, 1989’a) başlıklı haberdur. İngiltere’ye, para karşılığı organlarını satması için, aracı eşliğinde götürölmüş Türkler hakkında yayımlanmış bu haberde, çete kelimesinin yanında, “şebeke” kelimesi de kullanılmaktadır. Organ bağışçısı ticaretinin ve bu ticarete özellikle satıcı ya da aracı rolü almanın suç olduğu, Hürriyet Gazetesinde, ilk kez bu haber ile gösterilmektedir. “Böbrek tacirleri” başlıklı haberde (Hürriyet, 1999a), uluslararası organ bağışçısı ticareti yapan bir “çetedenden” bahsedilmektedir. Haber metni içeriğinde “çete” olarak bahsedilen aktörler aracılardır. Bu ticarete bir taraf olan hastane ve nakil ekibi, çeteye dahil edilmemekte, suç mahallinin tarifi sırasında diğer faillelere gönderme yapılmaktadır:

Çetenin Moldovya’dan ve Türkiye’den bulduğu böbrekzedeleri Tarsus’taki hastaneye götüren kilit ismi N. C., Moldovyalı kaçak işçiler V. C. ve V. N. ile otelde pazarlık yaparken yakalandı. Maddi açıdan zor durumdaki Türkler ile yurtdışından çalışmak için gelen yabancı uyruklu vatandaşların böbreğini Tarsus’ta bir hastaneyle organize şekilde anlaşarak alan ve yüksek fiyatlarla İsraililere satan bir çete yakalandı (Hürriyet 1999a).

Aracı, alıcı, satıcı ve hatta hastanenin ismi ve çete patronunun sorguya alınan akrabalarına kadar tüm isimler teşhir edildiği görülmektedir. “Mafya” tanımlamasının kullanıldığı ilk haber “Böbrek çetesine baskın” (Hürriyet, 1998) başlıklı haberdur. Haber içeriğinde aynı zamanda “çete” ve “şebeke” ifadeleri de kullanılmaktadır.

Mafya ifadesi “Organ mafyası kimsesiz çocuk peşinde uyarısı” (Hürriyet, 1999b) başlıklı haberde de karşımıza çıkmaktadır. Haber metni, 1999 depremi sonrası organ mafyasının çocukları kaçıırıp, organlarını sattığı yönünde bir uyarıyı dile getirmektedir. Organ bağışçısı ticareti değil, organ ticareti ile ilgili olduğundan, “mafya” ifadesinin kullanımına en uygun haber içeriklerinden bir tanesidir.

Açıklamada, 17 Ağustos’ta meydana gelen depremden büyük hasar gören afet bölgelerinde yaklaşık 30 kişilik bir grubun, depremde yakınları ölmüş, kimsesiz kalmış veya aileleri enkaz telaşına düşmüş

çocukları, İstanbul'daki ve yurdun değişik yerlerindeki kamplara ve emniyetli yerlere yerleştireceklerini söyleyerek götürmek istedikleri kaydedildi. Açıklamada, bu grubun asıl amacının, kimsesiz çocuklardan organ temin etmek olduğuna dair ihbarlar alındığına dikkat çekilerek, “Bu tür kötü niyetli insanlara karşı, aracılığınızla vatandaşların uyarılarak, dikkatli davranmaları istenmektedir” denildi (Hürriyet, 1999b).

İnsanları uyarma niteliğinde yayınlanmış haber metninde, bilgilendirici bir dil tercih edilmiştir. Yine “Söylentiler organ bağışını engelliyor” (Hürriyet, 2008b) başlıklı haber metni, organ bağışı hakkında toplumu bilgilendirme niteliğinde yayımlanmıştır. Bu haberde, organ mafyası hakkında dolaşan anlatılara da yer verilmektedir:

Bir gün organ mafyasının kurbanı olma ve uyutulup sonra da bir böbreğim alınmış olarak sokakta uyanma ihtimalim ne zaman var” söylentisi de çok dolaşan, internette sık rastlanılan bir öykü olmakla birlikte gerçek olma şansı neredeyse yok denecek kadar azdır. Organ naklinin sıradan bir operasyon olmadığını, özel donanım gerektirdiğini de belirten Akpolat, “organ nakli sokak köşelerinde yapılamayacak kadar karmaşık bir operasyondur. Ancak yasal olarak suç olmasına karşın, özellikle de canlı vericili böbrek nakillerinde para karşılığı organ ticareti de söz konusu olabilmektedir. Organ ticaretini bitirecek tek çare, iyi çalışan ve yeterli organ sağlayan bir bağış sistemidir” diye konuştu (Hürriyet, 2008b).

Bu şekilde, “organ mafyası” hakkında dolaşan söylentilere dikkat çekilmek istendiği ve toplumun, organ bağışları konusundaki yanlış korkularını azaltmanın hedeflendiği düşünülmektedir. “Sahte evlilikle organ kaçakçılığı! İstanbul'da operasyon:4 kişi tutuklandı” (Hürriyet, 2022) başlıklı haberde, organ bağışçısı ticareti için, sahte belgeler düzenlenerek evli gibi gösterilen kişilerin, Türkiye’de bir hastanede nakil almasını sağlayan bir şebekeden bahsedilmektedir.

TRT Haber'in haberine göre; Endonezyalı bir kişi Hindistanlı şebekeyle irtibata geçti. Böbrek nakli için 37 bin dolara anlaşma sağlandı. Uygun donör de yine Endonezya'da bulundu. Nakil için seçilen ülke ise Türkiye oldu. Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele ekipleri, uluslararası organ ticareti yapıldığı ihbarı üzerine çalışma başlattı. Önce şebekenin Türkiye’de irtibatlı olduğu kişiler tespit edildi. Ardından, merkezi Hindistan olan organ şebekesinin Endonezya uyruklu üyesi belirlendi. Şüphelilerin İstanbul'da özel bir hastaneye başvurduğu öğrenildi (Hürriyet, 2022).

Şebekenin Türk vatandaşı olmadığı fakat, Türkiye’de irtibatları olduğu vurgulanmaktadır. Haber metninde, tarafların alacağı para da belirtilerek, şebekenin illegal yoldan ne kadar fazla para kazandığına dikkat çekilmektedir: “Tarafların böbrek nakli için 37 bin dolara

anlaştığı belirlendi. 30 bin doları şebeke üyelerinin, 7 bin doları ise organ bağışında bulunan kişinin alacağı ortaya çıkarıldı” (Hürriyet, 2022).

Örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen organ bağışçısı ticareti suçunun failleri halk arasında organ mafyası olarak adlandırılmaktadır. Türkiye sınırları içinde organ bağışçısı ticaretinin alıcı-verici arasında veya alıcı, verici, aracılar ve cerrahların iştirakiyle işlendiğini gösteren haberlerde söz konusu suç faaliyetinin tarafların rızası üzerinden icra edildiği dikkat çekmektedir. Haber metinleri bu çerçeve içinde incelendiğinde kurbanın organlarının zorla alınmasına, suç mahallinin Çin olduğu bir vakada rastlanmaktadır. 28 Ağustos 2013 tarihli, “Organ tacirleri çocuğu kaçııp gözlerini oydular” başlıklı haberde 6 yaşında bir çocuğun kaçırlarak gözlerinin çıkarıldığı haber verilmektedir. Haber metninde, suçla mücadele ekiplerinin aramaları sonucu çocuğun gözlerinin bulunduğu, ancak korneaların alındığı söylenmektedir (Sert, 2013). Zorla alıkoyarak organ bağışçısı ticareti ve mafya ilişkisinden bahseden haberlerde kurbanların özellikle çocuklar olması ihtimali gündeme gelmektedir. Bu minvalde ilk haberler 6 Şubat 2010 tarihinde “Kayıp çocuklar meclise taşındı” ve 15 Şubat 2010 tarihinde “Kayıp çocuklara Meclis el koydu” başlıkları ile Hürriyet Gazetesi’nde yayımlanmıştır. Kayıp çocukların kaçırdığı, bu çocukları kaçırmanın “organ ticareti, çocuk pornografisi, çocuk fuhuşu vd.” suçların kurbanı olması ihtimali ilgili haber metinlerinde dile getirilmektedir (Hürriyet, 2000). Organ mafyası ile ilişkilendirilen organ bağışçısı ticareti haberlerinde organları zorla alınan bir kurbana rastlanmamaktadır.

Buna karşılık, 27 Mayıs 2008 tarihli haberde organ mafyası söylentilerinin halk arasında suç korkusuna yol açtığı, ilgili söylentilerin kadavradan organ bağışlarını da olumsuz etkilediği resmi otoritelerin ifadeleri ile haber verilmektedir (Hürriyet 2008b). Haberi takip eden yıllarda zorla organ çıkarılmasına işaret eden bir haber bulunmamakla birlikte, ilgili söylentilerin halk arasında anlatılageldiği, folklorda şehir efsanelerinin korku anlatıları başlığı altında tasnif edilen bu anlatıların kadavradan organ bağışlarını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. 17 Şubat 2010 tarihli “[...] Organ ticareti bağışını etkiledi” başlıklı haberde “organ ticareti amaçlı kaçırılma, organı alınıp öldürülme haberlerini destekleyecek tek bir kanıt bulunmamaktadır. Organları alınmış halde bulunmuş tek bir ceset yoktur. Ancak ülkemizin çeşitli yerlerinde organ ticaretiyle ilgili spekülasyonlar vatandaşları etkiledi. İnsanların ilgisi azaldı[...].” ifadelerine yer verilmektedir (Hürriyet, 2010b).

Literatür incelendiğinde, örgütlü suçlar kapsamında organ bağışçısı ticareti, sağlıklı ve

yedek organlarını satmaya gönüllü veya ikna edilmiş bireyler ile bu organlara ihtiyaç duyan hastaları buluşturan, ikiden fazla kişinin dahil olduğu yasa dışı bir alışveriş olarak tanımlanmaktadır. Zorla alıkoyarak kurbanlardan organ tedarik eden organ mafyalarının varlığına işaret eden şehir efsanelerinin işlevi halkı organ bağışçısı ticaretine karşı uyanık tutmaktır. Buna karşılık uygulama alanında zorla alıkoyma yoluyla organ tedariki suçunun icrası çeşitli nedenlerle neredeyse imkansızdır. Bu çerçevede organ mafyasının zorla alıkoyarak organ tedarik etmesine gerek olmadığını savunanların çıkış noktası sınıflar arası gelir dağılımları arasındaki adaletsizliktir. Bu yaklaşım çerçevesinde dünya üzerinde organlarını yok pahasına satmaya gönüllü milyonlarca insan varken, kimsenin organ tedariki için insan kaçırmaya gerek olmadığıdır. Bununla birlikte bu organların tedarikindeki nihai amaç, tedarik edilen organın alıcıya nakledilmesi, hasta alıcının yaşatılmasıdır. Bu da ancak nakil cerrahisi ile mümkündür. Nakil cerrahisi ise çok detaylı, birden fazla uzmanın katılımı ile gerçekleştirilebilecek bir operasyondur. Anestezi uzmanı, nakil cerrahisi, ameliyathane teknikerleri vd. birçok uzmanın nakil ameliyatında hazır bulunmasını gerektiren bu ameliyatlara doğası gereği suça iştirakin de çoğul olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle sadece uzmanlık için 14-17 yıl harcayan bir cerrahin kariyerini böyle bir iş için riske sokması akla yatkın değildir. Bununla birlikte ilgili çalışmalar organları kayıp cesetlerin olmamasını da ilgili söylentilerin rasyonel zemini olmamasına referans göstermektedir (Campion-Vincent, 1997; Champion-Vincent ve Scheper-Hughes, 2001; Freeman, 1997; Goska, 1997; Moors ve Ward, 2001; Özarslan, 2019; Rawat vd., 2022; Sahi vd., 2022; Scheper-Hughes, 2000; Zwart, 2016b). Bu anlatılar zenginler tarafından suistimal edilmekten korkan yoksulların endişelerinin sözlü kültür ortamındaki yansımalarıdır (Campion-Vincent, 2002a: 4). Taraflar arası rıza ve iknaya dayalı organ bağışçısı ticareti ulusal basında yer almaktayken, zorla alıkoyma yoluyla organ tedarikine işaret eden ulusal bir habere araştırma evreni sınırları içinde rastlanılmamaktadır.

4.9. Kadavradan ve Canlıdan Organ Nakli

Vücutta bulunan organların, geri dönülemez biçimde tahribata uğrama ihtimali vardır. Bu durumda sağlıklı organa ihtiyaç duyulur. Organ nakli, sağlıklı bir bireyden veya kadavradan tedarik edilen organın ameliyat yolu ile organ yetmezliğinden mustarip hastaya nakledilmesidir. Kalp, akciğer, pankreas, ince bağırsak vd. yedeksiz organlar kadavradan; yedekli organlar (böbrek ve karaciğer lobu) ise hem canlıdan hem de kadavradan organ bağışığı ile tedarik edilmektedir.

Ülkemizde de en sık kullanılan nakil yöntemi, canlıdan organ naklidir (Tepehan, 2014). Bunun en büyük sebebi, kadavradan organ bağışlarının yetersizliğidir. Kadavradan organ bağışlarında, sağlıklı organ ihtiyacı karşılanamadığından, canlı donörlerden organ nakli daha sık gerçekleştirilmektedir. Canlıdan organ tedariki kanunlar çerçevesinde ya hastanın dördüncü dereceye kadar kan veya evlilik bağıyla bağlı olduğu akrabalarından ya da etik kurul izniyle akraba olmayan bağışçılardan tedarikle organ nakline izin vermektedir. Bu minvalde özellikle canlıdan organ bağışlarında menfaat ilişkisinin tesis edilmesi ihtimaline karşısında tedbir olarak akraba olmayan taraflar arasında organ bağışısı etik kurul iznine tabi tutulmuştur. Bununla birlikte organ bağışısının eşten alınması halinde hastanın bağışçı ile en az iki yıl evli olması ön şartı konulmuştur. Hastanın evlenmesini takip eden süreçte organ yetmezliği tanısı konulduğu hallerde iki yıl ön koşulu bağışılarda aranmamaktadır (Resmi Gazete, 2022).

Canlıdan organ naklinde, alıcı ve vericinin, akraba olarak gösterildiğini iddia edilen ilk haber “Sahte kimlikle organ ticareti” (Hürriyet, 2009d) başlıklı haberdır.

Adı açıklanmayan böbrek alıcısı erkek hastayla buluşturulan kadın için akıl almaz bir yöntem bulundu. Son dönemde yapılan organ ticareti operasyonları nedeniyle sadece birinci dereceden yakınların nakillerine izin verilmesi nedeniyle Y.Ç. ve M.A. organ nakli olacak kişinin kızının kimliğini alarak F.Ö.'nün fotoğrafını yapıştırdı. Böylece böbrek hastası, nakil hastasının birinci dereceden yakını olduğu gerekçesiyle Etik Kurul'dan geçilecek ve organ nakli yapılması hedeflendi (Hürriyet, 2009d).

Haber metninde, borçları nedeniyle böbreğini satmak isteyen bir kadından bahsedilmekte ve aracı kişilerin, etik kuruldan geçebilmek amaçlı sahte kimlik kullanmaya çalıştıkları bilgisi verilmektedir. Bu durum, canlıdan organ nakillerinde, ticaretin işe karıştırılması için yapılabileceklerden sadece bir tanesine örnektir.

“Hastanede çok sayıda Türk vardı” başlıklı haberde (Hürriyet, 1989e), İngiltere’ye organlarını satmaları için götürülen Türk vatandaşlarının yaşadıklarına yer verilmektedir. Haberde, böbrek nakli almak için giden C.K.’nin, hastanede birçok Türk’e rastlaması ve böbrek nakli alma yolunda yaşadığı süreçten bahsedilmektedir. Kişi, Türkiye’de uzun süre tedavi gördüğünü ancak, tedavi gördüğü hastanede “Yurtdışında kadavra böbrek nakli yapılması uygundur” şeklinde rapor verildiğini iddia etmektedir. Daha sonraları İngiltere’deki hastanede böbrek nakli olan C.K., nakil aldığı sağlıklı böbreğin kadavradan

olduğunu zannederken, canlı donörden alınmış olma ihtimaline de değinmektedir: “Çok sayıda Türk böbreğini satmak için hastanede bulunuyordu. A.K.’nin böbreğini 8 bin sterline sattığını, bir başkasına ise 15 bin sterline takıldığını, hastanede bu kadar çok böbrek satmak isteyeninin olması kafamı karıştırıyordu. Hiç bu kadar çok Türk’e rastlayacağımı sanmıyordum. Bana taktıkları böbreğin kadavradan alındığını söylediler. Ancak, kadavradan mı alındı, yoksa bir Türk’ten mi alındı bilemiyorum”.

“Organ bağışları için koordinasyon merkezi” (Hürriyet, 2001) başlıklı haberde, oluşturulan organ koordinasyon merkezleri hakkında bilgi verilmektedir. Organ nakli sürecinde haberleşme, ulaşım gibi etkenleri kolaylaştıran ve destekleyen organ koordinasyon merkezlerinin, kadavradan bağışlara ağırlık vererek, organ bağışçısı ticaretini de önlemeyi hedeflediği aktarılmaktadır: “Amacın, organ naklinin en önemli bölümü olan zamanı iyi kullanma, haberleşme, ulaşım ve ekonomik altyapı desteğinin sağlanarak, organ bağışını artırmak ve kadavra ağırlıklı sistemi oluşturmak olduğunu belirten Hoşçoşkun, sistemin oluşmasıyla, özellikle organ ticaretinin önemli ölçüde azalacağını bildirdi”. Canlıdan organ bağışları, organ bağışçısı ticareti tehlikesi taşımaktadır ve Reese’in de belirttiği gibi (Reese, 2022) tespit etmesi zordur. Organ koordinasyonu merkezleri ile hedeflenen ise, organ bağışçısı ticaretini en aza indirmektir. Haber metninde bilgilendirici bir dil kullanılmaktadır.

Burada en önemli konulardan biri de kapanın elinde kalan organı nakletme döneminin artık sona ermesi. (Organ bulanıdır) kanunu çalışıyordu. Kadavradan organ nakli yüzde 10 iken canlıdan organ nakli yüzde 90’dı ve yasada akrabalık şartı da olmadığı için bu tür nakillerde organ ticareti önlenemiyordu, hatta hekim bu ticarete alıcı ile verici arasında komisyoncu gibi kalabiliyordu. Bunların önlenmesiyle organ nakil ve bağışlarına olan güven artacak, şüpheler ortadan kalkacaktır (Hürriyet, 2001).

Bu paragrafta, geleceğin olası donörlerinin, organ bağışı ile ilgili şüphelerinin azaltılmak istendiği düşünülmektedir. Kadavradan organ bağışına olumsuz etkisi olan organ bağışçısı ticaretinin önüne geçmek için alınan önlemler anlatılarak, kadavradan bağışların arttırmak hedeflenmiştir. “Hasta çok organ yok” (Hürriyet, 2009c) haber metninde, kronik böbrek yetmezliğinin hem birey üzerinde hem de toplum üzerinde yol açtığı sorunlar ve en kesin ve kazançlı çözümünün böbrek nakli olduğu aktarılmaktadır. Böbrek nakli için izlenebilecek yollar aktarılmakta, okuyucu bilgilendirilmektedir:

Süleymanlar, böbrek nakli için iki yol olduğunu, bunlardan birinin beyin ölümü gerçekleşmiş bireyler yani kadavra, diğerinin sağlıklı canlı vericiler olduğunu ifade ederek, şunları kaydetti: “Batı ülkelerinde yüzde 80'e çıkan kadavradan böbrek nakli oranı ülkemizde yüzde 25 dolayında. Kadavradan organ bağışının yetersizliği ülkemizde organ nakliyle ilgili sorunların temelini oluşturuyor. Türkiye'de kadavradan organ bağışının yetersizliği nedeniyle böbrek nakillerinin yüzde 75'i canlı kaynaklardan sağlanmaktadır. Canlıdan böbrek temini ise esas olarak kan bağı olan akrabalarından olmaktadır. Akrabadan da böbrek temininin ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle akraba dışı kaynaklardan böbrek temini arayışı tartışılmaya başlanmıştır. 2004 yılının haziran ayına kadar akraba dışı kişilerden organ alınması söz konusu değildi. Yönerge değişikliğiyle koşullu olarak akraba dışı canlı vericilerden de böbrek alınmasının yolu açıldı (Hürriyet, 2009c).

Kadavradan yapılan organ bağışlarının ihtiyacı karşılayamaması neticesinde, canlıdan organ bağışlarına yönelme yaşanmaktadır. Akrabalardan yapılan organ bağışlarının da, ihtiyacı tam olarak gideremediği aktarılmaktadır. Nitekim akraba dışı, canlı vericilerin de organ vermesi yolunda adımlar atılmıştır ancak bu durumun organ bağışçısı ticaretine geçit vermesi ihtimali, şu şekilde aktarılmaktadır: “Prof. Dr. Süleymanlar, hasta için akraba dışı vericilerden böbrek alınmasının hassas bir konu olduğunu, kuralları, koşulları ve denetimi iyi olmadığına organ ticaretine dönüşebildiğini, bazı kişileri organ ticareti yapmaya yönlendirebildiğini sözlerine ekledi”.

“Organ ticareti bağışı etkiledi” (Hürriyet, 2010b) haberinde, organ ticareti için organ çalınması, kaçırılma gibi haberlerin, organ bağışları üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Bu haberlerin asılsız olduğu aktarılmakta, organ bağışlarının artması yönündeki temenniler “Birgün hepimizin organa ihtiyacı olabilir” sözleri ile aktarılmaktadır.

Geçen yıl gündemde sıkça yer alan organ ticareti amaçlı kaçırılma, organı çalınıp öldürülme haberlerini destekleyecek tek kanıt bulunmamaktadır. Organları alınmış halde bulunmuş tek ceset yoktur. Ancak ülkemizin çeşitli yerlerinde organ ticaretiyle ilgili spekülasyonlar vatandaşları etkiledi. İnsanların ilgisi azaldı. İzmir'de 2001'de 28 olan kadavra donör sayısı her yıl artıp 2008'de 79'a çıkarak rekor düzeye ulaştı. 2009'a geldiğimizde kadavra donör sayısının 57 olduğunu görüyoruz. 2009 yılı, ülke genelinde beyin ölümü tespitlerinin arttığı ve donör sayılarının azaldığı bir yıl olarak tamamlandı (Hürriyet, 2010b).

Haber başlığı “organ ticareti bağışı etkiledi” olsa da, haber içeriğinde bu durumun yalanlandığı görülmektedir. Bu konuda çıkmış haberlerin ve söylentilerin insanları etkilediği, halihazırda düşük organ bağışı oranlarının daha da düştüğü bilgisi verilmektedir. Haber metninin devamında, ülke içi ve uluslararası karşılaştırmalara yer verildiği

görülmektedir. Bu minvalde okuyucunun, organ bağışları hakkında bilgilendirilmesi hedeflenmektedir.

Halk arasında dolaşan “ya organ bağışı yaptığımda, organlarımı başkasına satmak isterlerse?” türevi söylentilerin, organ bağışı oranlarını etkilediğini anlatan “Böyle bir mafyaya rastlamadık” (Hürriyet, 2012c) başlıklı haberde, yazılı ve görsel basında çıkan, “organ mafyası” konulu asılsız haberlerden bahsedilmektedir. Bu haberlerin, zaten düşük oranlarda seyreden kadavradan organ bağışı oranlarını daha çok düşürmekte olduğu aktarılmaktadır. Haber metninde, bu tip bir organ mafyasının varlığı yalanlanmakta, okuyucu organ bağışı hakkında bilgilendirilmektedir.

Rastgele insan kaçırarak organ ticareti yapmak tıbbi olarak da mümkün değildir. Zira organ nakli yapılabilmesi için alıcı ve vericinin bazı şartları taşınması gerekir. Büyük organ mafyaları ve çeteleri varmış gibi toplumda yanlış bir algıya sebep olacak şekilde haber yapmak, organ nakli bekleyen hastaları olumsuz etkilemektedir (Hürriyet 2012c).

“Canlı böbrek naklinde ‘organ ticareti’ tehlikesi (Alparslan, 2017) başlıklı haber metninde, akraba dışı bağışçılardan tedarikle gerçekleştirilen canlı organ nakillerinde, organ bağışçısı ticareti tehlikesinden bahsedilmektedir.

Akraba dışı canlı nakil oranları da artıyor. Bu istemediğimiz bir şey. Yüzde 40'lara yaklaşmış canlı nakiller. Bu biraz ürkütücü. Organ ticaretinin önüne geçmek için dünyadaki nakil cemiyetleri çok sıcak bakmıyor bu duruma. Türkiye'de Sağlık İl Müdürlükleri'nde bir etik kurul oluşturmuştu. Bu kurul akraba dışı nakilleri değerlendiriyordu. Ancak bu kurulun kararları yargıya taşınmaya başlandı. Bu iyi değil. Kurul olumsuz karar verse de yargı kararı bozuyor. Ve biz nakil yapmak zorunda kalıyoruz (Alparslan, 2017).

Akraba olmayan bağışçılardan organ tedariki, etik kurul iznine tabidir. İlgili düzenleme ile akraba olmayan taraflar arasında menfaate dayalı organ bağışlarının denetlenmesi ve kontrol altına alınması hedeflenmektedir. Canlıdan veya kadavradan organ nakilleri paralelinde organ bağışçısı ticareti sahte evlilikler, etik kurulu aldatma girişimleri temalarını içerse de ilgili metinlerde organ mafyası anlatılarıyla mücadele edildiği, nakil cerrahisi ve bağışlarla ilgili bilgilendirici içeriğin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

4.10. Organ bağışçısı ticaretinde alternatif yaklaşımlar

Organ bağışçısı ticareti ülkemizde bir suç olarak kabul edilmektedir. Organ bağışçısı ticaretine aracılık yapan ya da alıcılık yapan kişiler cezalandırılmaktadır. Organlarını satan donörler ise TCK'ya göre, ekonomik koşullardan dolayı satması halinde, bu koşullar göz önünde bulundurularak bir cezaya tabi tutulmaktadır (Koçak ve Süren, 2007). Haber metinlerinde, bu suça karışan kimselerin, niçin bu suçu işlediklerine dair söylemlerine yer verilen haberler saptanmıştır. Aracılar için bu durumun, “insaniyet için”, “Allah rızası için” veya “hayırseverlik için” ifadeleri ile aktarılmaktadır. Satıcı kimselerin ise borçlarını ödemek için veya geçinmek için organ bağışçısı ticaretine dahil olduğu ifade edilmektedir.

“Hayır duası alıyordum” (Hürriyet, 2009a) başlıklı haberde aktarılanlara göre, ekonomik durumları kötü olan kimselerin, organlarını satmalarına aracılık yapan N.S., alıcıları ve vericileri tanıştırmalarını “para almayarak, Allah rızası için” yaptığını, taraflardan sadece hayır duası aldığını iddia etmektedir: “Aracılığı para almayarak Allah rızası için yaptım, organı verenden de alanda da hayır duası alıyorum”. Aynı mazereti, bazı satıcıların da kullandığı, “Zanlıların bir kısmının ekonomik durumlarının kötü olması nedeniyle böbrekleri sattıklarını kabul ettikleri, bir kısmının ise, “Alıcı süt annemdi, kirvemdi, çocukluk arkadaşım” gibi gerekçelerle hayır ve yardım amacıyla böbreklerini bağışladıklarını iddia ettikleri bildirildi” şeklinde kaydedilmiştir. Dini ve vicdani öğeler içeren bir sebebin kullanılması ve para faktörünün aradan kaldırılması ile, alınacak cezadan kaçınma kaygısı izlendiği düşünülmektedir.

“Böbrek aracılığımı insaniyet için yaptım” (Tükel, 1989b) başlıklı haberde bir kez daha, organlarını satmaları için İngiltere'ye götürülen, ekonomik durumları kötü Türk vatandaşları ve aracılık yapan kişilerin, organ bağışçısı ticaretini nasıl gerçekleştirdikleri yer almaktadır. Vericilerden birinin şikayet etmesinden sonra olay gün yüzüne çıkmaktadır.

Evet, A.K.'yi alıp Londra'ya götürdüğüm, böbreğini aldığımı, bir Libyalıya sattığımı doğrudur. Ben kendisini Nisan veya Mayıs ayında Hürriyet Gazetesi'ne verdiği, 'Satılık böbrek' ilanı üzerine buldum. İngiltere'deki bir yakınım bu ilanı görmüş. Benden sahibini bulmamı istedi. Ben de gidip kendisini buldum. Çapa'daki özel Özben Kliniği'nde gerekli tahlillerini yaptırdım, Londra'ya gönderdim. İngiltere'den, 'Uygundur' cevabının gelmesi üzerine, ona para verdim. Ağrı'ya gidip pasaportunu çıkarmasını sağladım. Birlikte Londra'ya gittik. Orada da tahliller yapıldı. Hastanede böbreği alındı, Libyalı Ali adında bir doktora takıldı. Libyalı doktor, kendisine 8 milyon lira verdi.

Ben parayı görmedim. Bundan sonra, iki kişinin daha bu şekilde böbrek satımına, onları Londra'ya götürerek yardımcı oldum. Kardeşim Londra'da muhasebecilik işleri ve tercümanlık yapar. Onun aracılığıyla bunları insaniyet namına yaptım (Tükel, 1989b).

İnsanların organlarını satabilmesi için tahliller yaptırdığı, pasaport çıkartmalarına yardımcı olduğu, farklı bir ülkeye seyahatlerini ve ülkeye girişlerini ayarladığını, organlarına alıcı bulunduğunu ifade eden aracı, tek amacının “insaniyet” olduğunu ifade etmektedir. İşlenen suçun sonucunda, hiçbir çıkar olmaksızın, tek motivasyonun “insaniyete” dayandığını düşünmek güçtür. Buna rağmen kişi beyanında ısrarcıdır. Alınacak cezada olası bir indirim ümidinin, bu ısrarın sebebi olduğu düşünülmektedir. “Böbreğini karşılıksız verecek” (Hürriyet 1985) başlıklı haber metninde, Hürriyet Gazetesi'nde gördüğü bir haber üzerine, tanımadığı bir öğrenciye böbreğini bağışlayacağını bildiren kişi hakkındadır.

Küçük yaşta anne ve babamı kaybettim. Çocuk yuvasında büyüdüm. Kimseden destek görmediğim için, öğrenimimi ortaokul ikinci sınıfta noktalamak zorunda kaldım. Askerliğimi yaptım ama, iş bulamadım. Orman İşletmesi'nde görevli ağabeyimin yanında kalıyorum. İşim olmadığı için hayatın bir önemi kalmadı. Üniversitede okuyan ve gelecek vaat eden bir genci kurtarmak, bana tarifsiz bir mutluluk verecek (Hürriyet, 1985).

Bağışçı, hayatının bir önemi kalmadığını düşündüğünden, böbreğini karşılıksız vereceğini ifade etmektedir. Bu sebeple haber metninde, sözü geçen kişinin eyleminden “insanlık ölmedi” şeklinde övgüyle bahsedilmektedir. Gazete haberinde gördüğü bir hastaya, kendi hayatını hiçe sayarak böbreğini teklif etmesi ve bunun için bir karşılık beklememesi haber içeriğinde takdirle ifade edilmektedir.

Satıcıların, organlarını satma sebepleri, haber metinlerinde çoğunlukla vurgulanmaktadır. Bazı haberlerde ise, “Böbrek tüccarı Nina Türkiye'de saklanıyor” (Zabcı, 2000) haberinde olduğu gibi, satıcıların borç ödemek amaçlı organlarını sattığı belirtilmektedir. Haberin konusu, organ bağışçısı ticaretine aracılık yapan kişi hakkındadır. Kendisinden “Böbrek Ticaretinin Kraliçesi” olarak bahsedilmektedir. Nina'nın Türkiye'de saklandığı tahmin edilmektedir. Habere göre ikna yeteneği yüksek aracı, yoksul kişileri hedef almaktadır. Satıcıların motivasyonu borçları ödemek şeklinde izah edilmektedir: “3 bin dolar kazanacağını öğrenmek, aklımı başımdan aldı. Babam, şanslı olduğu zaman ayda 10 dolar kazanıyor. Geri ödemesi çok zor borçlarım vardı ve öneriyi kabul ettim”. Organ bağışçısı ticareti, ne amaçla yapılırsa yapılsın suçtur. Borçların ödenmesi için bir organın satılıyor

olması, insanı insan yapan parçaları sahip olunan bir eşya yerine koymaktır ve insan onurunu zedelemektedir. “Organ çetesine 2 tutuklama” (Kibritoğlu, 2011) haberinde de bir borçluluk örneği satışın gerekçesi olarak sunulmaktadır:

Yapılan incelemede çete üyelerinin özellikle maddi durumu kötü, ancak sağlık açısından iyi olan kişileri seçtiği ve böbreklerini satmaya razı ettiği iddia edildi. Operasyonda gözümlüne alınan bir kişinin böbreğini aylık 490 lira karşılığında sattığı ortaya çıktı. Böbreğini borçları yüzünden sattığını belirlenen bu kişinin, parasının bir bölümünü nakit aldığı, geri kalanını ise aylık taksitlerle bir PTT şubesine yatırılmasına razı olduğu öğrenildi (Kibritoğlu, 2011).

Habere göre, organlarını satması için hedefe alınan bireyler, ekonomik olarak zayıf durumdaki kişilerden seçilmektedir. Bu şekilde, aracının ikna yöntemlerine daha savunmasız oldukları düşünülmektedir. Metindeki satıcının da, borçlarını ödeyebilmek amaçlı böbreğini satmaya ikna olduğu bilgisi verilmektedir. “Organ ticareti davasında ‘borç’ itirafı” (Hürriyet, 2011b), başlıklı haberde, organlarını satan kişilerin borçlu oldukları kaydedilmektedir. Bu haberler incelendiğinde satıcıların borçlanmalarına neden olan özel durumlarında açıkça ifade edildiği görülmektedir.

“Kimsenin böbrek satışına aracılık yapmadım. İnternette tanıştığım K. adlı bir kişinin babasına böbreğimi satacaktım. Kendisinden, bir miktar para almıştım ama sonra anlaşılmadı” dedi. Sanık Ş.B. ise hiç kimseye böbrek satışı konusunda aracılık yapmadığını belirterek, “Bir otelde çalışıyorum. 1,5 yıl önce boşanmıştım ve borçluydum. Böbreğimi Ö.Y.'ye 20 bin lira karşılığında sattım. N.S. aracı oldu (Hürriyet, 2011b).

“Kızımın hastalığı nedeniyle çok borçluydum. A. bana yardımcı oldu. Sattığım kişiyi tanımıyorum. Parayı sattığım kişiden aldım” ifadelerini kullandı. Diğer sanıkların bazıları da böbreklerini sattıkları ve böbrek satın aldıklarını kabul ederken, bazıları da tanıdıklarına ve aile dostlarına bağışta bulduklarını ve karşılığında para almadıklarını savundu (Hürriyet, 2011b).

“Böbreğimi böyle sattım”(Kurt, 2013) manşetli haberde, ünlü bir iş adamına böbreğini satan İ.K.'nın başından geçenler anlatılmaktadır. Satıcının beyanı, yine borçlarını ödemek amacıyla böbreğini sattığı yönündedir: “İşsizdim borçlarım vardı. 100 bin lirayla tüm borçlarımı öder kurtulurum diye düşündüm.”. Organ bağışçısı ticaretine aracılık yapan kimseler, görüldüğü üzere, ekonomik durumu kötü olan vatandaşları hedefe almaktadır. Ekonomik durumu yerinde olan kimse, şu ana kadar incelenen tüm haberlerde de olduğu gibi, organ bağışçısı ticaretine yaklaşmayacağından, ekonomik olarak sıkıntı çeken bireyler,

savunmasız hedefler olarak tercih edilmektedir (Koçak ve Süren, 2007).

Kahire'deki eve ilk gittiğimizde benim gibi Türkiye'den gelen 4 hasta daha vardı. Kaldığım iki ay boyunca her ülkeden farklı insanlar geldi. Bu evde tutuklanan N.S.'nin bir kasası vardı. Kasada tüm 'verici' donörlerin bilgileri mevcuttur. Çoğu düzmece belgelerdir. Güya para karşılığı organ değil de 'gönüllü' verici olduğumuza dair belgeleri saklardı (Kurt, 2013).

Organ bağışçısı ticareti ile ilgili her haberde, ödenemeyen borçlar geçerli birer sebep olarak gösterilmekte, durumun üzerinin "hayırseverlik" şeklinde örtülmek istendiği saptanmıştır.

4.11. Organ Bağışçısı Ticaretinde Pazar ve Usuller

Geçmişte organ bağışçısı ticareti, alıcıların ve satıcıların gerek gazetelerde yayımlanan ilanlarla, gerek aracılardan bu tarafları saptayıp bir araya getirmesi ile yapılmaktaydı. Günümüzde bu durum, çevrimiçi ortamda da kendini göstermektedir. İnsanlar internet üzerinden organlarını satmak istediği yönünde ilanlar paylaşmakta ve internet, aracılardan veya olası alıcılarla iletişimi kolaylaşmaktadır (Benli, 2022; Eğrikar, 2019; Hürriyet, 2012a; Uzun, 2014).

"Organ tacirleri yakalandı" (Kocaer, 2009b) başlıklı haber, internetin aracı olarak kullanıldığını gösteren, Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan ilk haberdir. Haberde bahsi geçen organ bağışçısı çetesi, internet üzerinden buldukları vericilere ulaşarak organlarını satın aldıkları, kâr farkı ile varlıklı kişilere sattıkları belirtilmektedir.

Antalya'da suç örgütü kurarak organ ticareti yaptıkları iddiasıyla gözaltına alınan kişilerin, 16 ile 20 bin TL'den satın aldıkları böbrekleri 50-55 bin TL'ye sattıkları belirtildi. Çetenin organ alıcılarını internet üzerinden bulduğu, vericilere, "Organımı gönül rızamla veriyorum" diye noterde evrak imzalatıldığı belirlendi (Kocaer, 2009b).

"Çinli genç, iPad 2 için böbreğini sattı" (Hürriyet 2011e) başlıklı haber, marka bağımlılığının hangi seviyelere varabileceğine bir örnektir. Haber metninde, bir gencin Apple markasının son çıkan tabletini alabilmek için böbreğini satmasından bahsedilmektedir. Habere göre satıcı ilan yayınlamadığı, var olan bir ilana yanıt verdiği belirtilmektedir.

“iPad 2 almak istiyordum ama param yoktu. İnternette dolaşırken böbrek karşılığı nakit verileceğini söyleyen bir ilan gördüm” diyor. "Zheng", pazarlıklar sonrası kuzeydeki Hunan eyaletine gidiyor, burada yerel bir hastanede yapılan operasyon sonrası üç gün içinde taburcu ediliyor. Karşılığında 20 bin Yuan, yani 3 bin 300 dolar alıyor. Daily Telegraph'ın haberine göre Çin'de internette organ ticareti, hükümetin bu uygulamayı engellemeye yönelik girişimlerine rağmen yaygın şekilde yapılıyor (Hürriyet, 2011e).

Haberdeki genç, Apple ürünü iPad'in ikinci sürümünü alabilmek amaçlı böbreğini sattığı ve alıcılara internette ulaştığı aktarılmaktadır. Habere göre Çin'de, internet üzerinden organ bağışçısı ticareti yaygındır. Organ bağışçısı ticareti, internet üzerinden yapılmadığında dahi, takip edilmesi zor bir suçtur (Özdemir ve Gürcan, 2020). İnternetin bizlere sağladığı anonimlik ise, takip edilmesini daha da zorlaştırmaktadır. “30 bin TL'ye böbreği için anlaştılar! Böbreği verip parayı alamayınca...” (Hürriyet, 2017a) başlıklı haberde, internet üzerinden anlaşılan alıcı ve satıcıların, para konusunda yaşadıkları sorun üzerine, ticaretin hukuki zemine taşınması hakkındadır. Bu haberde satıcı, böbreğini satmak için ilan yayınlamıştır.

İzmir'de internet üzerinden iletişim kurdukları temizlik işçisi R.Y.'nin 30 bin TL karşılığında böbreğini alan karı-koca anlaştıkları parayı ödemeyince, R.Y. şikâyetçi oldu. Böbreğin yurtdışında yaşayan bir hastaya nakline aracılık eden Ü. ve C. Ş. çifti, tutuklandı. Zonguldak'ta temizlik işçisi R.Y., maddi sıkıntı nedeniyle internette “Böbreğimi satıyorum” diye ilan verdi. Bunun üzerine, Ü. ve C. Ş. çifti, temizlik işçisiyle irtibata geçti ve böbreğini 30 bin TL karşılığında alabileceklerini belirtti (Hürriyet, 2017a).

Haberde anlatılana göre, iletişimler internet üzerinden kurulmuştur. Söz verilen parayı alamayan satıcı şikâyet ettiğinde, alıcı çiftin daha önceden “organ ticareti yapma suçundan tutuklandıkları” belirtilmektedir. Bu durumda, organ bağışçısı ticaretine verilen cezaların caydırıcı olmadığı düşünülmektedir.

“İnternette böbrek satışı böyle görüntülendi... 14 yıl hapsi isteniyor” (Özen, 2017) başlıklı haberde yine internet üzerinden gerçekleştirilen bir organ bağışçısı ticareti anlaşması yer almaktadır. Haberde, böbreğini satışa çıkartan E.A.'nın ilanına cevap veren G. isimli kişi, olumlu yanıt aldıktan sonra, sağlıklı böbrek arayan R.A'nın ilanını yanıtlayarak, 2 katı fiyatına satmak istediği aktarılmaktadır.

2012'de geçirdiği trafik kazası sonucu bacağına komple platin takıldığı için çalışamayan ve maddi

sıkıntı içine giren 28 yaşındaki E. A., çaresiz kaldığı bir gün böbreğini internet üzerinden satışa çıkardı. 1,5 yıldır böbrek nakli bekleyen iki çocuk babası R. A. da internet üzerinden “Böbrek arıyorum” ilanı verdi. Yaklaşık 3 ay sonra adının G. olduğunu söyleyen bir kişi önce E. A.’ya ulaşarak böbreğini 25 bin liraya alabileceğini söyledi. Olumlu yanıt alan G. isimli şahıs, bu sefer de 30 yaşındaki R. A.’ya ulaşarak böbreğini 60 bin liraya satmak istediğini söyledi (Özen, 2017).

İletişimin tamamını internet üzerinden kuran G., parmağını kaldırmadan kâr ederek, organ bağışçısı ticaretine aracılık yapmıştır. Haber, internetin karanlık tarafına dikkat çekmektedir. İnsanlar ikinci el eşya satar gibi organlarını satışa çıkartabilmektedir ve alıcıların dikkatini çekmektedirler. Bazı durumlarda ise tam tersi yaşanmakta, sağlıklı organa ihtiyaç duyanların ilanları, olası satıcıları çekmektedir.

“Organdan dava kimlikten ceza” (Özen, 2019) başlıklı haber ise, “İnternette böbrek satışı böyle görüntülendi... 14 yıl hapsi isteniyor” (Özen, 2017) haberin devamıdır. Sanıkların cezaya çarptırıldığı bilgisi verilmektedir. Sanıklar hakkında “organ ticareti yapmak veya aracılık etmek” ve “resmî belgede sahtecilik” suçlarından ceza istenirken, 2 sene sonucunda sadece “resmî belgede sahtecilik” suçundan hüküm giydikleri bilgisi verilmektedir. Haberin başlığı da, bu durumu eleştirici biçimdedir. Organ bağışçısı ticaretinde rol alan kişilerin, bu suçtan hüküm giymesi, ileride cezaların caydırıcı olması açısından önemlidir.

4.12. Yeni Terimler

Organ nakillerinin yaygınlaşması ile, üretilen terimlerde artış gözlenmiştir. Organ bağışçısı ticaretinde de durum farklı değildir. Hayatımıza giren yenilikleri tanımlamak için yeni terimler üretilmiştir veya İngilizceden dilimize çevrilen terimler kullanmıştır. Haber metinlerinde organ nakli cerrahisi alanında gerçekleştirilen deneyler, buluşlar, tanı ve tedavi yöntemlerin yanı sıra organ bağışçısı ticareti çerçevesinde vuku bulan olaylar ve bunların zanlıları hakkında farklı terimler kullanılmaktadır.

Bazı haberlerin içeriğinde ise, halihazırda var olan ve kullanılan terimlerin, ilk kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin tüp bebek aracılığı ile bebek sahibi olmak isteyenlerin başvurduğu tüp bebek merkezinden bahsedilen organ bağışçısı ticareti konulu ilk haber “Doku nakli yapacağız dediler yumurtalıklarımı kazıdılar” (T. Tosun 2007) başlıklı haberdir. Böbrekleri işlevini yerine getiremeyen hastaların ihtiyaç duyduğu diyaliz makinesi ise, ilk önce “500 bin liraya böbrek arıyor” (Hürriyet 1980b) başlıklı haberde “suni böbrek cihazı”

olarak yer almaktadır.

“Kan kaçakçılığı hızlandı” başlıklı haber (Hürriyet 1977c), organ bağışçısı ticaretinin Türkiye’de prototipi olarak kayda geçmiştir. Modern tıp çerçevesinde insan bedeninden elde edilerek başka bir insanı sağaltmak için pazarda metaya dönüşen ilk biyokapital kandır. Sağlık ve sağaltma çerçevesinde değer arz eden ilk biyokapital ise anne sütüdür. Çocuğun sağlıklı gelişimi için sağlıklı, genç ve yoksul lohusaların anne sütünü satması Sümerlere kadar uzanan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılı tarihin ilk kayıtlarında anne sütünün kiralanması ile ilgili uygulamaların yazılı hukuk normları ile düzenlendiği görülmektedir².

Modern tıp çerçevesinde bağışçının sağlığını olumsuz etkileyecek, “zarar verme” ilkesine rağmen kişinin gönüllü paralı-bağışçı olarak taraf olduğu ilk alış-veriş kan satışıdır. (Hürriyet 1954, 1963, 1964, 1966, 1971, 1972, 1976a, 1977a, 1977b). Haber metinlerinden hareketle kanın hem kan merkezlerine hem de kana ihtiyaç duyan hastalara doğrudan satışı yapıldığı görülmektedir.

Uluslararası organ bağışçısı ticaretinin prototip örnekleri ise uluslararası kan ticareti yapan organizasyonların varlığına işaret eden kırmızı altın haberidir. Haber metni, bazı “uluslararası şirketlerin yaptığı kan ticareti” hakkındadır. Uluslararası şirketlerin, yoksul ülkelere laboratuvarlar kurduğu, ucuza aldıkları kanı, yüksek oranlarda kâr ile satmakta olduğu anlatılmakta, bu konu “kırmızı altın sömürüsü” olarak ele alınmaktadır: “Arjantinli doktor ile benzerleri yaptıkları çalışmalarda “Kırmızı altın” sömürüsünü rakamlarla ortaya koyuyorlar. Örneğin Rio de Janeiro’da yarım litre kan için 3 dolar ödendiği, oysa dünya piyasasına göre bir litre plazmaya 50 ila 600 dolar arasında para verildiği belirtiliyor” (Hürriyet 1977c). Haber metninde de görüldüğü gibi, “kan”, şirketlere yıllık milyarlarca dolar kâr yaptırabildiğinden (Hürriyet 1977c) “kırmızı altın” şeklinde tanımlanmaktadır. Para getirisi fazla olan kan ticareti de, kâr elde etme amacı güden şirketleri kendisine çekmektedir. Tıbbın, modern dünyaya takdim ettiği bir diğer terim de sağlık turizmidir.

Sağlık turizmi, insanların yaşamakta olduğu yerden başka bir yere tedavi amaçlı seyahat

² Eğer bir adam, evladını süt anneye verirse, o evlat süt annenin elinde ölürse, sütanne çocuğun babasına haber vermeden ikinci bir çocuğu emzirmek için alırsa ve birincinin yerine koyarsa, çocuğun gerçek anne babasından habersiz ikinci bir çocuğu bağrına bastığı için memeleri kesilecektir(Tosun ve Yalvaç, 2002, s.205).

etmesi ile seyahat ettiği yerin sağlık olanaklarından faydalanarak, tedavi olmasına denir (Aydın 2012; Kantar ve Işık 2014). Sağlık turizminin geliri, normal turizme kıyasla daha kazançlıdır (Aslanova 2013). Sağlık turizmi, illegal bir eylem değildir fakat bazı haberlerde organ bağışçısı ticaretine kılıf olarak kullanıldığı görülmektedir. Organ bağışçısı ticareti konulu haberlerde, sağlık turizminden bahsedilen ilk haber “Ukrayna’da iki Türk tutuklandı! Suçlama ise...” (Sonat 2017) başlıklı haberdur. Haber metninde, işlenen organ bağışçısı ticareti suçunun “sağlık turizmi” adı altında gerçekleştirildiği aktarılmaktadır.

Ukrayna basınında yer alan haberlere göre zanlıların, sağlık turizmi adı altında, organlarını satmayı kabul eden dar gelirli Ukrayna vatandaşlarını 1,5 yıl boyunca Türkiye’ye götürdükleri öne sürüldü. Bu şekilde ayda 4-5 kişinin 13-15 bin dolar karşılığında organlarının alındığı, organizatörlerin ise operasyon başına 80-100 bin dolar kazanç sağlandığı iddia edildi (Sonat 2017).

Sonat’ın haberinden 4 ay sonra, haberin devamı olarak “2 Türk doktora büyük suçlama! ‘Organ avcısı’ olduğu iddia edilen doktorlar kefaleti ödeyemedi” (Hürriyet 2017b) başlıklı haber yayımlanmıştır. Doktorların sağlık turizmini ‘paravan’ olarak kullandığına değinilmektedir: “Savcılığın iddialarına göre, T. ile Ö., ‘sağlık turizmi’ni paravan olarak kullanıyor”. Yine aynı haber metninde, doktorların organ bağışçısı ticareti çetesine üye olduklarına değinilmekte ve kendilerinden ‘organ avcısı’ şeklinde bahsedildiği görülmektedir. Aracı ve alıcıların, keskin bir dil ile kınandığı haber metinlerinde, bu aktörlere benzer takma isimler takıldığı saptanmıştır. Örneğin aracılık yapan çetelere ya da nakilleri gerçekleştiren doktorlara “böbrekçi” (Hürriyet 2011a; Tükel, 1989c), veya “böbrek tüccarı” (Hürriyet 1990, 2000), yine nakil gerçekleştiren doktora “Frankeştayn” (Hürriyet 2008c) gibi betimlemeler kullanılarak, okuyucuda çarpıcı bir etki yaratması hedeflendiği düşünülmektedir. “Türkiye yasadışı nakilde ‘organ üssü” (Hürriyet 2012b) başlıklı haberde, yapılan uluslararası organ bağışçısı ticaretlerinde Türkiye, yasadışı organ nakillerinin gerçekleştiği ülke olarak bir “üs” şeklinde ele alınmaktadır.

Gazeteye konuşan Avrupa Birliği’nin organ kaçakçılığı suçlarını araştırmakla görevlendirdiği savcı Jonathan Ratel’e göre; en çok organ ticareti Sırbistan’da yapılıyor. Türkiye ise yasadışı yollardan elde edilmiş organların nakledildiği üs olarak ortaya çıkıyor: ABD, İngiltere, Fransa, İsrail, İtalya ve Almanya’dan her yıl binlerce “organ turisti” Türkiye’ye geliyor. AB tahminlerine göre, her yıl yaklaşık 20 bin organ karaborsada satılıyor (Hürriyet 2012b).

Sağlıklı organ elde etmek için, yasadışı ticarete dahil olan ve Türkiye’ye nakil olmak için

seyahat eden alıcılardan “organ turisti” olarak bahsedilmektedir. Bu terimin haber metni içerisinde, sağlık turizminden yola çıkararak üretilmiş, alıcıları iğneleyen bir terim olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

5. TARTIŞMA

Ulusal basın içeriklerinin incelenmesi üzerine yaptığımız bu çalışmada, elde ettiğimiz bulgular sayesinde, uluslararası organ bağışçısı ticareti haberlerinde de dikkat çeken noktaların tekrarlandığını görmekteyiz. Örneğin, Scheper-Hughes'un çalışmaları ekonomik eşitsizlikler üzerinden ilerlemektedir. Ekonomik yetersizliklerin, organ bağışçısı ticareti gibi durumlara sebebiyet verdiğini, bedenlerin metalaşmasının da bu ticareti kolaylaştırdığını belirtmektedir (Scheper-Hughes, 2002). Verici taraflar “yoksul, üçüncü dünya ülkelerinden” bireyler iken, alıcı bireyler ise “birinci dünya ülkelerinden ve varlıklı” kimselerdir. Scheper-Hughes bu noktada, iki tarafın da çaresiz oluşuna vurgu yapmaktadır. İncelediğimiz haberlerde ise, ekonomik durumlara, ticarete yer alan tarafların etnisitelerine sık sık vurgu yapılmaktayken, çaresiz tarafın sadece satıcılar olarak aktarıldığını görmekteyiz. Alıcılar ise, “zengin”, “varlıklı” kişiler olarak, bu çaresiz insanların durumunu sömürmektedir (Hürriyet, 1989f; Uluç, 2009).

Arpacı (2020a) yaptığı çalışmada, organ bağışçısı ticaretine sebep olan düşüncenin, bedenin metalaşması olduğunu belirtmektedir. Bedenlerin metalaşması ile bedenin tamamını oluşturan parçaların satılması normal bir durum olarak ele alınmaktadır ve piyasada kendine yer bulmaktadır. Beden parçalarının satılabilir olması, yasal olarak suç olmasının yanı sıra, insanlık onurunu zedeleyen bir durumdur (Özar ve Halıcı, 2021). İnsanlar bu konuda bilgilendirilmedikçe ve gereken yaptırımlar uygulanmadıkça, organ satışına karşı bakış açısının değişmeyeceği düşünülmektedir. Haber metinlerinde bu konunun ele alınış biçimi; ‘satıcıya üzülür’, ‘alıcıyı eleştirir’ biçimindedir. İki tarafın da suçlu olduğu bilgisi verilmekte fakat, eleştirilen taraf yalnız aracı ve alıcılardır (Hürriyet, 2000b). Organ bağışçısı ticaretinin insan onurunu zedelediğini ima eden herhangi bir yazıya rastlanılmamıştır. Satıcılar zor durumda kalan, sömürülen, çaresiz kimseler olarak yansıtılmaktadır. Bu belki bir noktaya kadar doğru olabilir fakat organların satılmasını meşrulaştırmamaktadır.

Özarlan (2023) tıpkı Arpacı gibi, bedenlerin kendine piyasada yer bulması ile, insan bedeni üzerinden dönen bir ekonomik sistemden bahsetmektedir. Getirisi yüksek olan organ bağışçısı ticareti, yasadışı bir girişime dönüşmektedir. İncelenen haber metinlerinde de bu durumu görmek mümkündür. Haber metinlerinde, alıcıların ödediği, aracılar ile hekimlerin kazandığı meblağlar ve bu denklemin sonucunda satıcının kazandığı meblağ sıkça

vurgulanmaktadır. Bu sayede, organ bağışçısı ticaretinin aracılar için ne kadar kazançlı bir ticaret biçimi olduğu aktarılmaktadır. Alıcılar ve aracılar, sahip oldukları servetin sayesinde, satıcıları sömürdüğü düşüncesi ile, çoğunlukla kınanmaktadırlar. Columb'un çalışması da (2014)bu durumu desteklemektedir. Columb, aracılık yapanlara ve alıcılara karşı bakış açısının, satıcılara göre daha kötü olduğu üzerinde durmaktadır.

Organ bağışçısı ticareti, sınırlar arası gerçekleşebilen bir eylemdir (Reese, 2022). Yapılan birçok çalışmada, varlıklı ülkelerden daha yoksul ülkelere yapılan seyahatler neticesinde, organ bağışçısı ticaretinin gerçekleştiğinin bilgisini edinmekteyiz (Ambagtsheer ve Van Balen, 2020; Mahoney, 2000; Campion-Vincent, 2002a; Scheper-Hughes, 2006). Satın alınan organın maliyetini, ülkeye yapılan seyahati ve nakil ücretini karşılayabilen kişiler, bazen aracılar bazen de internet aracılığı ile başka ülkeye seyahat edebilmektedir. Bu durum aracılardan, satıcıları başka ülkeye götürmesi ile de gerçekleşebilir. Haber metinlerinde, bu ülkelere ve bazen de şehirlere, sıkça yer verildiği kaydedilmiştir (Aydın, 2022; Hürriyet, 2011g; Kocaer, 2009a). Haber metinlerinde yer alan ülkelere, alıcıların varlıklı ülke vatandaşları olmasına karşın, satıcıların daha yoksul ülkelerdendir.

Staiano-Ross'un (2005) yapmış olduğu çalışmada kadavra piyasası ele alınmaktadır. Özellikle yoksul insanların mezarlarının soyulduğu, varlıklı insanların mezarlarına dokunulmadığı üzerinde durulmuştur. Yine kadavra piyasasını konu alan bir çalışma da Arpacı'ya aittir. Ölmüş kimselerin, emeğinin sömürülemediği fakat beden parçalarının sömürülebileceği aktarılmaktadır. İncelenen haber metinlerinde ise, bu duruma dair bir habere rastlanılmamıştır. Haber metinlerinin hemen hepsi, organ bağışçısı ticareti ile ilişkilidir, kadavra piyasasına yer verilmemiştir.

Adorno'nun (2020) çalışmasında organ bağışçısı ticaretinde, sadece rızanın önemi olmadığından bahsedilmektedir. Adorno'ya göre rızayı veren donörün, rıza vermesine sebep olabilecek etmenler de göz önünde bulundurulmalıdır. İncelenen haber metinlerinde kullanılan dil, bu çalışmayı desteklemektedir. Satıcı kimselerin, niçin organ satmaya karar verdiği mutlaka belirtilmektedir (borç, geçim sıkıntısı vd.). Bu minvalde, organlarını satan kişiler için, "yaşadığı koşullar farklı olsaydı organlarını satmazlardı" şeklinde, üstü örtülü bir savunma yapıldığını söylemek yanlış olmaz.

Dülger (2021) organ bağışçısı ticaretinin sadece yasalar ile önlenemeyeceğini, organ

bağışçısı ticaretine sebep olan, kökteki sorunların çözülmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Sosyal eşitsizlikler ve ekonomik eşitsizlikler gibi, temel sebeplere çözüm üretilmedikçe, organ bağışçısı ticareti de son bulmayacaktır. Haber metinlerinde, organları satın alanların ekonomik durumunun betimlenmesi ve aracılardan kazandığı paranın miktarlarının belirtiliyor olması ile bu duruma sık sık değinilmiştir. Ne var ki, alıcı ve aracıyı eleştirmek, ceza almalarını desteklemek ile organ bağışçısı ticaretinin önüne geçilememiştir. Günümüzde de, organ bağışçısı ticareti ile ilgili haberlere rastlayabiliyor oluşumuz bu yüzdendir.

6. SONUÇ

Araştırmamızda, Ulusal Basın içeriklerinde organ bağışçısı ticaretine dair yer alan haberler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, organ bağışçısı ticaretinin yalnızca bireysel olarak işlenen bir suç olmadığını, aynı zamanda ekonomik ve sosyal eşitsizliğin de bu duruma sebebiyet verebildiğini göstermektedir. Bir önceki bölümde verilen bulgular, bu bölüm içerisinde literatüre uygun olarak aktarılmakta ve organ bağışçısı ticaretinin yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bulgularımız, haber metinleri içerisinde, organ bağışçısı ticareti eylemlerinde taraf olan aktörlerin, etnisiteleri ve vatandaşlık durumları hakkındaki bilgilere sık sık vurgu yapıldığını göstermektedir. Vurgulanan noktaların, bağışçılar ve alıcılar arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklara işaret ettiği düşünülmektedir.

İncelenen haber metinlerinde aracılar sert şekilde kınanmaktadır ve aracılığın olumsuz bir bakış açısı ile ele alındığı görülmektedir. Özellikle aracılar, “Türk”, “Moldovalı” veya “Kosovalı” gibi “suçlu” olarak öne çıkarılırken, alıcıların etnik kimliklerinin de sıklıkla zengin ülkelerle ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, okuyucuların belirli kültür ve gruplara karşı genellemeler yapmasına da sebep olabilir. Arnason (1991) ve Purviance (1993) tarafından yapılan çalışmalarda da vurgulandığı üzere, organ bağışlarında etnik kökenlerin sağlık açısından doğrudan öneme sahip olmaması, kültürel normlar ve ekonomik yapıların etkisi ile çelişmektedir. Bu, özellikle İsraili ve Amerikalı alıcıların, sahip oldukları ekonomik güçler sayesinde, paralı donörlerden daha kolay yararlandıkları durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Para karşılığında insanların beden parçalarını satın alabilmektedirler. Bu durum, alıcıların eleştirilere ve kınanmalara maruz kalmasına yol açar; zira ekonomik üstünlükleri, sömürü olarak düşünülebilir.

Organ bağışçısı ticareti haberlerinde öne çıkan etkenlerden bir diğeri olan ekonomik eşitsizlikler, araştırmamızın öne çıkan bulgularından biridir. Haber metinlerinde, bağışçılarının genellikle ekonomik sıkıntı içinde oldukları, alıcıların ise varlıklı bireyler olarak tanımlandığı görülmekte ve bu durum sık sık vurgulanmaktadır. Bağışçılarının yaşadıkları çaresizlik sebebiyle bu sürece dahil olduğu, alıcıların ise ekonomik üstünlüklerini kullanarak organ bağışçısı ticaretinde yer aldıkları anlatılmaktadır.

Organ bağışçısı ticareti, yasal olmayan yollarla gerçekleştirilen, beden ve onun organlarının, ekonomik değere sahip hale geldiği bir eylem olarak, özellikle “yoksul” ve “savunmasız” bireylerin yaşamlarını idame ettirmek amacıyla başvurdukları bir çözüm şekline dönüşmektedir ve satıcıların, organ bağışçısı ticaretine bu nedenle dahil olduklarını iddia ettikleri görülmektedir. Örneğin; N.S. adlı bir aracı, organ bağışçılarının ekonomik durumlarının kötü olmasına rağmen, yalnızca "hayır duası" almak için bu süreçte yer aldığını belirtmiştir (Kocaer, 2009d). Bu tür açıklamalar, aslında suçlu tarafların ceza alacakları kaygısıyla, amaçlarının dinî veya insani bir duygudan kaynaklandığına dair bir savunma olarak görülebilir. Aracıların bu tür savunmalar yaparak ceza indirimi talep etmeleri ya da bu indirimi amaçlıyor olmaları, organ bağışçısı ticaretinin gerçek amacını gizleme çabasını yansıtmaktadır ve bu kişilerin, organ bağışçısı ticareti gibi bir suçta dahi sorumluluk almamasını, para harici hiçbir şey önemsemediklerini göstermektedir. Benzer şekilde, organlarını satan bazı bireylerin, bu eylemi "yardım etmek" ya da "gönüllü olarak bağışlamak" gibi “insani” bir gerekçeyle savunma çabaları, toplumda organ bağışının olumlu bir davranış olarak algılanmasıyla ilişkilidir. Sonuçta organ bağışı, başka birisinin yaşamasına olanak sağlayan diğerkâm bir eylemdir. Ancak bu tür söylemler, gerçekte yoksul ve borçlu kişilerin, hayatta kalabilme adına organlarını sattıkları gerçeğini perdelemektedir. Örneğin, borçlarını ödeyebilmek için böbreğini satan bir kişi, bu eylemi ekonomik çaresizlikten ziyade "insanlık adına" yaptığını dair bir algı yaratmak istemektedir (Tükel, 1989b). Nitekim, organ bağışçısı ticareti ekonomik ve sınıfsal eşitsizliklerin toplumsal alandaki yansımasıdır. Bu minvalde, organlar, sadece birer biyolojik öge olmaktan çıkıp, kapitalist sistemin yarattığı organ piyasası içerisinde metalaşarak, ticaretin konusu olmaktadır (Scheper-Hughes, 2002). Özarslan'ın (2023) ele aldığı gibi, organ bağışçısı ticaretinin merkezinde, yoksul kesimlerin yaşamını sürdürebilmesi amaçlı organ satışının, gerçekleştirilecek bir seçenek haline gelmesi, organ bağışçısı ticaretinin toplumu nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. “Yoksulluk” ve “çaresizlik” gibi, vicdana hitap eden, okuyucuyu kurban ile empati kurmaya teşvik eden kelimeler, organ bağışçısı ticaretine dahil olan kişilerin sebepleri olarak sıralanmaktadır.

Haber metinlerinde, organ bağışçısı ticareti hakkında sıklıkla karşılaşılan anlatımlar, bu suçun toplumsal boyutlarına da dikkat çekmektedir. Organ bağışçısı ticareti, özellikle ekonomik durumu zayıf bireylerin “kurban” olduğu bir süreç olarak aktarılmakta, satıcılar "çaresiz" ve "kurban" olarak betimlenirken, alıcılar ve aracılar genellikle daha eleştirel ve kınayıcı bir bakış açısıyla, dolayısı ile bu duruma uygun bir dil ile değerlendirilmektedir.

Zengin alıcılar ve aracılar, maddi imkânları sayesinde, yoksul bireylerin bedensel parçalarını sömürebilmekte ve bu durum, sınıflar arası farkları daha da derinleştirmektedir. Columb (2014) tarafından yapılan çalışmaya göre, organlarını satan bireylerin çoğu, bu eylemi bir gelir kaynağı olarak görmemekte ve yaşadıkları ekonomik zorluklar nedeniyle, mecburen bu adımı attıkları düşüncesi ile hareket etmektedir.

Haber metinlerinde, bağışçıların sıkça “çaresiz baba”, “yoksul işçi” veya “fakir çiftçi” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu tür ifadeler, okuyucuların bağışçılarla empati kurmasını sağlasa da, ekonomik eşitsizlikleri görmezden gelmektedir. Bulgularımız, toplumsal cinsiyetin de organ bağışçısı ticaretinde rol oynadığını göstermektedir. Bulgular, kadın bağışçıların sıklıkla “fedakâr” ve “kurban” (Tükel, 1989a) betimlemeleri ile ele alındığını ortaya koymaktadır. Haberlerde, kadın bağışçıların genellikle “anne” veya “eş” rollerine indirildiği saptanmıştır.

Haber metinlerinde, kadın bağışçıların organ satmalarına neden olan koşulların görece daha az sorgulandığı, suç eyleminin faillerinin kurbanlara dönüştürüldüğü, toplumsal cinsiyet rolleri paralelinde kimi haberlerde de takdir edildiği saptanmıştır. Bu durum kadınların her gün yaşadığı ekonomik ve sosyal zorlukların göz ardı edilmesine sebep olabilir. Araştırmalara göre, kadın bağışçıların ekonomik sıkıntılar içinde ve sahip oldukları toplumsal rollerinin de getirdiği baskıyla, organ bağışçısı ticaretinde daha kolay rol alabildiği görülmektedir (Kim vd., 2023). Özellikle “annelik” ve “fedakârlık” gibi betimlemeler, kadınların organ bağışçısı olarak algılanmaları durumunu etkilemektedir. Bu durum, kadın bağışçıların genellikle, organını satan bireylerden ziyade, “gönüllü” olarak betimlenmesine neden olur. Haberlerde, kadın bağışçıları sıklıkla duygusal bir dille betimlenmiştir. Bulgularda, organ bağışçısı ticaretine taraf olan bireylerin, akraba olmaları durumunda da, bu akrabalık bağlarının mutlaka belirtildiği tespit edilmiştir. Haberlerde, bağışçı ve alıcı arasındaki akrabalık ilişkileri, “fedakârlık” ve “aile içi sorumluluk” şeklinde ele alınmıştır. Özellikle alıcı, bağışçı kişinin aile ferdi olduğu durumlarda, işlenen suçun vicdan zemininde meşrulaşabilecek bir suç olduğu ve bağışçının gönüllülük ilkesi ile hareket ettiği, dolaylı olarak ima edilmektedir. Ancak, bağışçının üzerinde sosyal ve ekonomik sıkıntılar olabileceği, organlarını bu sebeple satmak isteyebileceği ihtimali genellikle dikkate alınmamakta ve bu sebeple “sorumluluk” ve “fedakârlık” ilkeleri öne çıkartılarak okuyucuya sunulmaktadır (Hürriyet, 2019). Özellikle anne, baba veya kardeş gibi birinci derece akrabaların organ bağışçı süreçlerinde sıklıkla öne çıktığı, bu bağışların genellikle bir

fedakârlık eylemi olarak sunulduğu görülmektedir. Haber metinlerinde bu ilişkilerin, okuyucuya empati yaptırmak amacıyla sıkça vurgulandığı görülmektedir.

Bulgular, organ bağışçısı ticaretine taraf olan bireylerin, sahip oldukları statülerinin, haber metinlerinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bağışçılar genellikle düşük statüye sahip bireyler olarak sunulurken, alıcıların daha yüksek statülerde olduğu durumların mutlaka vurgulandığı görülmektedir.

Linton (1936) toplumsal statünün bireyin toplumdaki yerini belirlediğini ve bu statünün beraberinde sorumlulukların da geldiğini belirtmektedir. Bu minvalde, organ bağışçısı ticaretinde, bağışçıların ve alıcıların toplumsal statülerine yapılan vurgu, işlenen suçun sınıflar arası işleyişini anlamak ve aktarmak için önemli bir veri sunmaktadır. Bulgularımız, bağışçıların genellikle “işçi”, “çiftçi” veya “fakir birey” gibi, işlerini ve ekonomik durumlarını yansıtan meslekleri ile sunulmaktayken (Hürriyet, 2000b), alıcıların ise “zengin turist” veya “varlıklı iş insanı” gibi yüksek statülerle betimlendiğini göstermektedir, gizliiden gizliye kınanmaktadır (Kaymak, 2012; Mahmure, 2007). Bu tip ayrımlar, organ bağışçısı ticaretinin yalnızca bireyler arasında değil, aynı zamanda toplumsal sınıflar arasında bir güç eşitsizliği temelinde işlediğini ortaya koymaktadır.

İncelenen haber metinlerinde, suçun faillerinin “beyaz yakalı” mesleklerde uzmanlaşmış kişiler olduğu hallerde, haber metinlerinde bu kişiler ve eylemleri kınama ve eleştiri tonlu bir dille aktarılmaktadır. Doktor, öğretmen veya din adamı gibi mesleklerden kişilerin bu tür suçlara karıştığı durumlarda, toplumun bu gruplara duyduğu güvenin azaldığı, özellikle vurgulanmaktadır (Hürriyet, 2000a). Durkheim (1960) toplumsal düzenin, meslekler tarafından sahip olunan kurallara ve değerlere bağlı olduğunu ifade etmekte ve meslek gruplarına ait varsayımların zarar görmesi durumunda, toplumun temel yapısının zarar göreceğini belirtmiştir. Bu minvalde, beyaz yakalı suçlulara yönelik eleştirilerin, onların düzeni bozma ihtimalleri ile ilişkilendirildiği düşünülmektedir. Örneğin, bir doktorun organ bağışçısı ticaretine dahil olması, yalnızca bireysel bir suç gibi değil, aynı zamanda sağlık sistemine toplum tarafından duyulan güveni de zayıflatan bir eylem olarak görülmekte, bu yönde doktorlara bir sorumluluk yüklenmektedir.

Scheper-Hughes (2002) organ bağışçısı ticaretini biyopolitik bir sorun olarak tanımlamış ve beden parçalarının sermayeye dahil edildiğini ifade etmiştir. Bu dönüşüm, organ bağışçısı

ticaretini yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda insan bedenine dair etik tartışma konusu haline getirmektedir. Yedeksiz organların (kalp, akciğer, kornea vd.) ticareti konulu haberlerde ilgili suçun korkutuculuğunu vurgulamak amaçlı, yoğun bir şekilde dramatize edildiği görülmektedir.

Özellikle “yoksul” ülkelerin ve şehirlerin, haber metinlerinde sıklıkla organ bağışçısı ticaretinin gerçekleştiği yerler olarak gösterilmesi edilmesi, bu suçun mekânsal boyutlarını anlamak için önemlidir ancak, bu tür bir aktarım biçimi, söz konusu bölgeler ve topluluklar üzerinde damgalayıcı etkiler yaratarak, yerel halkın ekonomik ve sosyal sorunlarını daha da karmaşık hale getirir.

Haber metinlerinde, organ bağışçısı ticaretine ilişkin coğrafi, mekânsal göstergeler, sıklıkla ekonomik eşitsizliklerle şekillenmektedir. Yoksul ülkeler, genellikle “bağışçı” olarak temsil edilirken, “zengin ülkeler” alıcıların yer aldığı bölgeler olarak sunulmaktadır . Bu tür bir ayırım, suçun küresel boyutlarını daha iyi anlamaya katkı sağlarken, aynı zamanda yoksul ülkeleri suçla özdeşleştiren bir algı yaratmaktadır (Mahmure, 2007; Hürriyet, 2010d). Bu durum, yalnızca bireylerin değil, ülkelerin de küresel ekonomik sistem içindeki konumlarına dair önyargılar yaratmaktadır. “Yoksul” ülkeler ile suç arasında kurulan bu ilişki, uluslararası boyutta bu ülkelerin itibarını zedeler. Scheper-Hughes (2002) yalnızca bireysel bağışçılar özelinde değil, aynı zamanda sağlık sistemlerinin ve yetersizliklerinin de, suçun bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

Geçmişte organ bağışçısı ticareti, araçların, gazeteler gibi kitle iletişim araçları üzerinden yayımlanmış ilanlarla satıcılara ulaşılması, alıcılar ve satıcılar arasında bağlantı kurmasıyla yapılırken; günümüzde internetin sağladığı hız ve mekan sınırının ortadan kalkması ile daha erişilebilir hale gelmiştir (Benli, 2022; Eğrikar, 2019; Hürriyet, 2019; Uzun, 2014). İnternetin yaygınlaşması, organ bağışçısı ticaretinin faillerini anonimleştirmiştir. Bu tür suçlar, internet üzerinden anonim olarak işlenebildiğinden, takibi son derece zor hale gelmektedir (Özdemir ve Gürcan, 2020). İnternetteki ilanlar, organlarını satmak isteyen bireylerin hızlı bir şekilde alıcılarla iletişim kurmasını sağlamaktadır.

Organ bağışçısı ticaretinin internet üzerinden gerçekleştirilen örnekleri, dünya genelinde de mevcuttur. 2011 yılında Çin'de, "Çinli genç, iPad 2 için böbreğini sattı" (Hürriyet, 2011e) başlıklı haber, internetin bu suçun yayılmasındaki rolünü bizlere göstermektedir. Çin'de

hükümetin organ bağışçısı ticaretini engellemeye yönelik uygulamalarına ve yaptırımlarına rağmen, bu suçun internet üzerinden devam ettiği, engellemekte çekilen zorluklar da belirtilmektedir ve bir nevi internetin karanlık yönü gösterilmektedir. Benzer bir şekilde, Türkiye’de yaşanan organ bağışçısı ticaretlerinde de internetin rolü giderek artmaktadır. 2017 tarihli “30 bin TL’ye böbreği için anlaştılar! Böbreği verip parayı alamayınca...” (Hürriyet, 2017) haberinde, bir temizlik işçisinin internet üzerinden ilan verip, böbreğini satmak için anlaştığı, ancak nakilden sonra anlaştığı ücreti alamadığı aktarılmaktadır. İletişimin internet üzerinden sağlandığı bu olaylar, organ bağışçısı ticaretinin ne kadar kolay ve hızlı bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir. Bu haberlerin, okuyucuları uyarmak adına yapıldığı da düşünülmektedir. İnternetin sağladığı bu kolaylığı, savunmasız insanlara karşı kullanılmaması adına okuyucu bilgilendirilmektedir. Bu sayede okuyucular, çevrelerinde yaşanabilecek olaylara karşı daha duyarlı olacak ve farkındalık artacaktır.

Özellikle 2017 ve 2019 yıllarında yayımlanan haberlerde, internet üzerinden yapılan organ bağışçısı ticareti ile ilgili davaların artışı ve suçluların aldığı cezaların yetersizliği eleştirilmektedir. “Organdan dava kimlikten ceza” (Özen, 2019) başlıklı haber, suçluların yalnızca "resmî belgede sahtecilik" suçundan hüküm giymesi ve organ bağışçısı ticaretine dair cezaların caydırıcı olmaması konusunu eleştirmektedir. Bu da organ bağışçısı ticaretiyle mücadelede yasal düzlemdeki açıkların ve verilen cezaların yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Nitekim suçtan kazanılan meblağlar, yaptırımlar karşısında zanlıları cesaretlendirebilmektedir.

Haberlerde, organ bağışçısı ticareti süreçlerine ilişkin ayrıntılar aktarılırken, genellikle dramatik bir dil kullanıldığı görülmüştür. Özellikle yasa dışı nakillerde, bağışçıların kandırıldığı veya zorla organlarının alındığı vurgulanmıştır. Reese’in aktardığına göre (2022), organ mafyaları, bağışçıları ikna yöntemi ile çalışmaktadır. Erol ise (2020) ikna yöntemlerinin yanı sıra, zor kullanılarak da organ ticareti yapılabildiğine dikkat çekmektedir. Haber metinlerinde, iki duruma da uygun haberler ile karşılaşmaktayız (Hürriyet, 2011b; Kocaer, 2009a)

Araştırma sırasında, hem organ nakilleri hem de organ bağışçısı ticaretine ilişkin yeni kavramların ortaya çıktığı saptanmıştır. Örneğin “Organ avcılığı” terimi, savunmasız bireylerin hedef alan araçlar ve bu suça taraf olan nakil cerrahlarını tanımlamaktadır. Scheper-Hughes (2002) bu tür faaliyetlerin genellikle yoksul bireylerin haklarını görmezden

geldiğini ve onların bedenlerini kullanılabilir bir kaynak olarak kullanmaya zorladığını/ikna ettiğini ifade etmektedir. Organ avcılığı, yalnızca bireysel bir eylem değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu olarak da ele alınabilir. Bu terim, özellikle “yoksul ülkelerde” yaşayan bireylerin, ekonomik olarak sıkıntı çekmeyen, zengin, varlıklı alıcılar için birer “kaynak” haline getirildiğini vurgulamaktadır. Ekonomik sıkıntı içindeki bireyler elden çıkarabilecekleri tek şey olarak organlarını görmekteyken, alıcılar için hayatlarını devam ettirebilecekleri bir “ürün”den öte değildir. Haber metinlerinde bu tür kavramların kullanımı, zaman zaman yanlış anlamalara ve önyargıların gelişmesine ve güçlenmesine yol açabilmektedir. Örneğin, “organ avcılığı” gibi terimlerin dramatik bir dil ile ele alınması, suçun belirli gruplar veya bölgelerle özdeşleştirilmesine neden olabilir. Bu durum, toplumsal genellemelere yol açabilir ve suçun temelindeki sorunların tartışılmasını gölgede bırakabilir.

Dramatikliği vurgulamak için kullanılan kelimelerin yanı sıra, olayları ya da süreçleri betimlemek için de terimler kullanıldığı görülmüştür. Örneğin yüksek getirisi olan kan ticareti “kırmızı altın” şeklinde belirtilmiştir (Hürriyet, 1977c). Yine aynı şekilde, organ bağışçısı ticaretinde rol alan aktörler hakkında “böbrekçi”, “böbrek tüccarı”, “böbrek tacirleri” gibi betimlemeler kullanılmıştır (Hürriyet, 1999a; Hürriyet, 2000c, Tükel, 1989c)

Dikkat çeken terimlerden bir diğeri ise “organ turisti” terimidir. Bu terimin, sağlık turizminden türetildiği düşünülmektedir. Sağlık turizminde amaç, tamamen yasal biçimde, başka il ya da ülkelerin sağlık hizmetinden yararlanmaktır. Organ bağışçısı ticaretinde de amaç sağlıklı organ almaktır. Böylelikle amaçları aynı olan fakat yöntemleri farklı olan iki terim birleştirilmiştir. Organ turisti ile atıf yapılan kesim, varlıklı kesimdir. Organ satın alabilecek, aynı zamanda bu yolda seyahat ve nakil ücretlerini de karşılayabilecek maddi güce sahip kimselerdir. Haber metinlerinde zenginlere karşı takınılan olumsuz tutum, bu terimle de kendini göstermektedir. Satan kişiler kurban ya da çaresiz olmaya devam ederken, alıcı turist olarak betimlenmekte, bu sayede ekonomik durumuna dikkat çekilmektedir.

Medya, organ bağışçısı ticaretine dair içeriklerinde suçun küresel boyutlarına dikkat çekmek için önemli bir araçtır. Ancak, bu içeriklerin sorumlu ve dikkatli bir şekilde tasarlanması ve etik bir işleyişin esas alınması gereklidir. Özellikle, organ mafyasının eylemlerinin yalnızca bireysel suçlar değil, aynı zamanda uluslararası ekonomik eşitsizliklerin bir sonucu olarak ele alınmasının önem taşıdığı düşünülmektedir.

Haber metinlerinde organ bağışçısı ticaretine ilişkin söylemlerin, genellikle sağlıklı organlarını satışı sunan paralı bağışçılara odaklanır. Bu anlatılarda organ bağışçısı ticareti, satanın bireysel ve ekonomik koşulları üzerinden işlenirken, kadavradan alınan organlara dair tartışmalar ise daha sınırlıdır. Kadavradan organ nakli, etik açıdan daha güvenilir bir çözüm olarak görülmekte ve kadavradan bağışların yetersizliği, organ bağışçısı ticaretine olan ihtiyacın canlı bağışçılar üzerinden karşılanmasına neden olmaktadır. Haber metni içeriklerinde, bağışçılar bu süreci nasıl deneyimledikleri çoğunlukla göz ardı edilmekte, bunun yerine bağış eylemi yalnızca bir fedakârlık ya da çaresizlik örneği olarak aktarılmaktadır. Bu yaklaşım, canlı bağışçılarının maruz kaldığı zorlukların öne çıkmasına engel olmakta, okuyucuların durum hakkında bilgilenebilmesi üzüntü, korku ve acı ile sınırlı kalmaktadır.

Kadavradan organ nakli, organ bağışçısı ticaretine etik bir alternatif olarak sunulsa da, bu yöntemin uygulanabilirliği çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Örneğin ölüm anının tespiti ve organ bağışına izin için aile rızasının alınması, kadavradan organ bağış konusunda öne çıkan temel sorunlar arasında yer almaktadır (Karataş 2023a, 2024). Literatürde, kadavradan organ bağış oranlarının artırılması için bağış sistemlerinin geliştirilmesi ve toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Domínguez-Gil, 2021). Özellikle, ölüm anının tespiti konusu, etik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Beyin ölümü kavramının toplum tarafından tam olarak anlaşılması ve bu süreçte ailelerin duygusal kararlar alma eğilimleri, kadavradan bağışların artırılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bazı kültürel ve dini inanışlar, kadavradan organ bağış konusunda toplumun direnç göstermesine neden olabilmektedir (Karataş, 2024). Bu durum, bağış oranlarını artırmak için toplumun bu konuda daha fazla bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Medyanın organ bağış türlerine ilişkin söylemleri, toplumun organ bağışına yönelik algısını şekillendirebilir. Kadavradan bağışın etik bir çözüm olarak vurgulanması, toplumun organ bağışçısı ticaretine olan istekliliği düşürmek için kadavradan bağış işlemlerine olan güvenini artırmayı gerektirmektedir. Kadavradan bağış oranlarını artırmak için toplumun organ bağışına ilişkin algısını olumlu yönde etkileyecek kampanyalar düzenlenmesi, eğitim programlarının yaygınlaştırılması, artırılması ve kadavradan bağış süreçlerinin toplum tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bilgilendirme eylemleri önem taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Adair, A. ve Wigmore, S. J. (2011). Paid organ donation: the case against. *Controversial Topics In Surgery*, 93(3): 188–192.
- Adorno, R. (2020). Vulnerability and the Sale of Human Organs A global challenge. *Jura Gentium: Rivista di filosofia del diritto internazionale e della politica globale*, 17 (1): 30-41.
- Akgöz, N. ve Arslan, S. (2017). Examination of Symptoms in Patients Who are on Hemodialysis Treatment. *Türk Nefroloji, Diyaliz ve Transplantasyon Hemşireleri Derneği Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 1 (12): 20–28.
- Aksaray, B. (2012). Organ ve Doku Naklinin Hukuki Boyutu. *İstanbul Barosu Yayınları*. (66): 153–166.
- Al-Bar, M. A. ve Chamsi-Pasha, H. (2015). *Contemporary Bioethics: Islamic Perspective*. New York: Springer.
- Alkılıçgil, İ. (1971, Mayıs 15). Bir Kız Ablasının Tedavisi İçin Tek Gözünü Satıyor. *Hürriyet*.
- Alparslan, Ç. (2017, Ekim 21). Canlı Böbrek Naklinde Organ Ticareti Tehlikesi. *Hürriyet*.
- Alpınar-Şencan, Z., Baumann, H. ve Biller-Andorno, N. (2017). Does organ selling violate human dignity? *Monash Bioethics Review*, 34 (3–4): 189–205.
- Alrogy, W., Jawdat, D., Alsemari, M., Alharbi, A., Alasaad, A. ve Hajeer, A. H. (2016). Organ Trade Using Social Networks. *In Saudi J Kidney Dis Transpl*, 27 (5): 971-976
- Altheide, D.L. (2000). Tracking Discourse And Qualitative Document Analysis. *Poetics*, 27 (4): 287-299.
- Ambagtsheer, F. ve Van Balen, L. (2020). ‘I’m not Sherlock Holmes’: Suspicious, secrecy and silence of transplant professionals in the human organ trade. *European Journal of Criminology*, 17 (6): 764–783.
- Ambagtsheer, F., Zaitch, D. ve Weimar, W. (2013). The battle for human organs: Organ trafficking and transplant tourism in a global context. *Global Crime*, 14 (1): 1-26.
- Andrews, L. B. (1986). My Body, My Property. *The Hastings Center Report*, 16 (5): 28–38.
- Ansión, J. (1989). *Pishtacos*. De verdugos a sacaojos. Tarea.
- Arık, F. ve Arık, I. A. (2016). Grounded Teori Metodolojisi ve Türkiye’de Grounded Teori Çalışmaları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (58): 285-309.

- Armstrong, C. (2021). Key Methods Used in Qualitative Document Analysis, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3996213, (02.12.2024).
- Arnason, W. B. (1991). Directed donation. The relevance of race. *The Hastings Center Report*, 21 (6): 13–19.
- Aronsohn, A., Thistlethwaite, Jr., J. R., Segev, D. L. ve Ross, L. F. (2010). How Different Conceptions of Risk Are Used in the Organ Market Debate. *American Journal of Transplantation*, 10 (4): 931–937.
- Arpacı, M. (2020a). Biyokapitalizm ve Beden Simsarlığı: Günümüzde Beden Ticaretinin Meslekleşmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35: 519–546.
- Arpacı, M. (2020b). Cesedin Metalaşması: Kapitalizm, Bedenin Politik Ekonomisi ve Kadavra Ticaretinin Doğuşu. *Toplum ve Bilim*, (153): 153-173.
- Arshad, A., Anderson, B. ve Sharif, A. (2019). Comparison of organ donation and transplantation rates between opt-out and opt-in systems. *Kidney International*, 95 (6): 1453–1460.
- Asan, A. (2007). Tıpta Önemli Mantarların Filogenetik ve Sistematığı, *İnfeksiyon*, 21 (2): 21-31.
- Aslanova, K. (2013). Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Hukuku. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2 (3): 129-145.
- Aydemir, Ç., Kasım, İ., Cebeci, S., Göka, E. ve Tüzer, V. (2002). Kronik Böbrek Yetmezliği Hastalarının Yakınlarında Yaşam Kalitesi ve Psikiyatrik Semptomlar. *Kriz Dergisi*, 10 (2): 29-39.
- Aydın, Ç. (2017, Temmuz 01). Organ çetesi çökertildi... İnternette 20 bin liraya satılık böbrek. *Hürriyet*.
- Aydın, Ç. (2022, Haziran 25). Ukrayna’dan İstanbul’a organ ticaretine suçüstü. *Hürriyet*.
- Aydın, Ç. K. (2011). Organ veya Doku Ticareti Suçu (TCK md 91-93). *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 129–162.
- Aydın, O. (2012). Türkiye’de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (2): 91-96.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 368-388.
- Benli, M. H. (2022, Ağustos 8). Organ çetesi deşifre edildi. *Hürriyet*.
- Blache, M. (1999). *Rumours and Legends about Organ Transplants*. In J. Handoo & R. Kvideland (Eds.), *Folklore in Changing World* (pp. 181–190). Zooni.

- Bodenheimer, H. C., Okun, J. M., Tajik, W., Obadia, J., Icitovic, N., Friedmann, P., Marquez, E. ve Goldstein, M. J. (2012). The impact of race on organ donation authorization discussed in the context of liver transplantation. *Transactions of the American Clinical and Climatological Association*, 123: 64-78.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2): 27-40.
- Bozdemir, O. (2020). Organ Ticaretinin Önlenmesine Yönelik Kampanyalar: ABD Ulusal İnsan Kaçakçılığı Kaynak Merkezinin Kamu Spotlarının Göstergebilimsel İncelemesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6 (2): 368-389.
- Brunvand, J. H. (1993). *The Baby Train and Other Lusty Urban Legends*. W. W. Norton.
- Budiani-Saberi, D. A. ve Delmonico, F. L. (2008). Organ trafficking and transplant tourism: A commentary on the global realities. *In American Journal of Transplantation*, 8 (5): 925-929).
- Burger, P. (1996). *Organ Snatchers*. Magonia.
- Çam, G. (2013). Taşıyıcı Anelik ve Soybağı İlişkisi. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (2): 155-171.
- Campion-Vincent, V. (1990). The Baby-Parts Story: A New Latin American Legend. *Western Folklore*, 49 (1): 9.
- Campion-Vincent, V. (1997). Organ Theft Narratives. *Western Folklore*, 56 (1): 1-38.
- Campion-Vincent, V. (2002a). Organ Theft Narratives as Medical and Social Critique. *Journal of Folklore Research*, 39 (1): 33-50.
- Campion-Vincent, V. (2002b). Organ Theft Narratives Since The Late Eighties. *Journal of Indian Folkloristics*, 200: 19-28.
- Campion-Vincent, V. (2015). Children as prey: A case of the utmost: Contemporary legends of organ theft, children's disappearances, kidnappings, and the sexual abuse of children and adolescents. *Folklore (Estonia)*, 62: 81-110
- Campion-Vincent, V. ve Scheper-Hughes, N. (2001). On Organ Theft Narratives. *Current Anthropology*, 42 (4).
- Capron, A. M., Danovitch, G. M. ve Delmonico, F. L. (2014). Organ Markets: Problems Beyond Harms to Vendors. *In American Journal of Bioethics*, 14 (10): 23-25.
- Cengiz, A. (1989, Aralık 14). Böbreklerini satıyorlar. *Hürriyet*.
- Chang, D. H. (1995). A New Form of International Crime: The Human Organ Trade. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 19 (1): 1-18.

- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Sage.
- Charmaz K. ve Thornberg R. (2021) The pursuit of quality in grounded theory. *Qualitative Research in Psychology*, (18)3, 305-327, DOI: 10.1080/14780887.2020.1780357
- Chudzikowski, K., Demel, B., Mayrhofer, W., Briscoe, J. P., Unite, J., Bogićević Milikić, B., Hall, D. T. (Tim), Heras, M. Las, Shen, Y. ve Zikic, J. (2009). Career transitions and their causes: A country-comparative perspective. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82 (4): 825–849.
- Claxton, R. N., Blackhall, L., Weisbord, S. D. ve Holley, J. L. (2010). Undertreatment of Symptoms in Patients on Maintenance Hemodialysis. *Journal of Pain and Symptom Management*, 39 (2): 211–218.
- Columb, S. (2014). Beneath the organ trade: A critical analysis of the organ trafficking discourse. *Crime, Law and Social Change*, 63 (1–2): 21–47.
- Columb, S. (2017). Disqualified Bodies: A Sociolegal Analysis of the Organ Trade in Cairo, Egypt. *Law and Society Review*, 51 (2): 282-312.
- Cox, K. J., Parshall, M. B., Hernandez, S. H. A., Parvez, S. Z. ve Unruh, M. L. (2017). Symptoms among patients receiving in-center hemodialysis: A qualitative study. *Hemodialysis International*, 21 (4): 524–533.
- Crouch, R. A. ve Elliott, C. (1999). Moral Agency and the Family: The Case of Living Related Organ Transplantation. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 8 (3): 275–287.
- Çakmak, Ö. (2023). *Kültürün Modern Tıpla İmtihanı: Diyaliz Hastalarının Deneyim Anlatıları*. Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Bartın.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2014). *Türkiye’de ve Dünya’da Vatandaşlık*. Bilim Akademisi. <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2015/12/Turkiyede-ve-Dunyada-Vatandaslik-2014-1.pdf>. (02.12.2024)
- Çelik, Ş. (2005). *Van İlinde Organ Hırsızlıkları Hakkında Anlatılar*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Çelik, N. (2013). Max Weber’de Etnisite Kavramı. *Sosyoloji Dergisi*, 29: 23-38.
- Çelik, H., Baykal, N.B. ve Memur, H.N.K. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8 (1): 379-406.
- Çıkmaz Kubat, F. (2014). *Halkın Organ Bağışına İlişkin Düşünceleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Genel Cerrahi Anabilim Dalı.
- Çınar, A. (2017, Ekim 21). Canlı böbrek naklinde 'organ ticareti' tehlikesi. *Hürriyet*.

- De Georgia, M. A. (2014). History of brain death as death: 1968 to the present. *Journal of Critical Care*, 29 (4): 673–678.
- Decker, O., Winter, M., Brähler, E. ve Beutel, M. (2008). Between commodification and altruism: gender imbalance and attitudes towards organ donation. A representative survey of the German community. *Journal of Gender Studies*, 17 (3): 251–255.
- Dobson, R. (2002). More women than men become living organ donors. *BMJ*, 325, 851.
- Dodd, P. C. (1973). Family Honor and the Forces of Change in Arab Society. *International Journal of Middle East Studies*, 4 (1): 40–54.
- Döger, E. N. (2018). Yüz Transplantasyon ve Kol Replantasyon Hastaları İçin Kişiyeye ve Harekete Özgü Fes Odaklı Rehabilitasyon Süreç Tasarımı Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elektrik Elektronik Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Domínguez-Gil, B. (2021). International figures on donation and transplantation. *Newsletter Transplant*, (27): 7-44
- dos Santos, M. J., Massarollo, M. C. K. B. ve de Moraes, E. L. (2014). The Family Interview in the Process of Donating Organs and Tissues for Transplantation: Perceptions of Potential Donors' Relatives. *Transplantation Proceedings*, 46 (6): 1674–1677.
- Dries, N. (2011). The meaning of career success. *Career Development International*, 16 (4): 364–384.
- Dülger, M. V. (2021). Organ ve Doku Nakli, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışına İlişkin Düzenlemeler Getiren Kanun Teklifi Hakkında Değerlendirme. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3792280> (02.12.2024)
- Durkheim, É. (1960). *The Division of Labor in Society*. Macmillan.
- Duyar, H., Yaman, Ç., Paçin, E. ve Karabay, H. (2001, Nisan 18). Kızımın organlarını satacaktı. *Hürriyet*.
- Eckhoff, D. E., McGuire, B. M., Young, C. J., Sellers, M. T., Frenette, L. R., Hudson, S. L., Contreras, J. L. ve Bynon, S. (1998). Race: A critical factor in organ donation, patient referral and selection, and orthotopic liver transplantation? *Liver Transplantation and Surgery*, 4 (6).
- Eğrikar, Ö. (2019, June 26). Yargıtay'dan böbrek kararı. *Hürriyet*.
- Elliott, C. (1995). Doing harm: living organ donors, clinical research and The Tenth Man. *Journal of Medical Ethics*, 21 (2): 91–96.
- Erdoğan, A. (2014). Yoğun bakım ünitelerinde beyin ölümünün teşhisi. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 21 (4).

- Erin, C. A. ve Harris, J. (2003). An ethical market in human organs. *Journal of Medical Ethics*, 29 (3): 137–138.
- Erol Gülbuğ, E. (2020). İnsan Ticaretine Karşı Hazırlanan Kampanyaların Modern Kölelik Bağlamında Claude Lévi-Strauss’un İkili Karşıtlıklar Modeli Üzerinden İncelemesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6 (2): 260–291.
- Etheredge, H. R. (2021). Assessing global organ donation policies: Opt-in vs opt-out. *Risk Management and Healthcare Policy*. 14, 1985–1998.
- Freeman, J. (1997). Are You Kidneying me? An Analysis of Kidney Theft in Contemporary Folklore. *Mid-America Folklore*, 75–83.
- Ghods, A. J. (2002). Renal transplantation in Iran. *Nephrology Dialysis Transplantation*, 17 (2): 222–228.
- Ghods, A. J. ve Savaj, S. (2006). Iranian model of paid and regulated living-unrelated kidney donation. *Clinical Journal of the American Society of Nephrology: CJASN*, 1 (6): 1136–1145.
- Giddens, A. (2000). Runaway world: How globalisation is reshaping our lives. Routledge.
- Glannon, W. ve Ross, L. F. (2002). Do Genetic Relationships Create Moral Obligations in Organ Transplantation? *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 11 (2): 153–159.
- Glaser, B.G. (2014). Applying Grounded Theory, *The Grounded Theory Review*, 13 (1): 46-50.
- Glaser, S. R. (2005). Formula to Stop the Illegal Organ Trade: Presumed Consent Laws Mandatory Reporting Requirements for Doctors. *Human Rights Brief*. 12 (2): 20-22.
- Gökçen, A. ve Balcı, M. (2013b). Organ ve Doku Ticareti Suçları (TCK. m. 91-93). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19 (2): 111-150.
- Gönenç, F. İ. (2016). Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm. *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 22 (3): 1173-1184.
- Goska, D. (1997). “Waking Up Less Than Whole”: The Female Perpetrator in Male-Victim Kidney-Theft Legends. *Southern Folklore*, 54 (3): 196–210.
- Greasley, K. (2014). A legal market in organs: The problem of exploitation. *Journal of Medical Ethics*, 40 (1): 51–56.
- Guadagnoli, E., McNamara, P., Evanisko, M. J., Beasley, C., Callender, C. O. ve Poretzky, A. (1999). The Influence of Race on Approaching Families for Organ Donation and Their Decision to Donate. *American Journal of Public Health*, 89 (2): 244-247.

- Güler, S. (1991, Ağustos 4). Satılık böbrek. *Hürriyet*.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Sharma, H., Wong, C., Ridgway, D., Sharma, A., Mehra, S., ve Hammd, A. (2014). Why Do They Offer To Donate. *Motives Behind Altruism in Renal Transplantation*. *Transplantation*, 98, 827.
- Hamdy, S. (2012). *Our Bodies Belong to God: Organ Transplants, Islam, and Struggle for Human Dignity in Egypt*. University of California Press.
- Hamdy, S. F. (2008). When the state and your kidneys fail: Political etiologies in an Egyptian dialysis ward. *American Ethnologist*, 35 (4): 553–569.
- Hardt. M. ve Negri. A.N. (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. Ayrıntı Yayınları.
- Hatzinger, M., Stastny, M., Grützmacher, P. ve Sohn, M. (2016). Die Geschichte der Nierentransplantation. *Der Urologe*, 55 (10): 1353–1359.
- Hawthorne, S. (2008). Somatic piracy and biophallacies: Separation, violence and biotech fundamentalism. *Women's Studies International Forum*, 31 (4): 308–318.
- Hintistan, S. ve Deniz, A. (2018). Evaluation of Symptoms in Patients Undergoing Hemodialysis. *Bezmialem Science*, 6 (2): 112–118.
- Hofstede, G. (1996). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Sage.
- Hürriyet. (1954, Haziran 21). Kan bankasına kan satıp geçinenler. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1959, Nisan 6). 33 yaşında bir genç tek gözünü satılığa çıkardı. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1961, Aralık 24). Aç kalan bir adam tek gözünü satıyor. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1963, Haziran 16). Kan satarak dünyayı dolaşılıyor. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1964, Mayıs 3). Kan satıyor. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1966, Ocak 6). Kanını satıp evini geçindiren Adanalı Ahmet iflas etti. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1970, Mayıs 30). Kalbi başka birine takılan zencinin yakınları kalp naklini yapan doktorlardan 10 milyon tazminat istedi. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1971, Ekim 14). Hippiler yeni geçim kaynağı buldu: 350 gram kan 75 lira. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1972, Ocak 27). 85 defa kan verip “kan fabrikası” ismini aldı. *Hürriyet*.
- Hürriyet. (1976a, Mayıs 12). 3.5 teneke kan bağışladı. *Hürriyet*.

Hürriyet. (1976b, Temmuz 16). Organ naklini engelleyen yasaların kalkmasını istendi. Hürriyet.

Hürriyet. (1977a, Mart 14). Kan ticareti yapıldığı öne sürüldü. Hürriyet.

Hürriyet. (1977b, Mayıs 4). Kan vererek geçimini sağlayan genç, kanı bitince hırsızlık yaptı. Hürriyet.

Hürriyet. (1977c, Mayıs 13). Kan kaçakçılığı hızlandı. Hürriyet.

Hürriyet. (1980, Eylül 8). 500 bin liraya böbrek arıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (1983, Şubat 20). Eşi için böbreğini satışa çıkardı. Hürriyet.

Hürriyet. (1985, Şubat 20). Böbreğini karşılıksız verecek. Hürriyet.

Hürriyet. (1989a, Ocak 4). Böbrek çetesi beni de yaktı. Hürriyet.

Hürriyet. (1989b, Ocak 21). Böbrek skandalı BBC’de . Hürriyet.

Hürriyet. (1989c, Ocak 21). Böbrek ticareti ekrana geliyor. Hürriyet.

Hürriyet. (1989d, Ocak 25). Adaletin eli ’ “Böbrek Çetesi” nin yakasında . Hürriyet.

Hürriyet. (1989e, Ocak 28). Hastanede çok sayıda Türk vardı. Hürriyet.

Hürriyet. (1989f, Aralık 14). Böbreklerini satıyorlar. Hürriyet.

Hürriyet. (1992, Ekim 22). Vergi borcu için böbreğini satıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (1998, Eylül 16). Böbrek çetesine baskın. Hürriyet.

Hürriyet. (1999a, Ocak 16). Böbrek tacirleri. Hürriyet.

Hürriyet. (1999b, Ağustos 27). Organ mafyası kimsesiz çocuk peşinde uyarısı. Hürriyet.

Hürriyet. (2000a, Ocak 16). Utanmaz doktor uslanmıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (2000b, Şubat 6). Kayıp çocuklar Meclis’e taşındı. Hürriyet.

Hürriyet. (2000c, Mayıs 29). Böbrek Tüccarı Nina Türkiye’de saklanıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (2001, Ocak 18). Organ bağışları için koordinasyon merkezi. Hürriyet.

Hürriyet. (2007, Aralık 18). Rahiplere saldırılar hep ‘münferit’ oluyor. Hürriyet.

Hürriyet. (2008a, Ocak 28). Böbrek ticareti skandalı. Hürriyet.

Hürriyet. (2008b, Mayıs 27). Söylentiler organ bağışını engelliyor. Hürriyet.

Hürriyet. (2008c, Kasım 26). Frankeştayn Türk Doktor. Hürriyet.

Hürriyet. (2009a, Haziran 19). Hayır duası alıyordum. Hürriyet.

Hürriyet. (2009b, Temmuz 24). ABD'yi sarsan yolsuzluk operasyonu. Hürriyet.

Hürriyet. (2009c, Ekim 13). Hasta çok, organ yok. Hürriyet.

Hürriyet. (2009d, Ekim 24). Sahte kimlikle organ ticareti. Hürriyet.

Hürriyet. (2010a, Şubat 15). Kayıp çocuklara Meclis el koydu. Hürriyet.

Hürriyet. (2010b, Şubat 17). Organ ticareti bağıışı etkiledi. Hürriyet.

Hürriyet. (2010c, Kasım 13). 'Böbrekçi' Türk'e Interpol kısıkaı. Hürriyet.

Hürriyet. (2010d, Aralık 15). Kosova Başbakanı Taçi ve Türk doktor organ kaçakçılığıyla suçlanıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (2011a, Ocak 19). Suçlanan Türk doktor: Organların kaynağını sormadım. Hürriyet.

Hürriyet. (2011b, Şubat 3). Organ ticareti davasında "borç" itirafı. Hürriyet.

Hürriyet. (2011c, Şubat 8). Son çare olarak böbreğini satıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (2011d, Şubat 16). Organ ticareti davasında 'borç' itirafı. Hürriyet.

Hürriyet. (2011e, Haziran 3). Çinli genç, İpad 2 için böbreğini sattı. Hürriyet.

Hürriyet. (2011f, Haziran 14). Böbrekçi doktora yakalama emri. Hürriyet.

Hürriyet. (2011g, Ekim 5). Kosova'da kaçak organ ticareti davası... Hürriyet.

Hürriyet. (2012a, Ocak 11). Hastanede suçüstü. Hürriyet.

Hürriyet. (2012b, Haziran 2). Türkiye yasadışı nakilde "organ üssü." Hürriyet.

Hürriyet. (2012c, Kasım 20). Böyle bir mafyaya rastlamadık. Hürriyet.

Hürriyet. (2015a, Temmuz 11). Önce böbrekleri sonra evleri gitti. Hürriyet.

Hürriyet. (2015b, Ekim 24). Oğlunun böbreğini satmak isterken yakalandı. Hürriyet.

Hürriyet. (2016, Kasım 23). 13 yaşındaki kızı 10 bin dolara satmakla suçlanan öğretmen gözaltında. Hürriyet.

Hürriyet. (2017a, Temmuz 21). 30 bin TL'ye böbreği için anlaştılar. Böbreği verip parayı alamayınca... Hürriyet.

Hürriyet. (2017b, Ağustos 24). 2 Türk doktora büyük suçlama! Organ avcısı olduğı iddia edilen doktorlar kefaleti ödeyemedi. Hürriyet.

- Hürriyet. (2019, Ekim 5). İstanbul'da korkunç baskın! Özel hastanede yakalandılar. Hürriyet.
- Hürriyet. (2020, Kasım 27). Aralarında doktorların da olduğu 6 kişiye organ kaçaklığından hapis! Hürriyet.
- Hürriyet. (2022, Mart 25). Sahte evlilikle organ kaçakçılığı! İstanbul'a organ ticaretine suçüstü. Hürriyet.
- Hurst, S. (2015). The Ethics of Selling Body Parts. J. D. Rainhorn & S. Boudamoussi (Eds.) içinde, *New Cannibal Markets: Globalization and Commodification of the Human Body* (ss. 47–56). Maison des Sciences de l'homme.
- Hsieh H. F ve Shannon S. E. (2015) Three approaches to qualitative content analysis. *Qual Health Res*, 15 (9):1277-1288.
- Ilgar, M. Z. ve Ilgar, S. C. (2013). Nitel Bir Araştırma Deseni Olarak Gömülü Teori. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3): 197-247.
- İstanbul Deklarasyonu: Organ Ticareti ve Nakil Turizmi Üzerine. (2008). <https://declarationofistanbul.org> (02.12.2024).
- Jablonski, A. (2007). The Multidimensional Characteristics of Symptoms Reported by Patients on Hemodialysis. *Continuing Nursing Education*, 34 (1): 29–37.
- Jha, V. ve Chugh, K. S. (2006). The Case Against A Regulated System Of Living Kidney Sales. *Nature Clinical Practice Nephrology*, 2 (9): 466–467.
- Kaçar, Y. (2021). Organ veya Doku Ticareti Suçu. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (1): 50-88.
- Kantar, G. ve Işık, E. (2014). Türkiye'de Sağlık Turizmi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1 (1): 15–20.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları*, 1(1): 62-80.
- Karataş, H. (2023a). Decision-making and Folklore in the Matter of Life and Death: Brain Death, Organ Donation, and Miracle Narratives. D. Orogun ve N. E. Hegdeş (Eds.) içinde, *The 33rd International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities* (ss. 43–52). Research Association for Interdisciplinary.
- Karataş, H. (2023b). Was There a Better Time to Be Mother? Past and Present Time of Socio-Cultural Fear of Crime in Türkiye. *Security Journal*, 37 (3): 1060-1084.
- Karataş, H. (2024). Beyond Death: Exploring Cultural Perceptions in Cadaveric Organ Donation. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 0 (0): 1-16.
- Karataş, H. ve Balas, Ş. (2024). Navigating Cultural Challenges in Transplant Surgery: *Insights from Turkish Surgeons. Healthcare*, 12 (13): 1252.

- Karataş, H. ve Yurdakul, Ş.Y. (2024). Media Coverage of Organ Donor Trafficking in Hürriyet (1954-2024), *Mendeley Data*, 1.
- Kasapbaşı, Y. (1961, March 2). Hasta genç kız gözünü satıyor. Hürriyet.
- Kaymak, M. (2012, Eylül 27). Organ satın alanlara hapis, satanlara ceza yok. Hürriyet.
- Kerem, S. (2017, Nisan 15). Ukrayna'da iki Türk tutuklandı! Suçlama ise... Hürriyet.
- Kerem, S. (2018, Şubat 03). Ukrayna'da tutuklanan Türk doktorların davası başladı. Hürriyet.
- Kibritoğlu, M. (2011, Ocak 21). Organ çetesine 2 tutuklama. Hürriyet.
- Kim, S., van Zwieten, A., Wyld, M., Ladhani, M., Guha, C., Dominello, A., Mallitt, K.-A., Francis, A., Mannon, R. B. ve Wong, G. (2023). Sociodemographic Drivers of Donor and Recipient Gender Disparities in Living Kidney Donation in Australia. *Kidney International Reports*, 8 (8): 1553–1561.
- Kocaer, S. (2009a, Haziran 16). Antalya'da organ mafyası çökertildi : 30 gözaltı. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009b, Haziran 16). Organ tacirleri yakalandı. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009c, Haziran 18). Böbreğiyle et lokantası açtı. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009d, Haziran 21). Organ ticaretini Allah rızası için yapıyormuş. Hürriyet.
- Koçak Süren, Ö. (2007). Organ ve Doku Naklinin Yasal ve Etik Açısından İncelenmesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 20 (73): 174-195.
- Kondo, T. (2004). Cultural Tensions in Occupational Therapy Practice: Considerations From a Japanese Vantage Point. *The American Journal of Occupational Therapy*, 58 (2): 174–184.
- Koser, M. (2006, Ocak 12). Bulgarlar da peşine düştü. Hürriyet.
- Küçük A. ve Karahan M.A. (2015). Beyin Ölümü Tanısı ve Son Değişiklikler. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 12 (2):328-331.
- Kurt, N. (2004, Mayıs 28). Ameliyatı ağabey bastı, kardeş öldü. Hürriyet.
- Kurt, N. (2013, Eylül 30). Böbreğimi böyle sattım. Hürriyet.
- Kuş Ö. ve Özbek G. G. (2021). Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme. *TJOB*, 8 (2):126-33.
- Lemke, T. (2013). *Biyopolitika*. İletişim Yayınları.

- Lepeytre, F., Dahhou, M., Zhang, X., Boucquemont, J., Sapir-Pichhadze, R., Cardinal, H. ve Foster, B. J. (2017). Association of Sex with Risk of Kidney Graft Failure Differs by Age. *Journal of the American Society of Nephrology: JASN*, 28 (10): 3014–3023.
- Lettow, S. (2018). Biocapitalism. *Krisis. Journal for Contemporary Philosophy*, 38 (2): 13–14.
- Linton, R. (1936). *The study of man: an introduction*. Appleton-Century
- Liu, Y., Tsai, J.-Y. ve Chen, Y. (2019). Beyond Altruism: Framing Organ Donation in a 19-year Review of Chinese News Coverage. *Journal of Health Communication*, 24 (12): 878–888.
- Lundin, S. (2015). *Organs for sale: An ethnographic examination of the international organ trade*. Palgrave.
- Mahmure. (2007). Son “turistik” faaliyet : Organcılık! Hürriyet.
- Mahoney, J. D. (2000). The Market for Human Tissue. *Law Review* 86 (2): 163-223.
- Manzano, A., Monaghan, M., Potrata, B. ve Clayton, M. (2014). The invisible issue of organ laundering. *In Transplantation*. 98 (6): 600–603.
- Martínez, J. M., López, J. S., Martín, A., Martín, M. J., Scandroglio, B. ve Martín, J. M. (2001). Organ donation and family decision-making within the Spanish donation system. *Social Science & Medicine*, 53 (4): 405–421.
- Mehdizadeh, A. ve Fazelzadeh, A. (2007). Life in death: An overview of solid organ transplant in Shiraz, Iran. *Experimental and Clinical Transplantation: Official Journal of the Middle East Society for Organ Transplantation*, 2: 701–707.
- Merrill, J. P., Murray, J. E., Hartwell Harrison, J., Guild, W. R. ve Bent Brigham, P. (1955). Homografting of Skin: With Report of Success in Identical Twins. In *Cases, J. Clin. Invest* (Vol. 34). <http://jama.jamanetwork.com/> (22.11.2024).
- Metin, O. ve Ünal Ş., (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2): 273-294.
- Mohajan, D. ve Mohajan, H. (2022): Exploration of Coding in Qualitative Data Analysis: *Grounded Theory Perspective*. *Published in: Research and Advances in Education*. 1 (6): 50-60.
- Moniruzzaman, M. (2012). Living Cadavers in Bangladesh: Bioviolence in the Human Organ Bazaar. *Medical Anthropology Quarterly*, 26 (1): 69–91.
- Moors, C. ve Ward, R. H. (2001). Body Brokers in Organ Trafficking. *Crime & Justice International*, 17: 5–25.
- Moravec, M. (1993). Organ Kidnap Legends. *Australian Folklore*, 8: 89–99.

- Morgan, H. (2022). Conducting a Qualitative Document Analysis. *The Qualitative Report*, 27 (1): 64-77.
- Nordham, K. D. ve Ninokawa, S. (2022). The history of organ transplantation. *Baylor University Medical Center Proceedings*, 35 (1): 124–128.
- Oksala, J. (2019). Feminism against Biocapitalism: Gestational Surrogacy and the Limits of the Labor Paradigm. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 44 (4): 883–904.
- Özar, S. ve Halıcı, T. (2021). Organ veya Doku Naklinde “Hukuken Geçerli Rıza”. *Adalet Dergisi*. (66): 569-593.
- Özarlan, O. (2019). Organ Bağışı-Kaçakçılığı Yeni Tıbbi İmkanlar ve Yeni Sosyolojik Meseleler. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Pamukkale Üniversitesi.
- Özarlan, O. (2023). From Sustainable Bodies of Bio-Politics to Disposable Bodies of Bio-Capital. *Liberal Düşünce Dergisi*, 110: 97–122.
- Özdemir, Ş. ve Gürçan, H. İ. (2020). Derin Web ve Karanlık Web’te Sağlık Ticareti. 6. Sağlık İletişimi Sempozyumu Bildiri e-kitabı, p.3.pdf (22.11.2024).
- Özgül, Y. (2010, Ağustos 17). Organ’ize işler. *Hürriyet*.
- Özen, A. (2017, Ekim 3). İnternette böbrek satışı böyle görüntüldü. 14 yıl hapsi isteniyor. *Hürriyet*.
- Özen, A. (2019, Aralık 10). Organdan dava kimlikten ceza. *Hürriyet*.
- Özmkas, U. (2018). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş* (T. Bora, Ed.). İletişim Yayınları.
- Öztoprak, M. S. ve Akıllı, H. S. (2004). Etnisite Kuramları ve Eleştirisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (1): 1-22
- Patton, M.Q. (2001). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Sage.
- Phadke, K. D. ve Anandh, U. (2001). Ethics of Paid Organ, *Donation*. 17 (309): 309–311.
- Pillay, P., Van Thiel, D. H., Gavalier, J. S. ve Starzl, T. E. (1990). Effect of race upon organ donation and recipient survival in liver transplantation. *Digestive Diseases and Sciences*, 35 (11): 1391-1396.
- Polat, A. E. G. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi* (3): 127-157.
- Punch, K. F. (2005). *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*. Sage.

- Punch, K. F. (2016). Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar. Siyasal Kitabevi.
- Purviance, S. M. (1993). Kidney Transplantation Policy: Race and distributive justice. *Business and Professional Ethics Journal*, 12 (2): 19–37.
- Rajan, K. S. (2006). *Biocapital*. Duke University Press.
- Rawat, R., Garg, B., Mahor, V., Telang, S., Pachlasiya, K. ve Chouhan, M. (2022). Organ Trafficking on the Dark Web-The Data Security and Privacy Concern in Healthcare Systems. *Internet of Healthcare Things*.189–216
- Reese, D. (2022). *Illegal Organ Trade*. Bellevue University.
- Resmi Gazete. (1979, Mayıs 29). Organ ve doku alınması, saklanması, aşılanması ve nakli hakkında kanun (Kanun No: 2238). Resmi Gazete, 1–4.
- Resmi Gazete. (2004, Ekim 12). Türk Ceza Kanunu. Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (22.11.2024).
- Resmi Gazete. (2018, Aralık 5). Sağlık İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Resmi Gazete.
- Resmi Gazete. (2022, Aralık 9). Organ Nakli Hizmetleri Yönetmeliği. 32038 Sayılı Resmi Gazete.
- Ross, L. F. (2000). Donating a Second Kidney: A Tale of Family and Ethics. *Seminars in Dialysis*, 13 (3): 201–203.
- Sabancı, A., Karasu, A., Karadereler, S., ve Barlas, O. (2008). Beyin Ölümü Tanısı, *Sinir Sistemi Cerrahisi Dergisi*, 1 (2): 81-85.
- Safa M. (1989, Ağustos 5). Böbrek rezaletinden devlet soygununa. *Hürriyet*.
- Sağlık Bakanlığı. (2008). Ulusal Organ ve Doku Nakli Koordinasyon Sistemi Yönergesi. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1327,Organyonergedoc.Doc?0>. (23.12.2024).
- Sağlık İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun[Some Health-Related Laws and Decrees Law on Amendment], Pub. L. No. 7151, Resmi Gazete (2018).
- Sahi, M. K., Shroff, S., Navin, S. ve Kumar, P. (2022). Organ commercialism, trafficking and transplant tourism. *Indian Journal of Medical Ethics*, 7 (2): 142-149.
- Salahudeen, A., Woods, H. F., Pingle, A., el Huda Suleyman, M. N., Shakuntala, K., Nandakumar, M., Yahya, T. ve Daar, A. S. (1990). High mortality among recipients of bought living-unrelated donor kidneys. *The Lancet*, 336 (8717): 725–728.
- Salim, A., Berry, C., Ley, E. J., Schulman, D., Desai, C., Navarro, S. ve Malinoski, D. (2010). The impact of race on organ donation rates in Southern California. *Journal*

- of the American College of Surgeons*, 211 (5): 596-600.
- Sankofa, N. (2023). Critical method of document analysis. *International Journal of Social Research Methodology*, 26 (6): 745–757.
- Sapsford, R. ve Jupp, V. (2006). *Data Collection and Analysis*. Sage.
- Sasi, A., Hegde, R., Dayal, S. ve Vaz, M. (2020). ‘Life after Death – the Dead shall Teach the Living’: a Qualitative Study on the Motivations and Expectations of Body Donors, their Families, and Religious Scholars in the South Indian City of Bangalore. *Asian Bioethics Review*, 12 (2): 149–172.
- Sayın, H. (2018). Modern Kölelik Olarak Meta-Göçmen İnsan Ticareti Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2): 79-102.
- Scheper-Hughes, N. (1989). The Ends of the Body. *Review*, 22 (1): 61–80.
- Scheper-Hughes, N. (1992). *Death without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil*: University of California Press.
- Scheper-Hughes, N. (1996). Theft of Life: The Globalization of Organ Stealing Rumours. *Anthropology Today*, 12 (3): 3–11.
- Scheper-Hughes, N. (2000). The global traffic in human organs. *Current Anthropology*, 41 (2): 191–224.
- Scheper-Hughes, N. (2002). The Ends of the Body. *Review*, 22 (1): 61–80.
- Scheper-Hughes, N. (2005). Organs Without Borders. *Foreign Policy*, 146: 26–7.
- Scheper-Hughes, N. (2006). Biopiracy and the Global Quest for Human Organs. *NACLA Report on the Americas*, 39 (5): 14–21.
- Scheper-Hughes, N. (2011). The Body of the Terrorist: Blood Libels, Bio-Piracy, and the Spoils of War at the Israeli Forensic Institute. *Social Research*, 78 (3): 849–886.
- Scott, N. (2006). Conditions, Preferences and Race in Organ Donation. *Journal of International Biotechnology Law*, 3 (2): 57-62.
- Seale, C., Cavers, D. ve Dixon-Woods, M. (2006). Commodification of Body Parts: By *Medicine or by Media?* *Body & Society*, 12 (1): 25–42.
- Sert, L. (2013, Ağustos 28). Organ tacirleri çocuğu kaçııp gözlerini oyduklar. *Hürriyet*.
- Sharp, L. A. (2000). The Commodification of the Body and Its Parts. *Annual Review of Anthropology*, 29: 287–328.
- Shidlo-Hezroni V. (2015). *Organ Trafficking: The Construction of a Social Problem in Israel*. [PhD Thesis, University of Illinois at Chicago, Criminology Law and

Justice]

- Siegler, M. ve Lantos, J. (1992). Ethical justification for living liver donation. *Camb Q Healthc Ethics*, 1: 320–325.
- Siminoff, L. A., Mercer, M. B. ve Arnold, R. (2003). Families' Understanding of Brain Death. *Progress in Transplantation*, 13 (3): 218–224.
- Staiano-Ross, K. (2005). Losing myself: Body as icon/body as object(s). *Semiotica*, 154: 57–94.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage.
- Şahin, Ç. (2022). Tıp Fakültelerinde Kadavra Eksikliği ve Üniversitelerin Açtıkları Kadavra Alım İhaleleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (2): 1998–2043.
- Şarbak, Z. (2012). Bedenin Metalaşması: İnternet Gazeticiliği Örneği. [Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Pamukkale Üniversitesi]
- Tekin, M. (2022). Organ ve Doku Bağışında Gönüllülük Esası. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 6 (1): 1–23.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1): 153- 182.
- Tepehan, S. (2014). Türkiye’de Beyin Ölümü Tanısına Güven Sorunu ve Organ Bağışına Yansımaları. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 18 (1): 8-14.
- The Ad Hoc Commitee. (1968). A Definition of Irreversible Coma. *JAMA*, 205 (6): 337.
- Topaloğlu, F. (2016). Biyoetik: Felsefi ve Teolojik Arka Plan. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20 (3): 1139-1154.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (2002). Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduga Fermanı. Türk Tarih Kurumu.
- Tosun, T. (2007, Mayıs 8). Doku nakli yapacağız dediler yumurtalıklarımı kazıdılar. *Hürriyet*.
- Tükel, S. (1978, Kas 24). Böbrek hastaları: Ölüden canlıya organ nakline izin verilmeli. *Hürriyet*.
- Tükel, S. (1989a, Ocak 14). Böbrek çetesi beni de yaktı. *Hürriyet*.
- Tükel, S. (1989b, Ocak 18). Böbrek aracılığını insaniyet için yaptım. *Hürriyet*.
- Tükel, S. (1989c, Ocak 25). Adaletin pençesi böbrekçinin yakasında. *Hürriyet*.

- Tunde-Yara, F. (2016). Human Trafficking for the Purpose of Organ Removal: A Human-Rights Based Perspective Yüksek Lisans Tezi, University of Capetown, Master of Laws, 87 s.
- Ülman, Y. I. (2010). Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (1): 1–4
- Uluç, D. (2009, Ağustos 4). İki böbrek, bir ak, bir karaciğer. *Hürriyet*.
- Ungan Çalışkan, H. (2016). Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1): 489-510.
- Uzun, S. (2014, Mart 17). Buluşmaları insani amaçla gerçekleştirdik. *Hürriyet*.
- Vilayur, E., van Zwieten, A., Chen, M., Francis, A., Wyld, M., Kim, S., Cooper, T. ve Wong, G. (2023). Sex and Gender Disparities in Living Kidney Donation: A Scoping Review. *Transplantation Direct*, 9 (9): 1530.
- Wagner-Carena, J. (2021). Illicit Organ Trading. Harward Model Congress, https://static1.squarespace.com/static/5cb7e5637d0c9145fa68863e/t/5f711f6f6994936d8fdf9701/1601249137449/SP_WHO_1.pdf. (02.12.2024).
- Williams, M. ve Moser, T. (2019). The Art of Coding and Thematic Exploration in Qualitative Research. *International Management Review*, 15, 45.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20): 225-237.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A., Kaya, R. ve Şahinoğlu, S. (2021). Biyoetik Teriminin Ortaya Çıkışı ve Türkiye'deki Yansımaları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 11 (2): 249–257.
- Yılmaz, Y. (2017). İnsan Ticareti Suçu ve İçtima Sorunu. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-insan-ticareti-yle-mucadelesi-.tr.mfa (20.12.2024).
- Yüctin, L., Keçecioglu, N. ve Ersoy, F. F. (2003). Türkiye'de Kadavra Kaynaklı Organ Teminindeki Sorunların Çözümü: Eğitimli Organ Nakil Koordinatörleri. 13(1), 7-10 <https://jag.journalagent.com/z4/vi.asp?pdire=aajm&plng=tur&un=TERH-66306> (02.12.2024).
- Yüksel, K. (1995, Nisan 26). Organ skandalı. *Hürriyet*.
- YY. (1980). Enflasyon şiddetlendikçe altın talebi ve altın fiyatları artıyor. *Görüş*, 8(5), 4–6
- Zabcı, F. (1989a, Oca 23). Böbrek çetesine İngiltere darbesi. *Hürriyet*.

Zabcı, F. (1989b, Ocak 25). Ölüm korkusuyla böbreğini sattı. Hürriyet.

Zabcı, F. (1989c, Ocak 28). Böbrekte dehşet soygun. Hürriyet.

Zabcı, F. (2000, May 29). Böbrek tüccarı Nina Türkiye’de saklanıyor. Hürriyet.

Zwart, H. (2016). Transplantation medicine, organ-theft cinema and bodily integrity ed. Subjectivity, 9 (2).

EKLER

EK 1: Haber fotoğrafları ve metnlerinin eşleştirilmesi

1. Hürriyet. (1977, May 13). Kan kaçakçılığı hızlandı. Hürriyet.

Türkiye’de kan haftasının kutlandığı bugünlerde, Dünya Sağlık Teşkilatı uzmanlarından Arjantinli Doktor Antonio Pascibourel bazı uluslararası şirketlerin “**kan ticareti**” yaptığını açıkladı. Arjantinli doktor, uluslararası tekellerin, az gelişmiş, üçüncü dünya ülkelerinde laboratuvarlar kurarak, çok ucuza kan aldıklarını ve milyarlarca dolar kâr elde ettiklerini söyledi. Aynı zamanda Arjantin’de gönüllü Kan Vericiler Federasyonu’nun genel sekreterliğini yapan uzmanın söyledikleri hayli ilginç ve insan hayatı için son derece önem taşıyor, bu konuda büyük bir sömürünün de varlığını ortaya koyuyor. Uluslararası tekellerin Arjantinli doktorun deyimiyle “**Kırmızı altın sömürüsü**”ne 10 yıl önce başladıkları ve günümüzde faaliyet alanları ile birlikte kâr oranlarını da büyük boyutlara erdirdikleri belirtiliyor. Önceleri Karayipler ile merkezi Amerika’da başlatılan bu faaliyetin amacı, üçüncü dünya ülkelerindeki fakir insanlardan çok ucuza kan alınıp, daha zengin tüketici ülkelere satmak. Ancak, kan veren insanlarda, verdikleri kanla orantılı olarak beslenmenin de değişmesinin gerektiğini belirten uzmanlar, uluslararası tekellerin kâr uğruna yoksul insanların hayatını tehlikeye attığını söylüyorlar. Arjantinli doktor ile benzerleri yaptıkları çalışmalarda “**Kırmızı altın**” sömürüsünü rakamlarla ortaya koyuyorlar. Örneğin Rio de Janeiro’da yarım litre kan için 3 dolar ödendiği, oysa dünya piyasasına göre bir litre plazmaya 50 ila 600 dolar arasında para verildiği belirtiliyor. Bir litre insan kanında %55 oranında plazmanın varlığına dikkati çeken uzmanlar, bu ticaretten sağlanan yıllık kârın milyarlarca dolara vardığını kaydediyorlar. Uzmanlar, az gelişmiş ülkelerde, büyük tekellerin, laboratuvar açtıkları, bu laboratuvarların başına da, çevresi olan etkin kişilerin getirildiğini ve aylık olarak 40 bin dolar ödediklerini söylüyorlar. Arjantinli Doktor Bourel, aynı açıklamasında, “Bu laboratuvarlarda, her türlü sağlık kontrolünden yoksun insanlardan gelişigüzel kan alıyorlar. Herhangi bir denetime tabi tutmuyorlar. Bu laboratuvarlar, faaliyet gösterdikleri bölgelerde yüksek dereceli yetkililerle birlikte çalışıyorlar. Bazen o ülkenin sağlık bakanlarına çalışmalarını rahatça sürdürebilmek için 1 milyon dolar bile ödüyorlar.” diye konuşuyor.

2. Hürriyet. (1980, Eyl 08). 500 bin liraya böbrek arıyor. Hürriyet.

Almanya’da çalışan ağabeyini kurtarmak için böbrek verecek birini bekliyor. “Erkekler ağlamaz. Ama ben de babam da ağlıyoruz... Böbrek bulunamazsa canım ağabeyim toprak olacak” diyerek eline tutuşturduğu “Böbrek aranıyor” ilanı ile kapı kapı dolaşan Mehmet Atabaş, ağabeyi Sabri Atabaş için, başvurmadık yer bırakmıyor. 7 yıldır Almanya’da suni böbrek cihazı ile yaşam savaşı veren Sabri Atabaş, hayatını kurtaracak olan böbrek sahibine yarım milyon verecek. 10 yıl önce ekme parası için yurdundan koparak Almanya’ya giden Sabri Atabaş’ı böbrek sancıları rahat bırakmadı. Almanya’nın tüm hastanelerinde tedavi gördü, ama doktorlar, çare “Yeni böbrekte” diyorlardı. Annesi, babası, kardeşleri ve eşi böbreklerini vermek istiyorlardı. Ancak bu konuda da talih gülmedi Sabri Atabaş’a... Hiç birisinin kan grubu ve dokusu uymuyordu. Bunun üzerine kardeşi Mehmet Atabaş, kapı kapı dolaşarak ağabeyine böbrek aramaya başladı. Her çaldığı kapıdan bir

EK 2: MAXQDA24 alt ve üst kodlar (kod matrisi)

Kod Sistemi	Organ_Ticareti_Haber_Metinleri	TOPLAM
Yeni terimler		0
Organ nakli turizmi		2
Böbrekzede		1
Kan ticareti		1
Tüp bebek merkezi		1
Böbrek mafyası		1
Organcılık		1
Sağlık turizmi		1
Organ turisti		1
Suni böbrek cihazı		1
Kırmızı altın		1
Organ nakli		0
Kadavra		10
Canlı		13
Organ mafyası betimlemeleri		0
Böbrek simsarları		1
İnsan organı ticareti		1
Organ ticareti organizatörü		1
Örgüt		4
Çete		30
Şebeke		9
Mafya		18
Olayın yaşandığı şehir/ülke		0
Ülkeler		0
Karayipler		1
Sırbistan		2
Kazakistan		1
Rusya		2
İtalya		1
İspanya		1
Yunanistan		1
Nepal		1
Avusturya		1
Tayland		1
Arnavutluk		3
Mısır		4
Azerbaycan		2
Hindistan		6
İsviçre		1
ABD		3
İngiltere		15
Kosova		19
İsrail		5
Moldova		4
Arakan		1
Suriye		2
Doğu Türkistan		1
Ukrayna		5
Filipinler		3
Almanya		5
Çin		4
İran		4
Irak		1
Kıbrıs		3
Afganistan		1
Türkiye		31
Şehirler		0
Kütahya		1
Belgrad		1
Kahire		2
Bangkok		1
Priştine		7
Halep		1
New Jersey		2
Philedelphia		1
NewYork		1

Kaynak: MAXQDA24 Alt ve Üst Kodlar (Kod Matrisi) (Karataş ve Yurdakul 2024)

EK 3: Haber Dizini

- Alkılıçgil İ. (1971, Mayıs 15). Bir kız ablasının tedavisi için tek gözünü satıyor. Hürriyet.
- Alparslan, Ç. (2017, Ekim 21). Canlı böbrek naklinde organ ticareti tehlikesi.
- Aydın, Ç. (2017, Temmuz 01). Organ çetesi çöktü... İnternette 20 bin liraya satılık böbrek. Hürriyet.
- Aydın, Ç. (2022, Haziran 25). Ukrayna'dan İstanbul'a organ ticaretine suçüstü. Hürriyet.
- Benli, M. H. (2022, Ağustos 8). Organ çetesi deşifre edildi. Hürriyet.
- Cengiz, A. (1989, Aralık 14). Böbreklerini satıyorlar. Hürriyet.
- Çınar, A. (2017, Ekim 21). Canlı böbrek naklinde 'organ ticareti' tehlikesi. Hürriyet.
- Duyar H., Yaman Ç., Paçin E., ve Karabay H. (2001, Nisan 18). Kızımın organlarını satacağı. Hürriyet.
- Eğrikar, Ö. (2019, Haziran 26). Yargıtay'dan böbrek kararı. Hürriyet.
- Güler S. (1991, Ağustos 4). Satılık böbrek. Hürriyet.
- Hürriyet. (1954, Haziran 21). Kan bankasına kan satıp geçinenler. Hürriyet.
- Hürriyet. (1959, Nisan 6). 33 yaşında bir genç tek gözünü satılığa çıkardı. Hürriyet.
- Hürriyet. (1961, Aralık 24). Aç kalan bir adam tek gözünü satıyor. Hürriyet.
- Hürriyet. (1963, Haziran 16). Kan satarak dünyayı dolaşıyor. Hürriyet.
- Hürriyet. (1964, Mayıs 3). Kan satıyor. Hürriyet.
- Hürriyet. (1966, Ocak 6). Kanını satıp evini geçindiren Adanalı Ahmet iflas etti. Hürriyet.
- Hürriyet. (1970, Mayıs 30). Kalbi başka birine takılan zencinin yakınları kalp naklini yapan doktorlardan 10 milyon tazminat istedi. Hürriyet.
- Hürriyet. (1971, Ekim 14). Hippiler yeni geçim kaynağı buldu: 350 gram kan 75 lira. Hürriyet.
- Hürriyet. (1972, Ocak 27). 85 defa kan verip "kan fabrikası" ismini aldı. Hürriyet.
- Hürriyet. (1976a, Mayıs 12). 3.5 teneke kan bağışladı. Hürriyet.
- Hürriyet. (1976b, Temmuz 16). Organ naklini engelleyen yasaların kalkmasını istendi. Hürriyet.
- Hürriyet. (1977a, Mart 14). Kan ticareti yapıldığı öne sürüldü. Hürriyet.
- Hürriyet. (1977b, Mayıs 4). Kan vererek geçimini sağlayan genç, kanı bitince hırsızlık yaptı. Hürriyet.
- Hürriyet. (1977c, Mayıs 13). Kan kaçakçılığı hızlandı. Hürriyet.
- Hürriyet. (1980, Eylül 8). 500 bin liraya böbrek arıyor. Hürriyet.

Hürriyet. (1983, Şubat 20). Eşi için böbreğini satışa çıkardı. Hürriyet.
Hürriyet. (1985, Şubat 20). Böbreğini karşılıksız verecek. Hürriyet.
Hürriyet. (1989a, Ocak 4). Böbrek çetesi beni de yaktı. Hürriyet.
Hürriyet. (1989b, Ocak 21). Böbrek skandalı BBC’de . Hürriyet.
Hürriyet. (1989c, Ocak 21). Böbrek ticareti ekrana geliyor. Hürriyet.
Hürriyet. (1989d, Ocak 25). Adaletin eli ’ “Böbrek Çetesi” nin yakasında . Hürriyet.
Hürriyet. (1989e, Ocak 28). Hastanede çok sayıda Türk vardı. Hürriyet.
Hürriyet. (1989f, Aralık 14). Böbreklerini satıyorlar. Hürriyet.
Hürriyet. (1992, Ekim 22). Vergi borcu için böbreğini satıyor. Hürriyet.
Hürriyet. (1998, Eylül 16). Böbrek çetesine baskın. Hürriyet.
Hürriyet. (1999a, Ocak 16). Böbrek tacirleri. Hürriyet.
Hürriyet. (1999b, Ağustos 27). Organ mafyası kimsesiz çocuk peşinde uyarısı. Hürriyet.
Hürriyet. (2000a, Ocak 16). Utanmaz doktor uslanmıyor. Hürriyet.
Hürriyet. (2000b, Şubat 6). Kayıp çocuklar Meclis’e taşındı. Hürriyet.
Hürriyet. (2000c, Mayıs 29). Böbrek Tüccarı Nina Türkiye’de saklanıyor. Hürriyet.
Hürriyet. (2001, Ocak 18). Organ bağışları için koordinasyon merkezi. Hürriyet.
Hürriyet. (2007, Aralık 18). Rahiplere saldırılar hep ‘münferit’ oluyor. Hürriyet.
Hürriyet. (2008a, Ocak 28). Böbrek ticareti skandalı. Hürriyet.
Hürriyet. (2008b, Mayıs 27). Söylentiler organ bağışını engelliyor. Hürriyet.
Hürriyet. (2008c, Kasım 26). Frankeştayn Türk Doktor. Hürriyet.
Hürriyet. (2009a, Haziran 19). Hayır duası alıyordum. Hürriyet.
Hürriyet. (2009b, Temmuz 24). ABD'yi sarsan yolsuzluk operasyonu. Hürriyet.
Hürriyet. (2009c, Ekim 13). Hasta çok, organ yok. Hürriyet.
Hürriyet. (2009d, Ekim 24). Sahte kimlikle organ ticareti. Hürriyet.
Hürriyet. (2010a, Şubat 15). Kayıp çocuklara Meclis el koydu. Hürriyet.
Hürriyet. (2010b, Şubat 17). Organ ticareti bağışı etkiledi. Hürriyet.
Hürriyet. (2010c, Kasım 13). ‘Böbrekçi’ Türk’e Interpol kısıkağı. Hürriyet.
Hürriyet. (2010d, Aralık 15). Kosova Başbakanı Taçi ve Türk doktor organ kaçakçılığıyla suçlanıyor. Hürriyet.
Hürriyet. (2011a, Ocak 19). Suçlanan Türk doktor: Organların kaynağını sormadım.
Hürriyet.
Hürriyet. (2011b, Şubat 3). Organ ticareti davasında “borç” itirafı. Hürriyet.
Hürriyet. (2011c, Şubat 8). Son çare olarak böbreğini satıyor. Hürriyet.
Hürriyet. (2011d, Şubat 16). Organ ticareti davasında 'borç' itirafı. Hürriyet.

Hürriyet. (2011e, Haziran 3). Çinli genç, İpad 2 için böbreğini sattı. Hürriyet.

Hürriyet. (2011f, Haziran 14). Böbrekçi doktora yakalama emri. Hürriyet.

Hürriyet. (2011g, Ekim 5). Kosova’da kaçak organ ticareti davası... Hürriyet.

Hürriyet. (2012a, Ocak 11). Hastanede suçüstü. Hürriyet.

Hürriyet. (2012b, Haziran 2). Türkiye yasadışı nakilde “organ üssü.” Hürriyet.

Hürriyet. (2012c, Kasım 20). Böyle bir mafyaya rastlamadık. Hürriyet.

Hürriyet. (2015a, Temmuz 11). Önce böbrekleri sonra evleri gitti. Hürriyet.

Hürriyet. (2015b, Ekim 24). Oğlunun böbreğini satmak isterken yakalandı. Hürriyet.

Hürriyet. (2016, Kasım 23). 13 yaşındaki kızı 10 bin dolara satmakla suçlanan öğretmen gözaltında. Hürriyet.

Hürriyet. (2017a, Temmuz 21). 30 bin TL’ye böbreği için anlaştlar. Böbreği verip parayı alamayınca... Hürriyet.

Hürriyet. (2017b, Ağustos 24). 2 Türk doktora büyük suçlama! Organ avcısı olduğu iddia edilen doktorlar kefaleti ödeyemedi. Hürriyet.

Hürriyet. (2019, Ekim 5). İstanbul’da korkunç baskın! Özel hastanede yakalandılar. Hürriyet.

Hürriyet. (2020, Kasım 27). Aralarında doktorların da olduğu 6 kişiye organ kaçaklığından hapis! Hürriyet.

Hürriyet. (2022, Mart 25). Sahte evlilikle organ kaçakçılığı! İstanbul’a organ ticaretine suçüstü. Hürriyet.

Kasapbaşı, Y. (1961, Mart 2). Hasta genç kız gözünü satıyor. Hürriyet.

Kaymak, M. (2012, Eylül 27). Organ satın alanlara hapis, satanlara ceza yok. Hürriyet.

Kerem, S. (2017, Nisan 15) Ukrayna’da iki Türk tutuklandı! Suçlama ise... Hürriyet.

Kerem, S. (2018, Şubat 03). Ukrayna’da tutuklanan Türk doktorların davası başladı. Hürriyet.

Kibritoğlu, M. (2011, Ocak 21). Organ çetesine 2 tutuklama. Hürriyet.

Kocaer, S. (2009a, Haziran 16). Antalya’da organ mafyası çökertildi : 30 gözaltı. Hürriyet.

Kocaer, S. (2009b, Haziran 16). Organ tacirleri yakalandı. Hürriyet.

Kocaer, S. (2009c, Haziran 18). Böbreğiyle et lokantası açtı. Hürriyet.

Kocaer, S. (2009d, Haziran 21). Organ ticaretini Allah rızası için yapıyormuş. Hürriyet.

Koser, M. (2006, Ocak 12). Bulgarlar da peşine düştü. Hürriyet.

Kurt, N. (2004, Mayıs 28). Ameliyatı ağabey bastı, kardeş öldü. Hürriyet.

Kurt, N. (2013, Eylül 30). Böbreğimi böyle sattım. Hürriyet.

Özgül, Y. (2010, Ağustos 17). Organ’ize işler. Hürriyet.

- Özen, A. (2017, Ekim 3). İnternetten böbrek satışı böyle görüntülendi. 14 yıl hapsi isteniyor. Hürriyet.
- Özen, A. (2019, Aralık 10). Organdan dava kimlikten ceza. Hürriyet.
- Safa, M. (1989, Ağustos 5). Böbrek rezaletinden devlet soygununa . Hürriyet.
- Sert, L.. (2013, Ağustos 28). Organ tacirleri çocuğu kaçırıp gözlerini oydular. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009a, Haziran 16). Antalya’da organ mafyası çökertildi : 30 gözaltı. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009b, Haziran 16). Organ tacirleri yakalandı. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009c, Haziran 18). Böbreğiyle et lokantası açtı. Hürriyet.
- Kocaer, S. (2009d, Haziran 21). Organ ticaretini Allah rızası için yapıyormuş. Hürriyet.
- Tosun, T. (2007, Mayıs 8). Doku nakli yapacağız dediler yumurtalıklarımı kazıdılar. Hürriyet.
- Tükel, S. (1978, Kas 24). Böbrek hastaları: Ölüden canlıya organ nakline izin verilmeli. Hürriyet.
- Tükel, S. (1989a, Ocak 14). Böbrek çetesi beni de yaktı. Hürriyet.
- Tükel, S. (1989b, Ocak 18). Böbrek aracılığını insaniyet için yaptım. Hürriyet.
- Tükel, S. (1989c, Ocak 25). Adaletin pençesi böbreğin yakasında. Hürriyet.
- Uluç, D. (2009, Ağustos 4). İki böbrek, bir ak, bir karaciğer. Hürriyet.
- Yüksel, K. (1995, Nisan 26). Organ skandalı. Hürriyet.
- Zabcı, F. (1989a, Oca 23). Böbrek çetesine İngiltere darbesi. Hürriyet.
- Zabcı, F. (1989b, Ocak 25). Ölüm korkusuyla böbreğini sattı. Hürriyet.
- Zabcı, F. (1989c, Ocak 28). Böbrekte dehşet soygun. Hürriyet.
- Zabcı, F. (2000, May 29). Böbrek tüccarı Nina Türkiye’de saklanıyor. Hürriyet.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Şimal Yıldız YURDAKUL
Doğum Yeri ve Tarihi : Zonguldak / 12.09.1997

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dokuz Eylül Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyet/Yayınlar : Yurdakul, Ş. (2024). 1971-1990 Yılları Arasında Ulusal Basında Organ Nakli ve Organ Bağışı Konulu Haberlerde Sağlık Okur-Yazarlığı. Seyithan Can (Ed.) içinde, 3. *Bilsel International Turabdin Scientific Researches Congress* (ss, 321-333). Astana Yayınları.
Yurdakul, Ş. (2024). Çağımızın Yeni Bağımlılığı Bilgisayar Oyunları: 20 Yaş Üstü Bireylerde Şiddet İçerikli Bilgisayar Oyunları Ve Şiddete Yatkınlık. Mehmet İlkım (Ed.) içinde, 3. *Bilsel International Sumela Scientific Researches Congress* (ss, 632-643). Astana Yayınları.

Aldığı Ödüller : -

İş Deneyimi

Stajlar : -
Projeler ve Kurs Belgeleri : Bursiyer (2023-2024). TÜBİTAK 3005 Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destek Programı, 122G108 nolu “Canlıdan ve Kadavradan Organ Bağışlarında Gönülsüzlük Olgusunun Kültürel ve Folklorik Sebeplerinin Tespit Edilmesi”.

MaxQDA 24

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim simalyurdakul@gmail.com

E-Posta Adresi : 22618121009@bartin.edu.tr

Tarih : 16/01/2025 (Tez Savunma Tarihi)

